

ክፍል ሁለት

ጠቅላላ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ

በሰ ክርስትና አመሠራረትና አንቅስቃሴ ሰፋት ከማየታችን በፊት ለክርስትና እድገት አስተዋጽኦ ያደረጉ ሁኔታዎችንና ከንውኖችን መመልከት አስፈላጊ ነው።

2.1 የዘመኑ ዕይታ - በክርስትና ምሥረታ ጊዜ

ከውድቀት በኋላ ሰው አንድ መሠረታዊ ችግር አንደኛነበረው ከጠቅላላው መጽሐፍ ቅዱስ ማወቅ ይቻላል። ይህ መሠረታዊ ችግርም በሰውና በእግዚአብሔር መካከል የገባው ኃጢአት ነው። ይህ መሠረታዊ የሰው ልጅ ችግር ከሰው ሊወገድ የሚችለው በሰው ኃይል ሳይሆን በእግዚአብሔር መስኮታዊ ሥልጣንና ፍርድ ብቻ ነው። ይህንን ረጅም መለኮታዊ እቅድም እግዚአብሔር አንድን ሰው በመምረጥ በዚያ ሰው አማካኝነት እንደሚያከናውነው ተናገረ፤ (ዘፍ 12፡1-5)። በዚህ መሠረታዊ ቃል መሠረት ዘመኑ ሲደርስ የእግዚአብሔር አንድያ ልጅ ሰው ሆኖ የሰውን የኃጢአት አዳ ክፍሉ በራሱ ታረቀው።

የክርስቶስ ምድራዊ ሕይወት ሞቱ፣ ትንሣኤውና እርገቱ በአራቱ ወንጌላት ተዘግበዋል። በተለይም ሉቃስ የክንውኑን ሁኔታ እንዲህ በማለት ገልጾታል።

“እርሱም ከእናንተ ጋር ሳለሁ በመሰራት ሕግና በነቢያት በመዝሙራትም ስለ እኔ የተጻፈው ሁሉ ይፈጸም ዘንድ ይገባል ብዬ የነገርኳችሁ ቃሌ ይህ ነው አላቸው። በዚያን ጊዜም መጽሐፍትን ያስተውሉ ዘንድ አለምሮአቸውን ከፈተላቸው፤ እንዲህም አላቸው ክርስቶስ መከራ ይቀበላል በሦስተኛውም ቀን ከሙታን ይነሣል፤ በሰውም ንስሐና የኃጢአት ሰርየት ከኢየሩሳሌም ጀምሮ በእስካብ ሁሉ ይሰበካል ተብሎ እንዲሁ ተጽፎአል። እናንተም ለዚህ ምስክሮች ናችሁ። እነሆ አባቴ የሰጠውን ተስፋ እኔ እልከላችኋለሁ፤ እናንተ ግን ከላይ ኃይል እስከተላብሱ ድረስ በኢየሩሳሌም ከተማ ቆዩ፤” (ሉቃስ 24፡44-49)።

በዚህ ቃል መሠረት በቅዱሳት መጽሐፍት ምስክርነት የክርስቶስ የማዳን ሥራ እግዚአብሔር ባቀደው መሠረት ተከናውኗል። ሉቃስ የዘገበልን ቃል ክርስቶስ ሥራውን ጨርሶ ሄዷል ሳይሆን ክርስቶስ ሥራውን በሐዋርያቱ ጀምሮአል ብሎ ነው። ይህን አሳብ ማቴዎስ እንዲህ በማለት ይገልጻል።

“እንግዲህ ሂዱና አሕዛብን ሁሉ በአብ በወልድና በመንፈስ ቅዱስ ስም እያጠመቃኋቸው ያዘዝኳችሁንም ሁሉ እንዲጠብቁ እያስተማርታቸው ደቀ መዛሙርት እድርጓቸው። እነሆ እኔ እስከ ዓለም ፍጻሜ ድረስ ሁልጊዜ ከእናንተ ጋር ነኝ” ማቴ 28፡19-20። ሉቃስ ደግሞ የሐዋርያትን ቀጣይ ሥራ ሲዘረዝር እንዲህ ይላል። “እነርሱም ሰገዱለትና በብዙ ደስታ ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሱ። ዘወትርም እግዚአብሔርን እየባረኩ እያመሰገኑ በመቅደስ ኖሩ” (ሉቃ 24፡52-53)።

በዚህ ሐሳብ መሠረት ከክርስቶስ ዕርገት በኋላ የጌታ ደቀ መዛሙርት የሕይወት ቃል የሆነውን ወንጌልን በቀጣይነት እንዲሰብኩና ቋሚ

ሥራ እንዲያደርጉ መታዘዛቸውን አንረዳለን። በዚህ በኢየሩሳሌም ውስን በሆነው ቦታ ላይ የተጀመረው ክርስትና በቅርብ ጊዜ ውስጥ ዓለምን እንዴት እንዳዳረስና አሁን ባለንበት ዘመን የዓለም ትልቁ ሃይማኖት እንዴት እንደሆነ ምስጢሩ ምንድነው የሚለው ጥያቄ የሁሉም ክርስቲያን ጥያቄ ነው። ከዚህ ጥያቄ ተነስተን የክርስትናን ምሥጢር ስናጠና የዚህን ሃይማኖት ታላቅነት አውነተኛነት፣ የእግዚአብሔርን ሥራ እንድናደንቅ ያደርገናል። ስለሆነም መነሻ የሆኑ ቁልፍ ነገሮችን መመልከት ይኖርብናል።

ክርስትና በተመሠረተበት ጊዜ እግዚአብሔር መለኮታዊ አቅዱን ለማከናወን ዓለምን በአሱ መለኮታዊ አሠራር ሠርቶት ነበር። ይኸንንም ከሚከተሉት ዓበይት ሁኔታዎች (ከንውኖች) አኳያ ልናጤነው አንችላለን።

1) እግዚአብሔር የመለኮታዊ አቅዱ መከናወኛ ጊዜ ሊደርስ ብዙ ታላላቅ ነገሮችን አከናውኗል። ከብዙዎቹ አንዱ የአይሁድ አንቅስቃሴ ነበር። በዘመነ ክርስትና ምስረታ ሁለት ታላላቅ የአይሁድ ቡድን በዓለም ይኖር ነበር። አንደኛው ኢየሩሳሌም ከተባለችው ፍልሰጤም ሲሆን ሌላኛው ግን በመላው ዓለም ተበትኖ የሚኖረው አይሁድ ነበር። በመላው ዓለም የተበተነው አይሁድ ኅብረተሰብ በተለይም ሮማውያን ቅኝ ይገዙአቸው በነበረው ጠቅላላ ዓለም በእያንዳንዱ ከተማ ትልልቅ የአይሁድ ኅብረተሰብ ይኖር ነበር። የፖለቲካ የሃይማኖትና የግድ ማዕከል ከነበሩት የሮማ ከተሞች ውስጥ ከአስር አንዱ አይሁድ ነበር።

አጠቃላይ ከሮማውያን ዜጎች አስራ አምስት ፐርሰንቱ የአይሁድ ኅብረተሰብ እንደነበር ታሪክ ያስረዳል።¹ ይህ ትልቅ ቁጥር ያለው

የአይሁድ ኅብረተሰብ በያለባት ከተማ በአውቀት በኢኮኖሚና በፖለቲካ የማይናቅ ቦታ ነበረው።² በዚህም ምክንያት መጽሐፍ ቅዱስን መሠረት ያደረገ አምነት ከኢየሩሳሌም ተነስቶ በመላው የሮማ ግዛት ሲበተን ተቀባይነት ለማግኘት ችግር አልነበረበትም ። (የሐዋ. 9፡31).

አነጻውሎስ የመጀመሪያ ሥራቸውን የጀመሩት በአይሁድ የጸሎት ቤቶች ነው። በመጨረሻም ክርስትናን ከአይሁድ አየለዩት ሲሄዱና በጠላትነት ሲነሱበት አንኳ የሮማ ባለሥልጣኖች አንዱን ከአንዱ ለመለየት ተቸግረው ነበር (የሐዋ. 20)። ለዚህ ማስረጃ የሚሆነው ጳውሎስ በአንድ ወቅት ተከሰሶ ፍርድ ቤት በቀረበበት ጊዜ ጉዳዩን ይመለከት የነበረው ሻለቃ አንዱ አንዱን አሚለው ግራ ገብቶት ስለ አንድ ክርስቶስ የሚባል ሰው መሞትና መነሣት ያወራሉ ብሎ ነው የደመደመው (የሐዋ. 22)። የፈለገው ጥሉ ቢበረታና አንዱ አሳዳጅ ሌላው ተሳዳጅ ቢሆንም የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች አይሁዶች ስለነበሩ ለክርስትና መለፋፋት ትልቁን ቦታ ይዘው ነበር። ለዚህ ማስረጃ ይሆነን ዘንድ የሐዋርያት ሥራ ያስቀመጠውን መመልከት ይጠቅማል። “ከሰማይ በታች ካሉ ሕዝብ ሁሉ በጸሎት የተጉ አይሁድ በኢየሩሳሌም ይኖሩ ነበር” (የሐዋ. 2፡5)።

ይህ አባባል የሚያስረዳን በመላ ዓለም አይሁድ ተበትነው እንደነበረና በክርስትናው ምሥረታ ጊዜ በእግዚአብሔር ጥበብና አሠራር ከቦታው ተገኝተው እንደነበር ነው። ልዩ ልዩ ቋንቋ ተናጋሪዎች ከልዩ ልዩ ሀገር የመጡ የተለያዩ አውቀትና ችሎታ ያላቸው ነበሩ። የእግዚአብሔርን ድንቅ ሥራና የእግዚአብሔር አሠራር በራሳቸው ቋንቋ እንዲሰሙት ተደረገ።

2) አግዚአብሔር የሚሠራቸው ሥራዎች ሁሉ በራሱ መለኮታዊ አቅድ ስለሆነ በክርስትና ዘመን ለወንጌል እገልግሎት ምሉዕነት የተጠቀመው የሮማን አስተዳደር ነበር። በዚያ ዘመን የነበረው የፖለቲካ እና የኢኮኖሚ አንቅስቃሴ ምሥራቅን፣ ሰሜንን፣ ምዕራቡን፣ ደቡቡን ያካለለ ነበር። አሩቅ ምሥራቅን ከሮማ መንግሥት ያገናኘ የሐር ጉዳና የተባለው ረጅሙ መንገድ ተሠርቶ በእገልግሎት ላይ ነበር። ያ መንገድ ሜዲትራኒያንን ዓለም፣ መካከለኛው ምሥራቅን አስያንና አሩቅ ምሥራቅን ያገናኝ ነበር። ከዚህ ጋር የዓለም የትምህርት፣ የገበያና የፖለቲካ ቋንቋ ግሪክኛ ስለነበር ለወንጌል እገልግሎት ትልቅ ቦር ነበር። ለዚህ ነው አጠቃላይ ሐዲስ ኪዳን በግሪክኛ እንዲጻፉ አግዚአብሔር የፈቀደው (ያደረገው)።³

3) የሮማ መንግሥት ሰፋት የፖለቲካው መረጋጋትና የኢኮኖሚው እድገት ለዚያ ዘመን ወንጌል እገልግሎት ትልቅ ቦር ነበር። ብሉይ ኪዳን ከአብራይስጥ ወደ ግሪክኛ ተተርጉሞ ስለነበር የደገነነት ነገር በክርስቶስ መከናወኑን ለማሰረዳት ከባድ አልነበረም። ከዚህ ጋር ከላይ የጠቀስናቸው አይሁድ በዓለም መበተን የግሪክኛ ቋንቋን እንዲያውቁ ስለረዳቸው ክርስትናን ለመቀበልና ለማስተማር መጠነ ሰፊ አስተዋጽኦ ነበረው።⁴ ማንም እንደሚያውቀው ዓለም በመንግሥት ሲከፋፈል የአያንዳንዱ መንግሥት ሕግና ፖሊሲ ስለሚኖረው ከሀገሩ ዜጋ ውጭ ገቢና ወጭውን ሕዝብ መግቢያና መውጫ ቪዛ መጠየቁ የማይቀር ነበር። ነገር ግን ይህ በአግዚአብሔር መለኮታዊ አሠራር የተነሳ እገልግሎት ላይ እንዳይውል ሆነ።⁵

4) አስራኤላውያን መንግሥት አልባ ከሆኑ በኋላ አግዚአብሔር በትንቢት ያናገረውን የመሲሔን መምጣት እንደ ፖለቲካ መሪ አርገው ያምኑ ስለነበር የመሲሔን መምጣት በጉጉት የሚጠብቁ

አስራኤላውያን ነበሩ።⁶ አግዚአብሔር የእነዚህን ሰዎች ልብ ከሥጋዊ የፖለቲካ መሪ ፈላጊነት ወደ መንፈሳዊ የደገነነት ዋስትና ፈላጊነት ስለለወጠው ስለመሲሔ የተከፈተው አእምሮአቸው ወንጌልን ለመቀበልና ለማስፋፋት ረድቶአቸዋል። ከዚህ በላይ የጠቀስናቸው የኅብረተሰብና የጊዜ ሁኔታዎች ለነበረው የወንጌል መስፋፋት መሠረታዊውና ዋናዎቹ ነበሩ።

2.2 የክርስትና አመሠራረትና መስፋፋት

የክርስትናን አመሠራረትና መስፋፋትን በሁለት ዐበይት ከፍሎች በመመደብ ልንመለከተው እንችላለን። እነዚህም፡-

- 2.2.1 ክርስትና በኢየሩሳሌም እና
- 2.2.2 ክርስትና ከኢየሩሳሌም ውጪ ናቸው።

2.2.1. ክርስትና በኢየሩሳሌም

ዓለም ከላይ በዘረዘርነው አይነት በነበረበት ጊዜ አያንዳንዱ አይሁድ ከሚኖርበት ሀገርና ከተማ አየተነሳ አግዚአብሔር መርጦ ለተመረጡ ሰዎች እንደሰጠው ወደሚታመነው ወደ አየሩሳሌም ይገራፉ ነበር። አያንዳንዱ የአይሁድ አማኝ በዓመት አንድ ጊዜ አይሁድ ፋሲካ ብለው በሚጠሩት ቀን ኢየሩሳሌም ተገኝቶ የማከበር ሃይማኖታዊ ግዴታ ነበረበት። መጽሐፍ ቅዱስ እንደሚነግረን የአይሁድ ሁለንተናዊና ሃይማኖታዊ በዓል በሚከብርበት ቀን የሰማይና የምድር ፈጣሪ የሆነው ጌታ ዓለምን ከጎጢአት ነፃ ለማውጣት በመስቀል ተስቅሎ እንደሞተ እና አውነተኛው የፋሲካ በግ ሆኖ እንደተሰጠ አንረዳለን።⁷ ለዚህ በዓል የመጡ ሰዎች እንደተሰበሰቡ የሞቱን ዜና

አንደሰሙት ሁሉ የትንሣኤውም ዜና ተወራ፤ ተከታትሎም ዕርገቱን ስምተዋል። ሞቱን፤ ትንሣኤውንና ዕርገቱን በዓይን ያዩት የዓይን ምስክሮች ለቀጣዩ ሥራ ተዘጋጁ። መሠረተ ሐሳቡን የሐዋርያት ሥራ የጻፈው ሉቃስ አንዲህ ነው ያስቀመጠው።

“እርሱም አብ በገዛ ሥልጣኑ ያደረገውን ወራትንና ዘመናትን ታውቁ ዘንድ ለእናንተ አልተሰጣችሁም፤ ነገር ግን መንፈስ ቅዱስ በእናንተ ላይ በወረደ ጊዜ ኃይልን ትቀበላላችሁ፤ በኢየሩሳሌምም በይሁዳም ሁሉ በሰማርያ ለስከ ምድር ዳርም ድረስ ምስክሮቹ ትሆናላችሁ አለ” (የሐዋ. 1፣ 7-8።)

ከላይ በተዘገበው መሠረት ሐዋርያቱ ሥራቸውን ቀጠሉ። መጀመሪያ በጠፋው በይሁዳ ምትክ ሰዎችን መርጠው በእግዚአብሔር ፊት በማቅረብ እግዚአብሔር መንፈስ ቅዱስ የጐደለውን አንዲሞላ ሥልጣንን ለሱ ሰጡት (የሐዋ. 1፣ 23)። ቀጥሎም በጸሎት አየተጉ እያሉ በአንድ ልብ ተሰብስበው በነበረ ጊዜ በመንፈስ ቅዱስ ሠሪነት የእግዚአብሔርን ድንቅ ሥራ በሌሎች ቋንቋዎች መስከሩ። የሰሙት ሰዎች ምን ስሜት አንደነበራቸው የሐዋርያት ሥራ ሲገልጽ፡-

“ይህን በሰሙ ጊዜ ልባቸው ተነካ ጴጥሮስገና ሌሎችን ሐዋርያት ወን ድሞች ሆይ ምን እናድርግ እሉላቸው። ጴጥሮስም ንስሐ ግቡ ንጢእ ታችሁም ይሠረይ ዘንድ እያንዳንዳችሁ በኢየሱስ ክርስቶስ ስም ተጠ መቁ። የመንፈስ ቅዱስንም ስጦታ ትቀበላላችሁ። ... ቃሉንም የተቀ በሉ ተጠመቁ፤ በዚያ ቀን ሦስት ሺህ የሚያህል ነፍስ ተጨመሩ” (2፣ 37-41።)

ከዚህ ቀን በኋላ የቤተ ክርስቲያን ስርጭት እና መስፋፋት አንደ ቀጠለ መጽሐፍ ቅዱስ ይነግረናል። ይኛ ቤተ ክርስቲያን የኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን በመባል ትታወቃለች። ሐዋርያትም ለአንድ ሙሉ ዓመት ያህል አዛው አንደተቀመጡ በአንድነት አንደነበሩ የሐዋርያት ሥራ ያስረዳል። ክርስትና ኢየሩሳሌምን ለቆ ወደ ሰማርያ ሲገባ ከአይሁድ ውጭ የመጀመሪያ ተቀባዩ ኢትዮጵያዊ ነው ይለናል የሐዋርያት ሥራ። የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን አመሠራረትና ታሪክ በቦታው አንመለከታለን።

2.2.2. ክርስትና ከኢየሩሳሌም ውጪ

ክርስትና ከተጀመረበት ጊዜ ጀምሮ ቀጥሎ ባሉት ሦስት መቶ ዓመታት አጠቃላይ መካከለኛው ምሥራቅን፤ የሮማን አስተዳደርና አስያን በማጠቃለል አዳርስ ነበር። በሮማ መንግስት አስተዳደር ከሚተዳደሩት ዋናዋና የንግድና እና የፖለቲካ ማዕከል የሆኑት ከተማዎች የክርስትና ትምህርት ቤት ማዕከሎች ወደ መሆን ከፍ አሉ። በአፍሪካ አስከንደርያ ዋና የክርስትና የትምህርት ማዕከል ሆነች።⁸ የዛሬዋ አልጂሪያ የጥንቷ ካርቴጅ ታላላቅ የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት የሚፈልቁበት ማዕከል ነበረች።⁹ የአሁኗ ኢራን ፓኪስታንን አጠቃሎ በግዳድ የዚሁ የክርስትናው ተካፋዮች ነበሩ።¹⁰ ቁስጥንጥንያ የአስያ ማዕከል ሆና ታገለግል ነበር።¹¹ አንጾኪያ ከአስከንደርያው ጋር የምትወዳደር የስነ መለኮት ትምህርት ቤት ማዕከል ነበረች።¹² ጠቅላላ የመጀመሪያዎቹ ሦስት መቶ ዓመታት የቤተ ክርስቲያን እድገትና መስፋፋት ማመን በሚያዳግት መንገድ ከፍተኛ ቦታ ላይ ደረሰ።¹³ በኅብረተሰቡ ዘንድ መስፋፋትና ሕዝቡን መቆጣጠር ብቻ ሳይሆን የፖለቲካኞቹንም ቀልብ አየሳበ ሮማውያን

የሚከሩበትን የልዩ ልዩ አማልክት አምልኮትና የአውቀት ካለ ሁሉም አለ ፍልስፍናን ያሸመደምደው ጀመር።¹⁴ የሮማውያን ፍልስፍና በሌላው የፍልስፍና አቅጣጫ የበታች የምንሆንበት ሊኖረን ይችላል ይሆናል የአምነትን ፍልስፍና አስመልክቶ ግን ከአማልክት በቀር የሚበልጠን የለም የሚለውን አባባልአቸውን ባዶነት የክርስትና አስተምሮ አሳየ።¹⁵

ለክርስትና መስፋፋት እና በዘመኑ ከነበረው የልዩ ልዩ የፍልፍስና ሃይማኖት የበላይ አንዲሆን ያደረጉት ብዙ ምክንያቶች ሲኖሩም አንደኛውና የመጀመሪያው ክርስትና ስለ ሰው ደኅንነት የሚሰጠው ዋስትና ነበር።¹⁶ አግዚአብሔር በክርስቶስ በኩል ሰውን አድኗል የሚለው አውነተኛ የደኅንነት ትምህርት ፍልስፍና አውነት ነው ከሚለው ከፒላቶ ደረቅ ፍልስፍና በላይ ለሰው ሕይወት ዋስትና ይስጥ ነበር። ሁለተኛው የግሪክን የዕውቀት ፍልስፍና ለመቋቋም የክርስትናው ጠበቆች ስለ ፍልስፍናው በቂ አውቀት ነበራቸው።¹⁷ ፍልስፍና ያልሰጣቸውን የልብ አረፍት ክርስትና ስለሰጣቸውና በፍልስፍና መልስ ያላገኙ የሰው ልጅ የሕይወት ጥያቄዎች በክርስትና መልስ ስላገኙ ክርስቲያን ፈላስፎች የዓለምን ፈላስፎች መልስ አሳጡአቸው።¹⁸

ትንሽና ትልቅ፣ ከፋና ደግ አምላክ በጠቅላላ ለእያንዳንዱ ተንቀሳቃሽ ነገር የተለያየ አምላክ በመስጠት የሚፈላስፈው የሮማ የሃይማኖት ፍልስፍና የሚታየውንና የማይታየውን ሁሉን የፈጠረ አንድ አምላክ ብቻ ነው ለሚለው ክርስቲያናዊ ዶክትሪን መልስ አልነበረውም።¹⁹ ከዚህ የተነሳ የጣጣታት ቤተመቅደሶች ገቢ አልባ ሆኑ፤ የጣላት አገልጋይ ካህናትም የገቢ ምንጫቸው ደረቀ።²⁰ ሕዝቡም በሙሉ ወደ

ክርስትና ተጠቃሰሰ። ይህ አጠቃላይ ዕይታ የክርስትና መልካም ጉንና እድገቱ ሲሆን ይህ ሁሉ እድገት ግን ያለ ችግር አልሄደም።

2.3. ቤተ ክርስቲያን ያጋጠሙአት ችግሮች

በሐዋርያት ሥራ ምዕራፍ 6 ከቁጥር 1 አንደተገለጸው ክርስቲያኖች አየበዙ በሄዱ ቁጥር፤ ከሰውነት ባሕርይ የሚመነጩ ችግሮችም በውስጣቸው አየተከሰቱ ሄዱ። የሐዋርያት ሥራ አንደሚነግረን ከልዩ ልዩ ህገር በመጡት አይሁዶችና በኢየሩሳሌም በሚኖሩት መካከል ልዩነት አየተፈጠረ በመምጣቱ ምክንያት የማኅበሩን አንድነት አያናጋው ሄደ። ይህ ሁኔታ የሚያመለክተን ቤተ ክርስቲያን ከተጀመረች አንድ ሙሉ ዓመት አንኳ ያለ ችግር አንዳልኖረች ነው። በውጭ የሚከሰተው ችግር ደግሞ ከዚህ የከፋ ነበር። ከክርስቶስ ትንሣኤ በኋላ ስለክርስቶስ መስማት የማይፈልጉት አይሁድ የቤተ ክርስቲያን በኢየሩሳሌም መጠናከር ስላስደነገጣቸው ከአስራትና ከስድብ አልፈው የመጀመሪያውን የኃይል አርምጃ በመውሰድ ምዕመናን አንዲያስተዳድሩ ከተመረጡት ዲያቆናት መካከል በመሪነት የሚሰራውን አስጢፋኖስን በድንጋይ ወግረው ገደሉት። ስለዚህ ብዙዎቹንም አላስዱአቸውና ክርስትናን በይፋ መስበክ አዳጋች ሆኑ።

ከኢየሩሳሌም የተጀመረው የማሳደድ ሥራ ለቀጣዩ ሦስት መቶ ዓመታት ቤተ ክርስቲያንን ሲያሰቃይ ኖረ። የሮማ መንግሥት (አስተዳደር) ክርስትናን የሚከሰበት ብዙ ምክንያቶች አግኝቶ ነበር። ክርስትና በሮማውያን ሕግ መሠረት ግልጽ ሃይማኖት ሳይሆን የምስጢር ሃይማኖት ነበር።²¹ በሮማ ሕግ እያንዳንዱ አምላክ የሚታይ

እና የቆመ ምስል ያለው ሲሆን የማይታይ የማይጨበጥ እምሳክ ማምለክ በሮማውያን እእምሮ ተቀባይነት የለውም።

በሮማ ሕገ-መንግሥት የምስጢራዊ ሃይማኖት ማምለክ የተከለከለ ስለ ነበር ክርስትና በመንግስት ያልተፈቀደ ሃይማኖት ነበር። ስለዚህ የክርስቲያኖችን ንብረት የሚወስድ ሕይወታቸውን የሚያጠፋ ማገኛውም ሮማዊ እንዲጠየቅ የሚያስገድድ ሕግ አልነበረም።

ሌላው የክስ መሠረት ፍቅር የሚለው ቃል ነበር። ፍቅር ለክርስቲያኖች ፍቅር ከእግዚአብሔር የተሰጠና ከጥቅም ባሻገር መንፈሳዊ ፍቅር ነው። አራስን በመስጠት ላይ የተመሠረተ ክርስቶሳዊ ፍቅር ነው። ይህ አባባል ለሮማውያን የፍልስፍና እእምሮ የሚገባ አልነበረም። አህት፤ ወንድም (አህቶች ወንድሞች) የሚለው የቋንቋ አጠቃቀም ለሮማውያን እእምሮ ከሥጋዊ ፍቅር ጋር ስለሚዛመድ ክርስቲያኖች ከሥጋ ዘመዶቻቸው ጋር ጋብቻ ያደርጋሉ በሚል ወንጀል ተወነጀሉ።²²

የክርስቲያኖች የቁርባን ሥነ-ሥርዓት በሮማውያን አስተሳሰብ ሲታይ የሚገባ አይደለም። መስዋዕት ማለት በእሕዛብ አባባል እንስሳ ወይም ሰው ታርዶ ደም ማፍሰስ ማለት ነው። ነገር ግን ክርስቲያኖች የክርስቶስን ሥጋና ደም ይበላሉ ይጠጣሉ ሲባል ህፃናትን አያረዱ ደማቸውን ይጠጣሉ በሚል ተከሠሉ።²³

ለጣሊታቱ ስለማይሰጧ በሮማ መንግሥት ሥር የተወሰነ እምልኮት ኖሮት መሥዋዕት የማያቀርብ ሰው እንደ መንግስት ጠላት ስለሚቆጠር ክርስቲያኖች ደግሞ ይሄንን ስለማያደርጉ ከሮማውያን ጋር በጽኑ አጋጫቸው።²⁴

ከዚህ ሁሉ ጋር የኢየሩሳሌም በሰባ ዓመት መደምሰስ የክርስትና መዲና የሆነችውን ሀገራቸውን እንዲያጡ ስላደረጋቸው ቤተ ክርስቲያንን ለመምራት ማዕከላዊ ቦታና አስተዳደር አልነበረም።²⁵

ሐዲስ ኪዳን በመጀመሪያው መቶ ዓመት ተጽፎ ቢጠናቀቀም፤ የመጀመሪያውና የሁለተኛው ትውልድ ከፍተኛ ስለነበር አውነተኞቹን ከሐሰተኞቹ ለመለየት ከፍተኛ ምስቅልቅል ነበር። የሐሰት ትምህርቱ ብዛት ከማዕከላዊነት አጥረት የተነሳ ቤተክርስቲያንን አጣብቂኝ ውስጥ አስገብቷት ነበር።²⁶ እነዚህ ሁሉ ችግሮች እንዴት ሊቃለሉ ቻሉ? የሚለውን ጥያቄ ለመመለስ የሚቀጥለውን ነጥብ እንመልከት።

2.4. የቤተ ክርስቲያን ችግር መፍትሄዎች

ከዚህ በላይ በተዘረዘሩት ንዑሳን ክፍሎች እንደተመለከትነው፤ ቤተ ክርስቲያን ከተከሰሰችበት የሐሰት ክስ ነ ለመውጣት ከላሾቿ የሐዲስ በትን መንገድ በሙሉ መዝጋት ነበረባት። ቤተ ክርስቲያንን ቤተ ክርስትያን ለማለፍት ወይም ለተቃዋሚዎቿ የአሷን ማንነትና አውነተኛነት ለማሳወቅ የቤተ ክርስቲያን መሥራች ማነው ወይም ከተመሠረተች በኋላ መመሪያዋ ምንድን ነው? ለሚለው መልስ መስጠት ነበር። በዚህም መሠረት ሐሰተኞች መምህራን ከነሱ አሳብ ጋር የሚጣጣም ትምህርት ለመስጠት ይመቻቸው ዘንድ የራሳቸውን መጽሐፍ ቅዱስ ለመወሰንና ለመጻፍ ሲሞከሩ ቤተክርስቲያን በተሻለ መልክ የቅዱሳት መጻሕፍትን የበላይነትና በሃይማኖት ትምህርት ላይ ዳኛ አድርጎ ማቅረብ አስፈላጊ ነበር።²⁷ ስለሆነም ቤተ ክርስቲያን የሐሰት

አስተማሪዎች የሰነዞችን ትችት በሚከተሉት ዓበይት ነጥቦች በመመርኮዝ በአግሯ ቁማ ለመሔድ ችለዋል።

2.4.1. ቅዱሳት መጻሕፍት

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከማረጉ በፊት ቅዱሳት መጻሕፍትን ያስተውሉ ዘንድ አለምሮአቸውን ከፈተላቸው ባተባለው መሠረት ቤተ ክርስቲያን ስለ አግዚአብሔር በአግዚአብሔር የተሰጡ ቅዱሳት መጻሕፍት መጠቀም ነበረባት። ቅዱሳት መጻሕፍት የተፈለሰፉ ሳይሆኑ የተሰጡ ናቸው።

ግኖስቲኮች ፈላስፋዎች ክርስትናን ለማወቅ ፍልስፍና አስፈላጊ ነው። በሌላ አገላለጥ ለክርስትና መሠረቱ ፍልስፍና ነው የሚለውን መሠረት ተጠቅመው በአግዚአብሔር ከተሰጡት ቅዱሳት መጻሕፍት አሳብ ውጭ የአግዚአብሔርን ሥራ ለመሥራት አስበው ነበር።²⁸ ነገር ግን የቤተ ክርስቲያን አባቶች አግዚአብሔር የሚታወቀው በመገለጥ እንጂ በፍልስፍና አይደለም በማለት መልስ ሰጡ።²⁹

አግዚአብሔር አራሱን ለመግለጽ የተጠቀመው በነቢያቱ በኩል ቃሉን በማስተላለፍ ብቻ ነው።³⁰ ክርስቲያን አግዚአብሔርን ለማወቅ አግዚአብሔር የገለጠውን መጻሕፍ ቅዱስን በማንበብ ወይም በቃሉ በኩል እንጂ በፍልስፍና አይደለም።³¹ መጽሐፍ ቅዱስ አግዚአብሔር የገለጠው ስለሆነ ከአግዚአብሔር በሚወጣ ማንኛውም ነገር ሁሉ የመገለጥና የማብራራት አቅሙ በቂ ነው በማለት ግሪኮች ከአኛ ጥበብ ወዲያ ዕውቀት አይገኝም የሚለው አባባላቸውን “እቴጌ ከኢየሩሳሌም ጋር ምን ግንኙነት አላት?” በማለት የነጥላቶ ፍልስፍና

አግዚአብሔር አሳቡን የገለጸባቸው ቅዱሳት መጻሕፍትን ሰዋዊ አሳብ ካላቸው ልብ ወለድ መጽሐፍ በመለየት በየትኛውም ያለችው የአግዚአብሔር ቤተ ክርስቲያን የአግዚአብሔርን ቃል በማስተማር ለጸሎትና ለአምልኮት የበላይ አድርጋ ወሰነች።³² ይህም ቤተ ክርስቲያን እንድትጠነከርና ከችግር እንድትወጣ እንደኛው መንገድ ነበር።

2.4.2. ትውፊታዊ ቀጣይነት

መጽሐፍ ቅዱስ አኔ አስከ ዓለም መጨረሻ ድረስ ከናንተ ጋር ነኝ ስላለና አግዚአብሔር ሕያው ስለሆነ የሕያው አግዚአብሔር ቤተ ክርስቲያን ሕያዊት ሆና ትቀጥላለች። ዘመነ ሐዋርያት እንደተጠናቀቀ ቤተ ክርስቲያን ማዕከላዊነት ስላልነበራት የድንግርግር ጊዜ ገጥሟት ነበር። ከዚህ አሠራር ለመውጣት ሐዋርያት በዓይን ያዩትን፣ በአጅ የዳሰሱትን አውነት የሆነውን ክርስቶስንና የክርስቶስን ድንቅ ታምራት በትውፊት ማረጋገጥ ነበረባቸው።³³

ብዙ መናፍቃን እና እንደመርቅያን ያሉ የሰህተት አስተማሪዎች ለሰህ ተታቸው የተጠቀሙት የአውነት ሁሉ መነሻ ራሳቸውን አርገው ነበር። የአውነት መነሻ ከነሱ ከሆኑ አግዚአብሔር የሰጠው አውነት የታለን³⁴ በሚል ጥያቄ አንስተው መልሱ መንፈሳዊ ሐረገ ትውልድ ማረጋገጥ ይሆናል። ማለትም ክርስቶስ የሐንስን ወይም ጴጥሮስን፣ የሐንስ ፖሊካርጥ ሄሬንዮስን ወዘተ. በማለት ከክርስቶስ ዘመን ሁለተኛው ትውልድ አስካለበት ድረስ ትውፊታዊ ቀጣይነት ማስመስከር ነበረ ባቸው።³⁵

ይህ ሥልጣን የሌላቸው ሰዎች ትምህርታቸው የሰው አንጂ የአግዚአብሔር ስለማይሆን ይህ አባባላቸው አውነተኛ አይደለም። ወንጌል አንድ ጊዜ ከተሰጠ ያው አንድ ጊዜ የተሰጠው ለተተኪው ትውልድ ያለ ምንም ለውጥ መተላለፍ አለበት።³⁶ ይህ ካልሆነ በቀር ምስጢራዊ ዕውቀት ለተለዩ ሰዎች ተሰጧል በማለት የአግዚአብሔርን አሠራር አድላዊ ለማድረግና አውነትን ለማድብዘዝ መሞከር ሃይማኖታዊ አሠራር አይደለም።³⁷

በሐዋርያት አስተምህሮ መሠረት፣ የትውፊታዊ ትምህርት ቀጣይነት የቤተ ክርስቲያን ዋልታ የሆኑት የምስጢራተ ቤተ ክርስቲያንም መሠረት ነው። ይህ ነው ቤተ ክርስቲያን አንድ ሆና ያለመከፈል ለረዥም ጊዜ አንድነትቀጥል ያደረጋት።

2.4.3. ክርስቲያን በዓለሙ እንዴት መኖር ይችላል?

ቤተ ክርስቲያን በምድር ላይ እስካለች ድረስ በዓለም ላይ ያለውን ነገር የማወቅና ትምህርቷን ባለው ኅብረተሰብ ዕውቀት መጠን ተርጉማ የማቅረብ ኃላፊነት ነበረባት።³⁸ በመሆኑም በዘመኑ የነበሩት የቤተ ክርስቲያን አባቶች ስለ ሙዚቃ፣ ስለ ቅኔ፣ ስለ ፖለቲካ፣ ስለ ፍልስፍናና በማጥናት የአግዚአብሔርን ድንቅ ሥራ ሕዝቡ በሚያውቀው ልክ መተርጎምና የግኖስቲክ ሰባኪዎችና አስተማሪዎች /መምህራን/ ምስጢር ነው የሚሉትን ነገር ገልጠው ማቅረብ ነበረባቸው።³⁹ የሮማ ሕገ መንግሥት የምሥጢር ሃይማኖት ብሎ የከሰሰውን ክርስትናን ለኅብረተሰብ አንድነትና መንፈሳዊ ዕድገት ብቻ ሳይሆን ለሕዝብ ሥጋዊ አስተዳደርም እንደሚሆንና እንደሚጠቅም ማላየት ነበረባቸው።⁴⁰

2.4.4. የእምነት መግለጫ (አቋላም)

በክርስትና ምሥረታ ዘመን የዓለም አቅጣጫ አንድ አይነት አልነበረም። እንደዛሬው ሁሉ ያን ጊዜም ቀጥታ የሆነ አቋም ያለው እምነት ማግኘት አስቸጋሪ ነበር።⁴¹ ክርስትና ከሌሎች አንዲለይ ያደረገውና በሕዝብም ድጋፍ ያስገኘው ቀጥተኛ የሆነ ይህን አትጨምር ከዚህ አትለፍ የሚል የሃይማኖት ውሳኔ ወይም መግለጫ ስለ ነበረው ነበር።⁴² በግኖስቲክ ትምህርት መሠረት በዓለም ሁለት ዓይነት ፈጣሪዎች ወይም አምላኮች አሉት። ከፋና በጐ እስካለ ድረስ፣ አንድ ዓይነት ፈጣሪ መኖር የለበትም። ለከፋ ከፋ፣ ለመልካሙ መልካም ፈጣሪ አለው ብለው ያምኑ ነበር።⁴³ ስለሆነም ከከፋ የብሉይ ኪዳን አምላክ ዓለምን ለማዳን አምላክ ሰው ሆነ። በመሆኑም ደጉ አምላክ የሐዲስ ኪዳን አምላክ ነው ብለው ያምኑ ነበር።⁴⁴

ስለዚህ የሚታየውንና የማይታየውን ሁሉን የፈጠረ አምላክ አንድ ብቻ እንደነበር ያም ብብሉይ ኪዳን ራሱን በመጽሐፍ ቅዱስ የገለጠው በሐዲስ ኪዳን በልጁ በኢየሱስ ክርስቶስ በኩል ዓለምን ታርቆታል በማለት አቋም ያለው የእምነት መግለጫ አዘጋጁ።⁴⁵

2.4.5. ሕጋዊ የክህነት ውክልና

በጥንት የክርስትና ዘመን በቤተ ክርስቲያን ከባዱ ነገር የነበረው በሁሉም ያለችዋን ቤተ ክርስቲያን እንዴት እንዲት ማድረግ እንደሚቻል ነበር። ለዚህ ችግር የቤተ ክርስቲያን አባቶች የሰጡት መፍትሄ እያንዳንዱ ሀገር አንድ ጳጳስ እንዲኖረውና ያ ጳጳስ ከሌለው

ጋር እንድ በመሆን መንፈሳዊ ጉባዔ እንዲያደርግ በመወሰን ነበር።⁴⁶ ከዚያ መንፈሳዊ ጉባዔ ወይም ሲኖዶስ ሥልጣንና ፈቃድ ውጭ የምትመሠረት ቤተ ክርስቲያን እንደ ቤተ ክርስቲያን አትቆጠርም ነበር።⁴⁷

የጳጳሳቱ ሹመትና ሥልጣን ከመጀመሪያው መንፍሳዊ ሐረግ-ትውልድ መያያዝ፣ የቅዱሳት መጻሕፍት ዕውቀት እና የዕምነት እንድነት መመዘኛ ነበር።⁴⁸ ከዚህ በላይ የዘረዘርናቸው ዓበይት ነጥቦች ቤተ ክርስቲያን ከሞት እንድትተርፍና የመንግሥት ዕውቅና እንድታገኝ አደረጋት። ከዚያም በቀጣይነት ከሳሾች በሙሉ ከነስህተት ትምህርታቸው ተወግዘው ከቤተ ክርስቲያን እንዲወጡ ሆነ።

ከሦስት መቶ ሃያ አምስት ዓመተ ምህረት በኋላ ቤተ ክርስቲያን በሮማና በሜድትራንያኑ ዓለም በግልጽ የመንግሥት ሃይማኖት ሆነች። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንም ይህንኑ ዕድል ያገኘችው በዚህ ዘመን ነው።

2.5. ቤተ ክርስቲያን ከነፃነት በኋላ

312 ዓ.ም. በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጠው ጊዜ ነው። ከረዥም የመከራ፣ የምስቅልቅልና የስቃይ ጊዜ በኋላ ቤተ ክርስቲያን በእግዚአብሔር ኃይል የመጣበትን ሁለንተናዊ ተቃውሞ ሁሉ ተቋቁማ ከነፃነት ምዕራፍ ደረሰች።

ላለፉት አርባ ዓመታት እነ መከሰምያኖስ፣ እነ ድዮልቅጥያኖስ በቤተ ክርስቲያን ላይ ያወጁት የመከራ አዋጅ 312 ዓመት ላይ ባልታወቀ

ምክንያት ቆመ።⁴⁹ ቤተ ክርስቲያን ከመከራና ከስደት እንድታርፍ ያደረጉ ብዙ ምክንያቶች ነበሩ ይላሉ ታሪክ ጸሐፊዎች። እንዳንዶቹ እንደሚሉት የክርስትና ዕድገት ከሚጠበቀው በላይ በመሆኑና የሮማን አስተዳደር ስለተቆጣጠረው የሮማውያን ፖሊሲ ክርስትናን መቋቋም እንዳቃተው ስለተገነዘበ ነው የሚሉ አሉ።⁵⁰ ሌሎቹ ደግሞ ክርስትና ከሮማ ውጭ ተስፋፍቶ ስለነበር በዙሪያው ያሉ መንግሥታት ለቤተ ክርስቲያን ነጻነት በመስጠት ታቸው ምክንያት በሮማ ውስጥ በነፃነት እምነታቸውን ማካሄድ ያልቻሉ ክርስቲያኖች የሮማን የፖለቲካ ሁኔታ ስላበላሹበት ነው ብለው የሚያምኑም አሉ።⁵¹ በዚህም ተባብሮ በዚህ ለቤተ ክርስቲያን ነፃነት ግን መልካም አጋጣሚ ነበር።

መከሰምያኖስ በእግዚአብሔር እየደከመ ሲሄድና መንግሥቱን መቆጣጠር አየተሳነው ሲሄድ ግማሹን የሚያስተዳድረው ሉቅያኖስም የዚሁ ተመሳሳይ ዕጣ እየገጠመው መጣ። በመካከል ቆስጠንጢኖስ ተነሳና ሁለቱንም ድል በማድረግ የምስራቄም የምዕራቡም ንጉሠ ነገሥት ሆነ። በ312 ዓመት ነፃነት ያገኘው ክርስትና ከመስደድና ከመገደል ቢቆምም በሀገሪቱ ሕገ መንግሥት ዕውቅና አሳገኘም ነበር። በመሆኑም የቆስጠንጢኖስ ንጉሥ መሆንና በጦርነት ባላንጣዎቹን ማሸነፍ ከክርስትና ጋር ስለተያያዘና የማሸነፍ መንስዔም በመስቀል ምልክት ስለሆነ ለክርስትና ትልቅ ዕድል ገጠመው።⁵²

የቆስጠንጢኖስን የሕይወት ታሪክ የጻፈው አውሳቢዎስ እንደሚገልጸው ጦርነቱ ተጀምሮ እስከሚያልቅና ቆስጠንጢኖስ በመሳ አውሮፓና ሜድትራንያን ሁሉ ንጉሥ እስከሚሆን ድረስ የተካሄደው ሂደት ሁሉ በእግዚአብሔር ተዓምር ነበር።⁵³ በመሆኑም ጦርነቱ የተመራው በእግዚአብሔር ተዓምራታዊ ኃይል ስለነበር ሙሴ እስራኤላውያንን ከግብፅ አውጥቶ የቀይ ባሕርንና የሲናን ምድረ በዳ በተዓምር እንደ

መራቸው ሁሉ የቆሰጠንጢኖስም የሉቃስንና የመክሰምያኖስን ጦር መደምሰስ በተመሳሳይነት አቅርቦታል። በአጭር ቋንቋ አውሳቢዎስ ስለ ቆሰጠንጢኖስ የገለጸው አግዚአብሔር ቤተ ክርስቲያንን ነፃ ሊያወጣ የተጠቀመበት ንጉሥ ነበር።⁵⁴

ከዚህ መሠረተ አላብ ተነስተን ከአራተኛው መቶ ዓመት ጀምሮ የቤተ ክርስቲያንን ታሪክ ስናጠና ከፍተኛ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ለውጦችን እንመለከታለን። ቤተ ክርስቲያን ከተሳዳጅነት ወጥታ የመንግሥት ሃይማኖትነት ከፍ ያለች ስትሆን ይህን ነጻነት የሰጣት ንጉሥ ሥልጣኑ የማይሻር መለኮታዊ የንጉሠ ነገሥት አስተዳደር፣ የቤተ ክርስቲያንም የበላይ ሆነ ።⁵⁵ ይህ አስተዳደር የቆሰጠንጢኖስ ሞዴል (ተምሳሌነት) በመባል ለቀጣዩ አንድ ሺህ ዓመታት አገልግሏል። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አስተዳደርም የዚህ ቅጂ ነው።⁵⁶

ይህ ሥልጣን መለኮታዊ አስተዳደር ወይም ተምሳሌነት ቤተ ክርስቲያንን የጠቀመ ቢመስልም በሌላ መልኩ መንፈሳዊ ውድቀትን አስከትሏል። ቤተ ክርስቲያን የሀብት ብልጽግና፣ የፖለቲካ ተሰሚነት እና የማኅበራዊ አገልግሎት ስፋት ቢያጋጥማትም የሞራልና የመንፈሳዊ ዝቅጠት ግን በእጅጉ ደርሶበታል። ስለሆነም ቤተ ክርስቲያንን ከነፃነት በኋላ በሦስት ዓይነት አቅጣጫዎች ልናያት እንችላለን። እነዚህም

- 2.5.1 ማኅበራዊ ጉዳዮች፣
- 2.5.2 ፖለቲካዊ ጉዳዮች እና
- 2.5.3 ቀኖናዊ ሊሆኑ ማብራሪያቸው ቀጥሎ ቀርቧል።

2.5.1. ማኅበራዊ ጉዳዮች

በማኅበራዊ ጉዳዮች ላይ መንግሥት ይደክምበት የነበረውን መረዳጃ ድርጅቶችና ትምህርት ቤቶችን የጋብቻና የክርስትና ሥነ ሥርዓት ጉዳዮችን በከፍተኛ አሳድጋ ነበር። መንግሥቱ ክርስቲያን ስለነበር ተከታዩ ሕዝብም ክርስቲያን ኅብረተሰብ ነበር። ይህም በሦስት መቶ ዓመታት ውስጥ ቤተ ክርስቲያን በሌሎች ሊደረግበት የነበረው መሳደድና መዋረድ እፅዃ ለሌሎችን ቦታ ስትይዝ ያንን ሌሎች በፃ ላይ ሊያደርጉት የነበረውን ድርጊት በሌሎች ማድረግ ጀመረች። ማለትም ዲዩቅልጥያኖስና ሚክሰሚያኖስ ለሮማ ዘላለማዊነትና አይበገሬነት ዋናው መሠረቱ የእሕዛብ አምልኮት ነው ብለው ያመኑበት ስለ ነበር በሕገ መንግሥት እጽድቀው ያን የማይከተል ኅብረተሰብ አንዳይኖር አድርገው ነበር።⁵⁷

የእሕዛብ አምልኮትም መሠረቱ ገዢዎችና ነገሥታት ከመለኮት የተላኩ ናቸው የሚል ስለነበር በሌላኛው መንገድ ነገሥታቱ ይመለከቱ ነበር።⁵⁸ ነገሥታቱን አለማምለክ ማለት ደግሞ የሮማን ሕገ መንግሥት መቃወም ማለት ስለነበር ነው። ቤተ ክርስቲያን ስትሳደድ የነበረችው።⁵⁹ በእነዚህ ፈንታ የተተካው ቆሰጠንጢኖስ ደግሞ ለሮማ ጥንኳሬና ለኅብረተሰቡ ዕድገት ክርስትና ብሔራዊ ዕምነት ሲሆን ብቻ ነው።⁶⁰ በእነዚህም ምክንያት ክርስቲያን ያልሆነ ሮማዊ ለሮማ እንቅፋት ነው ከማለትም አልፎ የሚያስቀጣ ሆነ። ይህ አዋጅ ቤተ ክርስቲያን በየትኛውም ማኅበራዊ ጉዳይ ላይ የበላይ እንድትሆን ዕድል ከመሥጠቱም በላይ የመንግሥት አገልጋይ እንድትሆን አደረጋት።⁶¹

2.5.2. ፖለቲካዊ ጉዳዮች

በፖለቲካ አገገር ሲታይም ንጉሡን ያስነሣው አግዚአብሔር በመሆኑ ምክንያት የንጉሡ ውሳኔና ትዕዛዝ በቤተ ክርስቲያን ሰባኪነት ሥራ ላይ አንዲውል ከፍተኛ ቅስቀሳ ተደረገ። ንጉሡ በበኩሉ በታላላቅ የመንግሥት መሥሪያ ቤት ማዕከል በሆኑ ቦታዎች ላይ ጳጳሳትና ካህናትን በደመወዝ በመመደብ የመንግሥቱን ቋሚ ሥራ ከመንፈሳዊ ጋር አዳብለው አንዲሠሩ አደረገ። በተለይ ምዕራቡን ዓለም በሙሉ ርዕሰ ከተማውን ከሮም ወደ ቁስጥንጥንያ ሲቀይር በአጠቃላይ ኃላፊነቱን ለቤተ ክርስቲያን ሠጠ።⁶²

በዚህ ሁኔታ ቤተ ክርስቲያን ምዕራቡን ዓለም በሙሉ በበላይነት መምራት ጀመረች። ይህ ስጦታ አመራሩን ብቻ ሳይሆን ጠቅላላ የመንግሥትን ንብረትና በጀት ጭምር ስለነበር የምዕራቧ ቤተ ክርስቲያናት ከፖለቲካ ተሰሚነት ሌላ የብልጽግና ማዕከልም ሆነች።⁶³ ይህም ምዕራቡንና ምሥራቁን አንድ አርጎ የሚገዛው መንግሥት ሁለት ዓይነት አስተዳደር ያላት ቤተ ክርስቲያን አንድ-ትፈጠር አደረገ።⁶⁴ አሱም የሚቀጥለው ቀኖናዊ ሂደት እንደንመለከት የሚጋብዘን ሁኔታ ይሆናል።

2.5.3. ቀኖናዊ ሁኔታዎች

ፖለቲካዊና ማኅበራዊ ሁኔታው ይህን ይመስል የነበረ ሲሆን ቀኖናዊ ሂደቱም ብዙ ለውጥ ታይቶበታል። ከላይ እንደተባለው የምዕራቧ ቤተ ክርስቲያን የፖለቲካና የኢኮኖሚ ነፃነት ሲኖራት የምሥራቅ ቤተ ክርስቲያን ግን በንጉሡ አስተዳደር ሥር ነበረች።⁶⁵ በመሆኑም

ሃይማኖታዊና ቀኖናዊ ችግር ሲፈጠር ችግሩ የሚመለከተው ቤተ ክርስቲያንን ሳይሆን በቀጥታ የንጉሡን አስተዳደር ነበር። ንጉሡም ቤተ ክርስቲያንን የሚመለከታት አንድ ቤተ ክርስቲያን ሳይሆን አንድ መንግሥት ጥቅም ሰጪነት ነበር። በዚህ ምክንያት የምስራቅ ቤተ ክርስቲያን የቀኖና የበላይና የበታችነት ፉክክር የበዛበት ብዙ የዶክትሪን ጥያቄ ተነስቶ ብዙ ጉባዔዎች የተካሄዱበት፤ በዚህም ምክንያት ብዙ አባቶች የተንገለቱበት፤ ነገሥታት በጣልቃ ገብነት ብዙ የቤተ ክርስቲያንን ጉዳይ ያበላሹበት ቤተ ክርስቲያን ነበረች።⁶⁶

ያም ሆኖ ሦስት ታላላቅ ጉባዔዎች ተደርገው ቤተ ክርስቲያን ከተሳሳተ ትምህርት ነፃ አንድ-ትወጣ የተደረገ ቢሆንም በመጨረሻ ግን የፖለቲካ ጣልቃ ገብነት ቤተ ክርስቲያንን ከሁለት አንድ-ትከፈል አድርጓታል።⁶⁷ ይህ ብቻ አልነበረም ከላይ ከዘረዘርናቸው ሁኔታዎች የተነሳ ቤተ ክርስቲያን የሞራል ችግር ስላጋጠማት አውነተኞች ከርስቲያኖችን የቤተ ክርስቲያን መንፈሳዊ ዝቅጠት ስላሳዘናቸው ገዳማዊ ሕይወትን እንዲመሠረቱ አድርጓቸዋል።⁶⁸ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንም አስከ 5ኛው መቶ ዓመት ድረስ ከዓለም አቀፉ ቤተ ክርስቲያን ጋር አንድ ሁና የቀጠለች ቢሆንም የ5ኛው መቶ ዓመት የኬልቄዶን ጉባዔ የወሰነው የፖለቲካ ውሳኔ ያመጣው መከፈል ከግብጽ ቤተ ክርስቲያን ጋር አንድ-ትቀጥል አድርጓታል።⁶⁹

ቤተ ክርስቲያን ነፃነት ካገኘች በኋላ በፖለቲካዊ በማኅበራዊና ቀኖናዊ ጉዳዮች ላይ ያላት ሁኔታ ከዚህ ላይ የገለጸውን ሲመስል በሃይማኖት አቋም ደግሞ እንደዚሁ አስቸጋሪና መልካም አጋጣሚዎችም ተፈጥረው ነበር። መጀመሪያ ቤተ ክርስቲያን ስትመሠረት ጀምሮ አውነተኛውን የአምነት አቋሟን የሚያናጉ አስተምህሮዎች ተፈጥረው ነበር።⁷⁰

በሐዋርያት ሥራ አንደተጠቀሰው ስምዖን መሠሪ ቅድስናን በገንዘብ ለመግዛት ያሳየው አቋም፤ የመርቅያን ከፉና ደግ ትንሽና ትልቅ እምላክ አለ ማለት፤ ከዚያም አልፎ የቤተ ክርስቲያን አውነተኛ መምህራን ይባሉ የነበሩት የነቀሰሚንጦስ፤ የነእርጌንስ አመለካከት ሁሉ ከቤተ ክርስቲያን አስተምሮ ያፈነገጠ ነበር።⁷¹ ሆኖም ግን ይህ ሁሉ ችግር አብሮ ከቤተ ክርስቲያን ጋር አደገ። ቤተ ክርስቲያን ነፃነት ስታገኝ አንድታስብበትና በዚያም ላይ ውሳኔና አርማጃ እንድትወስድ አስገደዳት።⁷² በመሆኑም ከመጀመሪያ ጀምሮ የመጣው አግዚአብሔር ወልድን ከአግዚአብሔር አብ የሚያሳን ሰውና ፍጡር የሚለው አስተምህሮ በኒቂያ ጉባዔ ውላጌ አገኘ።⁷³ ይህ በ325 ዓ.ም. የተካሄደው ጉባዔ የመጨረሻውን ውላጌ ሰጠ።⁷⁴ ይህም ቤተ ክርስቲያን ነፃ ከወጣች ከ13 ዓመት በኋላ መሆኑ ነው።

ይህ ጉባዔ የወልድን እምላክነት ብቻ ሳይሆን የሥላሴን አንድነትና ሦስትነት ያረጋገጠ ጉባዔ ነበር። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ይሄን አስተምህሮ ተቀብላ ስለነበር በአግዚአብሔር ወልድ እምላክነት ላይ ምንም ጥያቄ አልነበራትም። አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ የምሥጢረ ሥላሴ (የአብ፤ የወልድ፤ የመንፈስ ቅዱስን ነገር) ሲገልጡ አብ ወልድ መንፈስ ቅዱስ አንድ ገጽ ናቸው፤ የሚለውን የስባልዮስን ነገር አናወግዛለን። አኛ ግን ሦስት አካላት፤ ሦስት ስሞች፤ ሦስት ግብራት አንድ እምላክ አንድ አግዚአብሔር ብለን አናምናለን። ኦርቶስ ከርስቶስ ፍጡር ነው አለ። አኛ ግን ያልተፈጠረ ያለተሠራ ከአባቱ ከአብ ጉድለት የሌለው ብለን አናምናለን። ፎጢኖስ የተባለው ሰው የወልድ ማንነት ከማርያም ከተወለደ በኋላ ነው የሚለውን አናወግዛለን። አኛ ግን ከዓለማትና ከዘመናት በፊት ከአግዚአብሔር

ጋር አንድ የሆነ ነው አንላለን። በፍጹም ዘመን ያለ ወንድ ዘር ከድንግል ማርያም ፍፁም ሰው ሆነ ይላል።⁷⁵

መጽሐፈ ምሥጢር አባ ጊዮርጊስ የምሥጢረ ሥላሴን አስተምህሮ ሲጨርስ እንዲህ ብሎ ነበር የዘጋው “ ሰብሐት ለአብ ለዘአንሰለ ለወልድ አሙታን ወስጊድ ለወልድ ለዘነበረ በየማነ አብ አኩቴት ለመንፈስ ቅዱስ ለዘወረደ ላዕለ ሐዋርያት በፀርህ ጽዮን ወዕምነኒ ጉብል ሰብሐት ለአብ ለዘይወርድ በግርማ መንግሥቱ ወስጊድ ለወልድ ለዘያቀውም አባግላ በየማኑ ወአግሌ በደጋሙ አኩቴት ለመንፈስ ቅዱስ ለዘይፈድዮ ለኩሉ በከመ ምግባሩ ለዓለመ ዓለም አሜን ወአሜን ለይኩን ለይኩን።”⁷⁶

ይህም ወደ አማርኛ ሲተረጎም፤ ወልድን ከሞት ላስነሳው ለአብ ምሥጋና ይገባል፤ በአብ ቀኝ ለተቀመጠው ለወልድም ስግደት ይገባል፤ በጽርሐ ጽዮን በሐዋርያት ላይለወረደው ለመንፈስ ቅዱስም ከብር ይገባል። ከእዚህም በኋላ በመንግሥቱ ግርማ ለወረደው ለአብ ምሥጋና ይገባል። በነችን በቀኙ፤ ፍየሎችን በግራው ለሚያቆመው ለወልድም ስግደት ይገባል። ለሁሉም እንደየሥራው ለሚከፍለው ለመንፈስ ቅዱስም ከብር ይገባል። ለዘለዓለሙ አሜን አሜን ይሁን ይሁን።

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከዓለም አቀፋዊ ቤተ ክርስቲያን ጋር አንድ ስለነበረች፤ ትከተለውና ታምነው የነበረው ይህንኑ ከላይ የተጠቀሰውን ትምህርት ነው። ይህንን ቀጥተኛ አስተምህሮ የያዘችውን ቤተ ክርስቲያን ነፃነት ስጠን ያሉት ነገሥታት ነፃነቱንም የሰጧት ከነሱ ጥቅም እንፃር ስለነበር የቤተ ክርስቲያን አቋም ለአነሱ የማይሰማማቸው ሲመስላቸው ተወግዞ ከቤተ

ክርስቲያን የወጣውን አምነት በሥጋዊ ሥልጣን ለማስመለስ ባደረጉት ጥረት የአርቶዶክስ አባወራ (አባት) የተባለውን አትናቴዎስን አላደውት ነበር።⁷⁷ ማላደድ ብቻ አልነበረም ስሙን በማጥፋትና ከብሩን በመድፈር በርማ አስተዳደር ውስጥ መንፈሳዊ አገልግሎቱን አንዳያካሂድ አደረጉት።⁷⁸ ከዚያ አልፎ ጐረቤቶች ሀገሮችና አውነተኛይቱን አምነት የያዙት መንግሥታት አንኳ አንዳይበቀሉት ለኢትዮጵያ መንግሥታት የጻፉት ደብዳቤ ማረጋገጫ ነው።⁷⁹

የኢትዮጵያ ክርስቲያን ነገሥታት በአምነታቸው፣ በቀኖና አክባሪነታቸው የማይበገሩ ሰለነበር ለተጻፈው ስም አጥፊ ደብዳቤ መልስ አልሰጡም ነበር። በአዚያን ጊዜ የነበሩ ነገሥታትና የቤተ ክርስቲያን አባቶች በሃይማኖታዊ አቋማቸው ለዛሬው ዘመን አቋም አልባ ትውልድ በምሳሌነት ሊጠቀሱ ይገባቸዋል። ምክንያቱም ለሊቀ ጳጳላቸው ከህነት የሰጠውን አትናቴዎስ አስከ ጊዜ ሞቱ ከመደገፋቸውም በላይ ቀኖናዊ ሥርዓታቸውን ጠብቀው የቤተ ክርስቲያንን ምንነትና ማንነት ላይለውጡ አስከ ዘመናችን አድርሰውታልና ነው።⁸⁰ ሁለተኛውም መንፈስ ቅዱስ ሕጹጽ ነው የሚለውን (መንፈስ ቅዱስ ከአብም ከወልድም ያንሳል) የሚለውን ቤተ ክርስቲያን አውግዛ መንፈስ ቅዱስ ከአብ የተገኘ፣ ከአብና ከወልድ ጋር የተስተካከለ ነው የሚለውን ወስነች።⁸¹

ቤተ ክርስቲያን የምሥጢረ ሥጋዊ ጉዳይም ችግር ነበረባት። በቁስጥንጥንያው ፓትርያርክ ንስጥሮስ የልደት ቀን በሰጠው ትምህርት የአመቤታችንን ወላጲት አምላክነት በመካዱና ክርስቶስና ኢየሱስ የተለያዩ ናቸው ብሎ አዲስ የምስጢረ ሥጋዊ ትምህርት ስላመጣ ቤተ ክርስቲያን ሌላ ችግር ውስጥ ገባች።⁸² ለአዚህም አነቄርሎስን የመሰሉ የቤተ ክርስቲያን ምስሶዎች የክርስቶስን ፍፁም

ለው መሆኑን ከማረጋገጥ ጋር ከአመቤታችን የተወለደው ሰው ብቻ ሳይሆን ሰው የሆነ አምላክ መሆኑን አረጋገጡ።⁸³ ይህም አስተምህሮ ንስጥሮስ ከሚሰጠው ጋር ስላልተስማማና ንስጥሮስም ይሄንን ትምህርት ስላልተቀበለ ከቤተ ክርስቲያን ትምህርት ተለየ።⁸⁴

በዚህ ዙሪያ ላይም አባ ጊዮርጊስ ዚጋስጫ መሠረታዊ የሆነ ትምህርት ሰጥተዋል። አባ ጊዮርጊስ የንስጥሮስን አስተምህሮ ከጉባዔው የተገኘ ያህል በግሩም ሁኔታ ገልጠውታል። ንስጥሮስ ክርስቲያን ከሆንክ ወንጌል የሚያስተምረውን አመን፤ ክርስቲያን ካልሆንክ ደግሞ መጠመቅ አይገባህም። በማትረባውና በማትጠቅመው ሃይማኖትህ የአግዚአብሔርን ቤተ ክርስቲያን ከምታረክሰ ሐዋርያው ጳውሎስ ለዕብራውያን በጻፈው መልዕክቱ አምነት የሌላቸው ከሆነ በሕግ ማመናቸው በቂ አይደለም በክርስቶስ የማያምንና የክርስቶስን አምላክነት የማይቀበል አንድ ክርስቲያን አይቆጠርም አንተ ግን ፍሬና ቅጠል የሌለው ተክልን ትመስላለህ፤ ያለ ውህ የተቆፈረ የውህ ጉድጓድንም ትመስላለህ ያለ ንጉሠ ነገሥት ማዕረግ ንጉሥ የሆነ ሰውንም ትመስላለህ፤ ያለ ደመና ዝናብ የሚያስገኝ ሰማይን ትመስላለህ፤ በማለት የክርስቶስን አምላክነት ከሰውነት ባሕርይ መለየት ወይም ክርስቶስን ሁለት ከፍለ ባሕሪ አለው ማለት ለድንገታችን አስቸጋሪ መሆኑን ገልጿል።⁸⁵ ሦስተኛውን ጉባዔ ቤተ ክርስቲያን በዚህ መልኩ ነው ያስተናገደችው።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ይህንን አምነት ሙሉ በሙሉ ተቀብላ የዓለም አቀፉ ቤተ ክርስቲያን አንድ አካል ነበረች። በጠቅላላ የመጀመሪያዎቹ መካከለኛ 139 ዓመታት በዚህ መልክ አለፉ። ይህ ጊዜ በቤተ ክርስቲያን ብዙ ውዝግብ የተፈጠረበት ቤተ ክርስቲያን ማንነቷን የለየችበት በአንፃሩ ደግሞ የነገሥታት ጣልቃ ገብነት የቤተ

ክርስቲያንን ነፃነት የገፈፈበት ቤተ ክርስቲያን ከመንፈሳዊ አገልግሎት ይልቅ ፖለቲካዊ ጫና የታየበት፤ በእንጻራ ደግሞ የቀኖና ቤተ ክርስቲያን ሥርዓትና መልክ የያዘበት የቤተ ክርስቲያን አባቶች ማመን በሚያዳግት መልኩ ስነ ጽሑፍ ያዳበሩበት፤ አሁን አስካለንበት ዘመን ድረስ ተተርጉሞ ያላለቀ የሥነ ጽሑፍና የሥነ መለኮት አስተምህሮ ከምችት የዳበረበት ጊዜ ነበር። ዛሬም በዓለም ያሉ የሥነ መለኮት ትምህርት ቤቶች እና ጸሐፊዎች ስለ ነገረ አግዚአብሔር ለመጻፍና ለማስተማር መረጃ መጽሐፍቶቻቸው በዚያ ጊዜ የተጻፉት ናቸው።

በአዚህ ዘመን በኢትዮጵያ የክርስትና እንቅስቃሴው ከፍተኛ ቦታ ደርሶ ነበር። የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ደረጃ በዓለም አቀፉ ቤተ ክርስቲያን 8ኛ ተራ ቁጥር ላይ ነበር። ይህ ማለት ከአራቱ መናብርት ሌላ በደረጃ ስንመድበው 2ኛ ደረጃ ላይ ነበረ ያስችው።⁸⁶ በዚህም መሠረት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የተጠናከረችና ሁለንተናዊ ምሉዕነት የነበራት ቤተ ክርስቲያን ነበረች። ይህ ሁለንተናዊ ምሉዕነት በፖለቲካ ተጽዕኖ ከነበረባቸው ከምሥራቅና ከምዕራብ ከፍል የክርስትና ተቋሞች ለየት ባለ መልኩ ከፖለቲካ ነፃ ሆና በኬልቄዶን ጉባዔ ላይ የራሷን እቋም እንድትወስድ አድርጓታል።⁸⁷

እንዳንድ የምዕራባውያን አስተሳሰብ የማረካቸው ባለታሪኮች የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የኬልቄዶን ጉባዔ የተቃወመችው ሳታውቀው ነው የሚል አመለካከት ቢያሳዩም ዛሬ ከምናየው የሥነ መለኮት አስተምህሮ እንጻር አምናበት ልዩነቱን አምናና ጠንቅቃ ዓውቃ መሆኑን ያረጋገጥ አንችላለን።⁸⁸ ከዚህ ተነስተን የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንን አድገትና በ2000 ዘመን ውስጥ የተከናወኑትን ከንውኖች በአጭር በአጭሩ እንመለከታለን።

የክፍል ሁለት የግርጌ ማስታወሻ

01. Justol gonzalez, *The Story of Christianity* Vol. 1, 1984, New York, Page 17.
02. Ibid.
03. N. T. Wright, *The new Testament and the People of God*, Foutres Press, 1992, Page 469.
04. Ibid.
05. Justol gonzalez, *The Story of Christianity* Vol. 1, 1984, New York, Page 15.
06. N. T. Wright, *The new Testament and the People of God*, Foutres Press, 1992, Page 280-338.
07. Marcus J. Borg, *The Last Week: Day by Day Account of Jesus Final Week in Jerusalem*, New York, 2006, Page 153.
08. Justol Gonzalez, *A History of Christian Thought*, Abingdon Press Nashuim, Page 186.
09. Wkhihammer, *The Father of the Church*, Hendrickson Publisher, Inc., 1998, Page 5-9.
10. Samuel Hugh Mofeet, *A History of Christianity in Asia*, Vol.1, Orbis Books, 2006, New York, Usa, Page 10-11.
11. Ibid.
12. Dolet T. Irvin Scott W. Sunavist *History of the World Christian Movement*, Orbit Books, Holly Knoll, New York, 2001, Page 58-61.
13. Ibid.
14. *Christian Theology: An Introduction* Alister E. Megrath, Blackwell Publishing, 2001, USA, Pages 16-17.
15. Justol gonzalez, *The Story of Christianity* Vol. 1, 1984, New York, Page 17.
16. *Christian Theology: An Introduction* Alister E. Megrath, lackwell Publishing, 2001, USA, Pages 16-17.
17. Justol Gonzalez, *The Story of Christianity* Vol. 1, 1984, New York,

Page 17.

18. Ireneus Against Heresis: Book of Apostolic Fathers, Page 436.
19. John Bowden, The Religion of the Earliest Church: A Symbolic World, Fortress, 1999, Pages 218-246.
20. Ibid.
21. Justol Gonzalez, The Story of Christianity Vol. 1, 1984, New York, Pages 40-48.
22. Ibid., Page 103.
23. Ibid., Page 104.
24. Ibid., Page 105
25. Justol Gonzalez, The Story of Christianity Vol. 1, 1984, New York, Page 17.
26. John Bowden, The Religion of the Earliest Church: A Symbolic World, Fortress, 1999, Pages 218-246.
27. Ireneus Against Heresis: Book of Apostolic Fathers, Page 439.
28. Ibid.
29. John Behr, The Way to Nicaea: The Formation of Christian Theology, Vol. 1, SUNS Press, New York, 2001, Pages 39-40.
30. Christian Theology: An Introduction Alister E. McGrath, Blackwell Publishing, 2001, USA, Page 11.
31. The Father of the Church, Hendrickson Publisher, Inc., 1998, Pages 23-53.
32. Ibid.
33. Ibid.
34. Ibid.
35. John Behr, The Way to Nicaea: The Formation of Christian Theology, Vol. 1, SUNS Press, New York, 2001, Pages 39-40.
36. Ireneus Against Heresis: Book of Apostolic Fathers, Page 415.
37. Ibid.
38. Ibid.
39. Ibid.

40. Alister E. McGrath, Christian Theology: An Introduction Blackwell, Publishing, 3rd Edition, 2001, USA, Pages 16.
41. Ibid.
42. John Bowden, The Religion of the Earliest Church: A Symbolic World, Fortress, 1999, Page 39.
43. Ibid.
44. Wkhihammer, The Father of the Church, Hendrickson Publisher, Inc., 1998, Page 68.
45. John Behr, The Way to Nicaea: The Formation of Christian Theology, Vol. 1, SUNS Press, New York, 2001, Pages 39-40.?
46. Ibid.
47. Ibid.
48. Apostolic Fathers: Epistle of Ignotics, Pages Paages 15-17.
49. Ireneus Against Heresis, Book 3, Page 416, The Ephesis, Page 51.
50. Cantor, Norman F., The Civilization of the Middle Ages: The Rise and Death of a Civilization, 1994, Pages 48-49.
51. Samuel Hugh Moffitt, A History of Christianity in Asia, Vol. 1, Beinnigst, 1500, Pages 10-12.
52. Justol gonzalez, The Story of Christianity Vol. 1, 1984, New York, Page 45
53. John W. Coukliy and Andreastrk, Readings in World Christianity History, Volume 1, Earliest Christianity to 1453, New York, 2006, Page 87.
54. Ibid.
55. Ibid.
56. Justol Gonzalez, The Story of the Christianity New York, 1984, Pages 112-114.
57. N. T. Wright, The new Tesetament and the People of God, Foutres Press, 1992, Pages 107-109. ?
58. Justol Gonzalez, The Story of the Christianity New York, 1984, Pages 85-87.

59. Ibid.
60. Ibid.
61. Justo Gonzalez, *The Story of the Christianity* New York, 1984, Pages 118.
62. John Meyendorff, *Imperial Unity and Christian Divisions*, Press Crest Wood, New York, 1989, Page 62.
63. Ibid.
64. Justo Gonzalez, *The Story of the Christianity* New York, 1984, Page 125.
65. Ibid.
66. Williston Walker, *A History of the Christian Church, USA*, 1985, Page 129.
67. Timothy D. Barnes, *Athanathius and Constantius in Theology and Politics in Constantian Empire*, Hollan University Press, 1994, Pages 94-100.
68. *The Seven Ecumenical Councils*, Pages 164-187.
69. Derwas J. Christy, *The Desert City*, CVS Press, Crestwood, New York, Pages 47-59.
70. John Meyendorff, *Imperial Unity and Christian Divisions*, Press Crest Wood, New York, 1989, Pages 112-118.
71. John Behr, *The Way to Nicaea: The Formation of Christian Theology*, Vol. 1, SUS Press, New York, 2001, Pages 19-22.
72. Ibid.
73. R. E. C. Hanso, *The Search for the Christian Doctrine of God*, 1997, Scotland, Pages 19-26.
74. አባ ጊዮርጊስ ዚጋስጫ፡ መጽሐፈ ምሥጢር፤ ገጽ 3.
75. ስን ከጣሁ
76. ስን ከጣሁ
77. ስን ከጣሁ
78. *Athanathius and Constantius*, Pages 82-86.
79. Ibid.

80. J. Stevenson *Creeds, Councils and Controversies*, Cambridge University Press, 2000, Page 37.
81. Ibid.
82. *The Seven Ecumenical Councils*, Pages 164-187.
83. Edward R Hardy, *Christology of Later Fathers*, Pages 340.
84. *The Seven Ecumenical Councils*, Page 164-187.
85. መጽሐፈ ምሥጢር፤ ገጽ 77.
86. ፍትሕ መንፈሳዊ፤ አንቀጽ 4 ቁጥር 50.
87. አቡነ ጎርጎሪዎስ፤ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፤ 4ኛ አትም፤ አዲስ አበባ፤ ገጽ 25.
88. ስን ከጣሁ፡፡

ክፍል ሦስት

የሁለት ሺህ ዓመት የክርስትና ጉዞ

በኢትዮጵያ

የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ሰንል ቤተ ክርስቲያን ከተመሠረተበት ጊዜ ጀምሮ የተካሄዱትን ጠንካራና ደካማ ጎኖች ከዚህም ጋር በቤተ ክርስቲያን ጉዞ ላይ በውስጡ የወደቁ የተነሱ መልካም የሠሩ መጥፎ የሠሩ ሰዎችን ታሪክም የምንመረምርበት የጥናት ክፍል ነው።

3.1 መሠረተ ታሪክ

የሰው ልጅ ታሪክ ከተጀመረበት ጊዜ አንስቶ ሦስት መሠረታዊ ጥያቄዎች በሰው ልጅ አለም ላይ መላለፍ። የት መጣሁ፣ እንዴት ሰዓት ሆኑ? እንዴት አለሁ? የት እሄዳለሁ? የሚሉ፣ በሌላ አነጋገር ሰው ያለፈበትን፣ የሚኖርበትን፣ የሚመጣውን ሕይወቱን ያመዛዝናል። እንደ ሕፃን ልጅ ሲወለድ መናገር ችሎ ቢናገር ኖሮ ከእናቱ ማሕፀን የነበረውን የኑሮ ይዘት መተረክ ይችል ነበር። በዘመናችንም በዓለም አንድ አባባል አለ። እያንዳንዱ ሰው የሕይወት አቅጣጫውን የሚመራበት የኑሮ ይዘት አለው። እያንዳንዱ ሰው ምኞት እና ታሪክ አለው፤ እያንዳንዱ አገርም ታሪክ አለው።

ሃይማኖትም እንደዚሁ ነው። አማኞቹ ሰዎች አስከሆኑ ድረስ የሚያምኑትን እምነትና የሚኖሩትን ኑሮ፤ አማኞቹ በእምነቱ እንዴት እንደኖሩና እንደሚኖሩ ታሪክ አላቸው። በሌላ አባባል በሃይማኖቱ

የሚኖሩ ሰዎች የወደቁበት፣ የተነሱበት፣ የሠሩት መልካም ሥራ፣ ያጠፉት ጥፋት በታሪክ ይዘገባል። ለዚህ ነው ታሪክ ሚዛናዊ ፍርድ አለው የሚባለው። በዚህም መሠረት 'የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ' የሚል ርዕስ ይዘን በመነሳት ስለ ትናንት ቤተ ክርስቲያናችን እንዴት እንደተመሠረተችና እንደኖረች ባጭሩ ታሪኳን ማየት እንሞክራለን። በመሆኑም ትላንት ስንል ያለፈውን፣ ዛሬ ስንል አሁን ያለው ሰዎች የትላንቱን ታሪክና ትምህርት እንዴት እያስተናገድነው እንዳሰን አራላችንን የምንመረምርበት ክፍል ይሆናል። ከዚህም ጋር ዛሬ እየተዘራ ያለው ዘር ለነገውና ለቀጣዩ ትውልድ ምን ፍሬ እንደሚያፈራ የምናይበት ነው።

በታሪክ ሂደት ውስጥ እያንዳንዱ ህብረተሰብ ያለበትና የሚኖርበት ዘመን ለውድቀትም ለትንሣኤም ማእከላዊ ነጥብ ነው። በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ መጽሐፈ ኢያሱ ምዕራፍ 24 ወደር የሌለው የታሪካዊ ሕይወት ማእከላዊ ነጥብ መጽሐፍ ነው። ኢያሱ አስራኤላውያንን ሁሉ እንዲሰበሰቡና በእግዚአብሔር ፊት እንዲቆሙ አዘዘና ታሪኩን ቀጠለ። ሕዝቡ ተሰብስቦ በእግዚአብሔር ፊት ቆሞ በእግዚአብሔር የተደረገውን ነገር ሲገልጽ "የአባቶቻችሁ የአብርሃምና የናኮር አባት ታራ በወንዝ ማዶ በነበሩ ጊዜ ሌሎች አማልክትን አመለኩ፤ ከዚያም አብርሃም ተጠራ ለአብርሃምም አገር ተሰጠው የእሱ ልጆችም ወደ ግብጽ አገር ተሰደዱ።" በማለት ታሪኩን ይቀጥላል።

ከዚያም እግዚአብሔር በኃይሉ ከፈርአን እጆች ነፃ አወጣቸው፤ ቀይ ባሕርን ከፈለላቸው። ከእርባ ዓመት ድካም በኋላ "ያልደከማ ችሁበትን ምድር ያልሠራችኋቸውንም ከተሞች ሰጠኋችሁ፤ ተቀመጣ

ችሁባቸውም፤ ካልተከላቸኋቸውም ከወይንና ከወይራ በላችሁ።
 ...አሁን ይህ ሁሉ በእግዚአብሔር ተደረገ፤ እናም ብዙ ነገር ያደረገ
 ላችሁ እግዚአብሔር ሕይወታችሁ ነው። አሁን ከእናንተ የሚጠበቅ
 ነገር አለ እግዚአብሔርን ፍሩ በፍፁምና በአውነተኛ ልብ እምልኩት።
 ይህን ካላደረጋችሁ ግን እግዚአብሔርን ትታችሁ እንግዶች
 አማልክትን ብታመልኩ እግዚአብሔር መልካም ካደረገላችሁ በኋላ
 ተመልሶ ከፉ ነገር ያደርግባችኋል ያጠፋችሁማል፤” ይላል (ኢያሱ
 24:1-22።) ይህ ታሪክ እያንዳንዱ ትውልድ በዘመኑና በሚኖርበት
 ጊዜ ሊመሰከተው እና ሊመራበት የሚገባ ታሪክ ነው።

ኢያሱ አባቶቻችሁ አልተሳሳቱም አላለም ተሳስተው ነበር።
 በስህተታቸው ቅጣትን በአውነተኛነታቸው በረከትን ተቀብለዋል።
 ለዚህኛውም በኢያሱ ዘመን ላለው ትውልድ ግን መልካም አጋጣሚ
 የሚሆንለት ነገር ሁለት መሠረታዊ ሁኔታዎች ተመቻችተውለታል።
 አንደኛው የእግዚአብሔርን ማንነት የሚገልጹ በሰው ቋንቋ የተጻፉ
 የእግዚአብሔር ቃል የሰፈረባቸው ቅዱሳት መጻሕፍት፤ ሁለተኛ
 አባቶቻቸው የተሳሳቱባቸው ሁኔታዎች በዚህ መጽሐፍ ተጽፏል።
 በመሆኑም በእነዚህ በሁለቱ መማር ይችላሉ። በእነዚህ ካልተማሩ
 ግን የስህተታቸውን ዋጋ ያገኛሉ። አኛም ያለፈው ታሪካችን ትምህርት
 ይሆንን ዘንድ ከትላንቷ ቤተ ክርስቲያን ዛሬ ምንድን ነው
 የምንማረው? ትላንት የነበሩት አባቶቻችን ለቤተ ክርስቲያኒቷ ምን
 ሠሩ? የተሳሳቱበት ምንድን ነው? አኛስ ከአነሱ ስህተት ምን
 ተምረናል? በሚለው ጥያቄ መነሻነት ትረካችንን እንቀጥላለን።

3.2. ክርስትና በኢትዮጵያ

ክርስትና በኢየሩሳሌም እንደተጀመረና ከስምንት ሺህ የማይበልጥ
 ክርስቲያን ኅብረተሰብ በአንድነትና በኅብረት ኢየሩሳሌም እንዳሳለፉ
 የሐዋርያት ሥራ ይነግረናል። በጠቅላላ ከነበሩት ሰዎች ከኢትዮጵያ
 የመጡ አንደኛው የሚያሳምኑ ምክንያቶች ነበሩ። ከምክንያቶቹም
 አንዱና ዋናው ከላይ የገለጽነው የዓለም አስተዳደር የንግድና የፖለቲካ
 ግንኙነት መመቻቸት ነው። Scott W. Sunquist አንደኛው የሥራው
 ሜድትራኒያኑ ዓለም በሙሉ በባሕር ይገናኝ አንደኛው ነው።
 በታላላቅ መንግሥትነት ከተጠቀሱትና በመንግሥት አስተዳደር
 ከተደራጁት ሀገሮች አንዱ የኢትዮጵያ መንግሥት አንደኛው በታሪኩ
 አብራርቷል። በመሆኑም ከአስከንድርያ አስከ ባግዳድ፤ ከባግዳድ
 አስከ ኢትዮጵያ፤ ከኢትዮጵያ አስከ አስከንድርያ የተያያዘ የንግድ
 ግንኙነት አንደኛው ያስረዳል።

በScott W. Sunquist ገለጻ መሠረት ኢትዮጵያ ወደ ምዕራብና ወደ
 ደቡብ የመገናኘት አቅም አንደኛው ነው። ከዚህ ተነስተን የአይሁድ
 አምነት ወደ ኢትዮጵያ የገባው በዘር ሳይሆን አግዚአብሔርን
 በመፍራት መሆኑን ከላይ መግለጻችን አይዘነጋም። በነዚህ መሠረታዊ
 አቋሞች መሠረት ኢትዮጵያውያን ለእምልኮትና ለሰማደት ወደ
 ኢየሩሳሌም ለመሄድ በቂ ምክንያቶች ነበሯቸው። አኛም ይህንን
 ላለማመን ምክንያት የሰንም። በዚህም ምክንያት ነው የንግሥቲቱ
 ጃንደረባ ወደ ኢየሩሳሌም የሄደው። የሐዋርያት ሥራ ስለዚህ ሲገልጽ
 “እነሆም፤ ህንደኬ የተባሉ ሦስት የኢትዮጵያ ንግሥት እሳኸና ጃንደረባ
 የነበረ በገንዘብዋም ሁሉ የሠለጠነ አንድ የኢትዮጵያ ሰው ሊሰማድ
 ወደ ኢየሩሳሌም መጥቶ ነበር” (ሐዋ 8:26-40) በማለት ገልጾታል።

ጃንደረባው ወደ ኢየሩሳሌም የሄደው ለሰግደትና ለአምልኮ መሆኑን ከገለጸ በኋላ ይህ ኢትዮጵያዊ የኢየሩሳሌም መንገደኛ ከሰግደት በኋላ ወደ ሀገሩ ሲመለስ ስለ መሲህ ክርስቶስ ሰው መሆን አስቀድሞ የተጻፈውን የነቢዩ የኢሳይያስን መጽሐፍ ያነብ አንደነበር፤ “ያነበውም የነበረ የመጽሐፉ ክፍል ይህ ነበረ፤ አንድ በግ ወደ መታረድ ተነሳ፤ የበግ ጠባቢዎ በሽላቹ ፊት ዝም አንድሟል፤ አንዲሁ አፉን ለልከፈተም...” ሲል የሐዋርያት ሥራን የጻፈው ሉቃስ በዝርዝር ዘግቦታል፡፡

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ የክርስቶስን መከራውን፤ ስቅላቱንና ሞቱን የሚተርካውን የትንቢት ቃል አያነበበ በሰረገላ ላይ ተቀምጦ ወደ ጋዛ ይጓዝ በነበረበት በዚህ ጊዜ ወንጌላዊው ፊልጶስ በመንፈስ ቅዱስ አመልካችነት ወደ ሠረገላው ተጠግቶ አንዲተረጉምለትና አንዲያብራራለት ታዘዘ፡፡ በዚህ መሻሻነት በጉዞ ላይ ሁለቱም ስለቃሉ አየተነጋገሩ ጋዛ ላይ ደረሱ፡፡

ሉቃስ በወቅቱ የተፈጸመውን ይህን ታሪክ በግልጽ ቋንቋ፤ “ከዚህም መጽሐፍ ጀምሮ ስለ ኢየሱስ ወንጌልን ሰበከለት” ካለ በኋላ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ በተሰጠው ትምህርት ተማርቶ፤ አምኖበትና ገብቶት ራሱን ለጥምቀት አንዳዘጋጀ አንዲህ ሲል ይገልጻል፡፡ “መንገድም ሲሄዱ ወደ ውኃ ደረሱ፤ ጃንደረባውም፡፡ አነሆ ውኃ፤ አንዳልጠመቅ የሚከለከለኝ ምንድር ነው? አለው፡፡ ፊልጶስም፡፡ በፍፁም ልብህ ብታምን፤ ተፈቅዶአል አለው፡፡ መልሶም፡፡ ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ አንድ ሆነ አምናለሁ አለ፡፡ ሰረገላውም ይቆም ዘንድ አዘዘ፡፡ ፊልጶስና ጃንደረባው ሁለቱም ወደ ውኃ ወረዱ፤ አጠመቀውም፡፡

የመጀመሪያውን የቤተ ክርስቲያን አንቅስቃሴ የዘገበው የሐዋርያት ሥራ ስለ ጃንደረባው መጽሐፍ አንባቢነት ብቻ ሳይሆን በመንፈስ ቅዱስ አሠራር ስለተከናወነው መለኮታዊ ጣልቃ ገብነት በተገቢው መልኩ ቦታውን አስይዟል፡፡ ለዚህ የተመደበው ፊልጶስ ሥራውን ካከናወነ በኋላ በመንፈስ አንደተነጠቀ ይነግረናል፡፡ ከዚያ ቀጥሎ ያለውን የጃንደረባውን ሁኔታ የሐዋርያት ሥራ ጸሐፊ ሉቃስ “በደስታ ወደ አገሩ ሄደ” በማለት ነው የሚዘጋው፡፡

በዚህ መሠረት ኢትዮጵያ የክርስትናን ዜና ለመስማት ከኢየሩሳሌም ቀጥላ የመጀመሪያ ሀገር ናት፡፡ ከሐዋርያት ሥራ ቀጥሎ በጥንተ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊነቱ በዓለም የታወቀው አውሳቢዎስ ስለዚህ ሁኔታ ሲገልጽ በየቀኑ የዳትት ነፍሳት ይጨመሩ ነበር፤ በኢየሩሳሌም አውራጃዎችም የክርስትና ዜና መስማት ጀምሮ ነበር፡፡ ከጥንት ጀምሮ በሴት ንግሥት ከምትመራው ኢትዮጵያ የመጣው የንግሥቲቱ ባለሟል የመጀመሪያው ከአይሁድ ውጭ ክርስትናን የተቀበለው ሰው ነው፡፡ እሱም የመጀመሪያው ከአሕዛብ ወገን የወንጌል ፍሬ ነው፡፡ የእሱ ክርስትናን መቀበል ወንጌልን ይዞ ወደ ሀገሩ መሄድና ለሀገሩ ሕዝብ ማስተማር “ኢትዮጵያ ለጆጅን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች” የሚለውን ትንቢት ያስፈጸመ ነበር፡፡² J.N.D. Kelly, “Early Christian Creeds” በሚለው መጽሐፉ የመጀመሪያው የጥምቀት የአምነት መግለጫ የተገኘው ከኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ነው ይላል፡፡³ በእግዚአብሔር ልጅ በኢየሱስ ክርስቶስ አምናለሁ የሚል የአምነት መግለጫ ከዚያ በፊት በማንም አልተነገረም፡፡ አጠቃልይ በሦስቱ የጥንተ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ መጽሐፍቶች ተገቢ ቦታ ስጥዋት የተጠቀሰች ሀገር ኢትዮጵያ መሆኗን ማረጋገጥ ችለናል፡፡

አዚህ ላይ ሳይጠቀስ የማይታለፈውና በአሁኑ ትውልድ ከባድ ጥያቄ የቀረበለት ከአንደኛው መቶ ዓመት አስከ አራተኛው መቶ ዓመት ክርስትና በኢትዮጵያ ብሔራዊ ሃይማኖት አልነበረም የሚለው አባባል ነው። በአውሳቢዎስ ገለጻ መሠረት ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ወደ ሀገሩ ሄዶ ለሕዝቡ ወንጌልን አንዳስተማረ ከላይ መግለጻችን አይዘነጋም። ወደ አገሩ ሄዶ ወንጌልን ለሕዝቡ ካስተማረና ክርስትና በሕዝቡ ቦታ ካገኘ አንዴት አስከ ፍሬምናጦስ ድረስ ቆየ? የሚለው ጥያቄ አሁንም መልስ ያሻቀል። በሌላ በኩል ደግሞ ከአስራ ሁለቱ ሐዋርያት አንዱ የሆነው ማቴዎስ ለወንጌል አገልግሎት ወደ ኢትዮጵያ አንደገባና ኢትዮጵያ አስቀድሞ ክርስትናን በመቀበል ምክንያት ኢትዮጵያን ትቶ ወደ ሕንድ አንዳመራ የገለጹ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊዎች አሉ።⁴

ይህንን ሐሳብ ሰፋ ለማድረግ በዘመነ ክርስትና ምሥረታ አግዚአብሔር ያዘጋጀው የዓለም የመገናኛ ብቁዕነት በማገዙ ምክንያት ክርስትና በአንድ መቶ ዓመት ውስጥ አጠቃላይ በዚያ ጊዜ ሰው የሚኖርበትን አካባቢ አካልሎ ነበር።⁵ ከላይ አንደተገለጸው ኢትዮጵያ ከሌላው ሀገር ጋር የነበራት የንግድና የፖለቲካ ግንኙነት አጋጣሚ ከፍተኛ ከመሆኑ የተነሳና የክርስትና መዲና ከሆኑት ሀገሮች አጎራባች በመሆኗ ክርስትና ከሮም ይልቅ ቀድሞ በኢትዮጵያ መስፋፋት የሚችሉባቸው ምክንያቶች አመዝነው ይታያሉ።

የክርስትናን አንቅስቃሴ ስንመለከት በመጀመሪያው መቶ ዓመት መካከለኛው ምሥራቅን አስያንና ሮማን በሙሉ ሸፍኖ ነበር። ሆኖም ግን በታሪክ ኢትዮጵያ ብቸኛ ሆናና ከክርስትና መስፋፋት ተገልላ ለሁለት መቶ አምሳ ዓመት ቆየች የሚባለው ነገር አስካሁን ድረስ ምሥጢር ነው። የዚህን ምሥጢራዊነት መልስ አስከናገኝ ድረስ በዚህ ጉዳይ ላይ ክርስትና ከተስፋፋበት ከአራተኛው መቶ ከፍለ ዘመን

ጀምረን እናያለን። በመሆኑም ከዚህ ቀጥለን ክርስትና አንዴት አንደተስፋፋ በሚከተለው አንመለከታለን።

ኢትዮጵያና የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጥንታውያን ተብለው ከሚጠሩት አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ አንዷ መሆኗን ከላይ በመግቢያው በአጽንዖት ገልጻል። በመጽሐፍ ቅዱስም ስሟና ሕዝቦቿ ከአርባ ጊዜ በላይ መጠቀሳቸው ለዚሁ በተሰጠው ቦታ ላይ በሰፊው ተዘርዝሯል። ለምሳሌ ያህልም ዘፍጥ ም 2፡13፣ ዘፀአ 18፣ 1-18፣ ዘኁ 12 ፣ 1ኛ ነገሥት 10፣ 1-ፍ.ም. ፣ ሶፎንያስ 2፡12 ፣ ሐዋ. ሥራ 8፡27-29 እና ሌሎችም ይገኙበታል።

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጥንታዊና ቀደምት ቤተ ክርስቲያን ናት። ስትሆንም አምነቷና ብርታቷን ለመጠበቅና ያለ ለውጥ ጉዞዋን አንድትቀጥል ያደረጋት ምንድን ነው? ታሪክ አንደሚያስረዳንና ከላይ አንደተመለከትነው ከስባተኛው መቶ ዓመት ጀምሮ አካባቢው የክርስትና ተቃዋሚ በሆኑ ኃይላት መያዙ የታወቀ ነገር ነው። ያም ሆኖ ግን ቤተ ክርስቲያኒቱ አስካሁን ድረስ ከጠቅላላው የኢትዮጵያ ሕዝብ በመቶ ስልሳ ስምንቱ ይዛ ትገኛለች።⁶

በሐዋርያት ሥራ ምዕራፍ ስምንት አንደተጠቀሰው የክርስትና የመጀመሪያ ዜና የገባው በንግሥቲቱ ጃንደረባ አማካኝነት ነው። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ የክርስትና ትምህርት በኢትዮጵያ መግባቱንና ኢትዮጵያውያን ከክርስትና ትውውቅ አንዳላቸው ብዙ ጠቋሚ መረጃዎች መኖራቸውን መጥቀሳችንን እናስታውሳለን። አውሳቢዎስ የተባለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ የጠቀሰውን ሃሳብ በአጭሩ ተመልክተናል። በየትኛውም የጥንት ቤተ ክርስቲያን ታሪክ መጽሐፍ

ውስጥ የክርስትና ዜና በመጀመሪያው ምዕተ ዓመት ወደ ኢትዮጵያ አንደገባ መረጃዎች አሉ።⁷

እንዳንዶቹ ከሐዋርያት መካከል ወደ ኢትዮጵያ ገብተው ወንጌልን እንደሰበኩ የጠቀሱ አልታጡም። በዚያም ሆነ በዚህ በሦስተኛው መቶ ዓመት መጨረሻ እና በአራተኛው መጀመሪያ አካባቢ ክርስትና በይፋ እንደተሰበከና ብሔራዊ ሃይማኖት እንደሆነ የዓለም ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊዎች ተስማምተዋል።⁸ ሆኖም ግን ይህ የክርስትና አድሜ በክርስትና ቀደም ያለ እንደነበረ በአራተኛው መቶ ዓመት ከቅስጥንጥንያ ነገሥታት የተጻፉ ደብዳቤዎች ክርስትና በኢትዮጵያ ሥር ስዶ የቆየና ኃይል ያለው መሆኑን የሚያረጋግጡ ናቸው።⁹ አጠቃላይ ክርስትና በኢትዮጵያ ምን ያህል የተደራጀና በሁለንተናዊ መንገድ ሥርዓት ያለው እምነት እንደነበር በሦስት አቅጣጫ ልንመለከት እንችላለን።

3.2.1. መልከዓ-ምድራዊ ስርጭትና መስፋፋት፤

3.2.2. ሥርዓተ ገዳማትና መንፈሳዊ እድገት፤

3.2.3. ሥርዓተ እምልኮና ሥርዓተ ኖሎት ናቸው።

3.2.1. መልከዓ-ምድራዊ ስርጭትና መስፋፋት

እንደሚታወቀው ሁሉ በዚያ ዘመን ማለትም ክርስትና አንደገባ መናገሻ ከተማዋ አክሱም ነበረች። የክርስትናው ስርጭት ወደ ምሥራቅና ወደ ደቡብ ከመሄድ ይልቅ ወደ ቀይ ባሕርና ወደ የመን እንደነበር ታሪክ ያስረዳል።¹⁰ ምክንያቱም በመካከለኛው ምሥራቅና አስከ ላይኛው ግብጽ በአጠቃላይ ክርስቲያን ከሆኑ ሀገሮች ጋር

አዋላኝ ስለነበረች ነው። በመሆኑም ክርስትናን ለማስራጨት አካባቢ ያዊ አርዳታ እንደነበረ መረዳት እንችላለን። ከዚህም ጋር ክርስትና መስፋፋት የጀመረው ከቤተ መንግሥት ጀምሮ ስለሆነ ስርጭቱን በአስቸኳይ በሀገሪቱ ለማካለል ጊዜ የወሰደበት አይመስልም።¹¹ ምናልባትም የክርስትና ትምህርት ከአውቀት ጋር የተያያዘ ስለሆነ ለን ቃተ ህሊናና ለሀገር አስተዳደር ለቤተ መንግሥትና ንጉሣውያን ቤተ ሰቦች ትልቅ አርዳታ እንዳደረገ መገመት እንችላለን።¹² ክርስትና ትልቅ ኃይል እንደነበረው ማወቅ የምንችለው ከላይ በመግቢያ ላይ እንደ ገለጽነው በአትናቴዎስ ምክንያት ለንጉሥ ኢዛና የተጻፈውን ስንመ ለከት ነው። ደብዳቤው ኢትዮጵያ በክርስትና አራሷን የቻለች ሀገር ከመሆኗም በላይ ክርስትና እንደምዕራቡ ዓለም ሁሉ ብሔራዊ ሃይማኖት መሆኑንም ማረጋገጥ እንችላለን።¹³

የክርስትናን ታሪክ በኢትዮጵያ ከተለያዩ አቅጣጫዎች መመልከትና ማየት ተገቢ ነው። ክርስትና በገባበት ሀገር ሁሉ ነባሩን ሕዝብ የመምስልና ከነባሩ ሕዝብ ጋር ነባራዊ መሆን መልካም ጐኑ ነው።¹⁴ በመሆኑም ክርስትና ኢትዮጵያ ከገባ በኋላ በጥቂት ጊዜ ውስጥ የሀገሪቱን መሪዎችና አሉ የተባሉትን ሰዎች በሙሉ ተቆጣጠረ። ከዚህም የተነሳ የመጀመሪያው መካከለኛ ዘመን ለ500 ዓመታት ያለምንም ተቃውሞ ዕድገቱን ቀጥሏል። ክርስትና ለመስፋፋቱ ብዙ ማስረጃዎች አሉ።¹⁵ ከብዙዎቹ ውስጥ መልከዓ ምድራዊ ስርጭት አንዱና ዋናው ነው።

ከላይ እንደተገለጸው የኢትዮጵያ ክርስትና በዚያ ዘመን ከደቡብ ይልቅ በስሜን አቅጣጫ እንደተስፋፋና አልፎም ቀይ ባሕርን ተሻግሮ የመንን ተቆጣጥሮ እንደነበር፤ የመንም የኢትዮጵያ ግዛት እንደነበረች የታወቀው የአፄ ካሌብ ጦርነት ማረጋገጫ ነው።¹⁶ ዶ/ር ላጲስ በዚህ

ላይ ብዙ ሀተታ ስጥተዋል። ከዚህ ተነስተን አስልምና በወዳጅነት መጥቶ አካባቢውን አስኪከልለው ድረስና ኢትዮጵያ ብቸኛ አንድነትሆንና ከሌላው ሀገር አንዳትገናኝ ያደረገው የአስልምናው ማዕበል አስከተላባት ድርስ የኢትዮጵያ ክርስትና በፍጥነት ይስፋፋ እንደነበር ማረጋገጥ ይቻላል።¹⁷

ቤተ ክርስቲያን ጠንካራ ስለነበረችና መንግሥቱም ክርስቲያን መንግሥት ስለሰነበረ በአካባቢው ከፍተኛ ተስሚነት እንደነበራት ብዙ መረጃዎች አሉ። አንድ የአፍሪካን ቤተ ክርስቲያን ታሪክ የጻፈ ጸሐፊ ከሰድተኛው መቶ አስከ አሥራ ሁለተኛው መቶ ዓመት ድረስ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከባድ ፈተና ቢገጥማትም ፈጣን ዕድገት እንደነበራት ገልጿል። በዚህ ታሪክ ዘገባ መሠረት ታላቋ የኑብያ ቤተ ክርስቲያን ባልታወቀ መንገድ አየጠፋችና አየደከመች ስትሒድ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ግን ከየአቅጣጫው የመጣባትን (የተቃጣባትን) ተቋቁማ ከዚህ ጊዜ መድረሷ የሚያስደንቅ ነው ብሏል።¹⁸ ለክርስናው ጥንካሬና ለመንግሥቱ መደርጀት የተከናወኑት ታሪካዊ ሂደቶች ትልቅ ማስረጃዎች ናቸው።

በዚሁ የመካከለኛው መጀመሪያ ዘመን በቀይ ባሕር አካባቢ አዲስ ክስተት ተፈጠረ። የዚህ አዲስ ክስተት መፈጠርም ከሁለት አቅጣጫ የመጣ ይመስላል። አንደኛው ቤተ ክርስቲያን ከሁለት ከመከፈሏ የተነሳ ተያይዞ የመጣው የአይሁድ የቀይ ባሕርን ዙሪያ መቆጣጠር ነው። ይህ ሁኔታ ዓረባዊ አይሁዶችን እንዲጠናከሩ አደረጋቸውና በየመን አካባቢ የነበሩ አረባዊ ክርስቲያኖችን እንዲጨፈጭቶ ኃይል ሰጣቸው።¹⁹ በዚህም ምክንያት የምሥራቁ የሮም አስተዳደር ለኢትዮጵያው መንግሥት የዓረብ ክርስቲያኖችን እንዲረዳ ስለጻፈ በማሳሰቢያው መሠረት የኢትዮጵያው ጦር ወደ የመን በመሸገር

አይሁዶችንና አሕዛቦችን ደምስሶ ክርስትናን አጠናክረ።²⁰ ይህ ዘመን የእፄ ካሌብ ጦርነት በመባል የሚታወቀውና ያስቁት ሰማዕታትም የናግራን ሰማዕታት በመባል የሚታወቁት ናቸው።²¹

ከዚያ ጊዜ በኋላ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በየመን ተጠናክራና ተደራጅታ በዓለም የታወቀ ታሪካዊ ካቴድራል ገንብታ እንድ ራሱን የቻለ የዓረብ ክርስቲያን መንግሥት አድርጋው ነበር። ሆኖም ግን በሁለት ስህተት ምክንያት ይህ መስፋፋት ሳይቀጥል ቀርቷል።²² ይህ ማለት በወቅቱ የመን የኢትዮጵያ ክፍል ስለነበረ የዐረብ ዝርያ ያላቸው የመኖችም ኢትዮጵያውያን ነበሩ። በሌላ አነጋገር የመን የኢትዮጵያ አንደኛው አገር ነበር ማለት ነው።

ባለ ታሪኮቹ አንደሚያትቱት ከሰባ አስከ መቶ ሃያ ሺህ ጦር በየመን እንደተሳተፈ እና የኢትዮጵያ መንግሥት በዚያ የነበረ ግዛቱን አጠናክሮ በሥሩ የሚተዳደር አንድ ክርስቲያን መንግሥት አድርጎት ነበር።²³ የአዚህ ክርስቲያን መንግሥት መውደቅም ምክንያት የሆነው በአንድ በኩል በኢትዮጵያው መንግሥት የተሾመው ሰው ከኢትዮጵያ በመገንጠሉ እና ጠላትን የመቋቋም ኃይሉ በማነሱ፤ በሌላ መልኩ በዛሬው ሳውዲ ዓረቢያ በመባል በሚታወቀው ምድር የነበሩ ጣዖት እምላኪ ሕዝቦች የክርስትና ተቃዋሚ ሆነው በመነሳታቸው ነበር።²⁴

በዚህም ምክንያት ከኢትዮጵያ ተገንጥሎ አራሱን የቻለው የክርስቲያን ሕዝብ መሪ አብርሃም የመካ ጣዖት እምላኪ ሕዝቦችን ለመደምስሰ ያደረገው ያልተሳካ ጦርነት በክርስትና ታሪክ ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ ክርስትና ከዕድገት እንዲገታ ያደረገው የመጀመሪያው ክሸፈት ነበር።²⁵ ይህ ክሸፈት የኢትዮጵያ ክርስቲያን መንግሥት ከየመን ነቅሎ እንዲ ወጣ ምክንያት ሆኗል።²⁶ በዚህ ሁኔታና ጊዜ ከሃያ እምስት ዓመት

በኋላ በሃይማኖት አጥኚዎች ሦስተኛው መለኮታዊ ሃይማኖት ተብሎ የሚጠራውንና የክርስቲያን ተቀናቃኝ የሆነውን አስልምናን የመሠረተው መሐመድ ተወለደ።²⁷

ስለ የመን አወዳደቅና የኢትዮጵያ ከየመን መልቀቅ በውጭ ሀገር ጸሐፍትና በኢትዮጵያ ጸሐፍት መካከል የአሳብ ልዩነት ይታያል። የውጭ ጸሐፊያን አንደሚሉት አብርሃም የተባለው የጦር መሪ በመገንጠሉ እና አራሱን የቻለ መንግሥት በመሆኑ ለተነሳው ጦርነት አቅም ለላጣና እካባቢውንም በመሳፍንት ለያይቶ ይገዛው ስለነበር የውጭን ጠላት መቋቋም ባለመቻሉ ወደቀ ይላሉ።²⁸ ኢትዮጵያውያን ጸሐፍት ግን አብርሃም በኢትዮጵያ ሥር እንደነበረና እስከ ዕለተ ሞቱ ድረስ ለኢትዮጵያ ታማኝ አንደነበረ አሳባቸውን ይደመድማሉ።²⁹ በአንድ ነገር ብቻ ስምምነት ላይ ደርሰዋል። ይኸውም አብርሃም የተባለው የጦር መሪ በኋላ የየመን ነጻ መንግሥት ገዥ ከዓረብ ጣዖት አምላኪዎች ጋር በነበረው ጦርነት ወታደሩን ማጣቱንና አሱም በበሽታ ተይዞ ወደ ሀገሩ ተመልሶ መሞቱ የመንግሥቱ መዳከምና የኢትዮጵያ ከየመን መልቀቅ የታሪክ ስምምነት አለ።³⁰

ከላይ አንደተባለው ከዚህ ተነስተን ታሪክ ስናጠና የታሪኩ ሐረግ የሚመራን ወደ ሀገር ውስጥ የክርስትና መስፋፋት ይሆናል። በሀገር ውስጥ የነበረው የክርስትና መስፋፋት የማይናቅ ከብደት ሊለጠው የሚገባ አንቅስቃሴ ነበር።³¹ ሆኖም ግን እስከ ዘጠነኛው መቶ ዓመት ድረስ ቢያንስ ለአርባ ዓመታት ያህል ክርስትናን በከፍተኛ ደረጃ ያዳከመችው የዮዲት መነሳት ለቤተ ክርስትያንና ለኢትዮጵያ ሕዝብ አንዲሁም ለእኩሉም ርዕሰ ከተማነት መልቀቅ ትልቁና ላይወላ የማይታለፈው የታሪክ መጥፎ ገጠመኝ ነው።³² ይህ የእኩሉም የርዕሰ ብሔር ከተማነት መልቀቅ ሦስት መሠረታዊ ችግሮችን ፈጠረ።

እነዚህም፡- አንደኛ አስልምና ባሕሩንና የባሕር ንግድ መለመደችን አንዲዘጋ እድል ሰጠው። ሁለተኛ የክርስትና አገራባች ሀገሮችን በመያዝ ክርስትና ወይም ክርስትና ለተለፋፋባቸው ሀገሮች ኢትዮጵያ ባዕድ ሆነች። ሦስተኛ ጳጳስ ለማግኘት የሚደረገው ጥረት አንድን አገር ከጦር ነፃ የማውጣት ያህል የጊዜ፣ የገንዘብ እና የሞራል ትግልን ጠየቀ።³³

ይህ የጨለማው ዘመን ወደተባለው አስቸጋሪ የብቸኝነትና የመከራ ዘመን አንድናልፍ ወይም ሀገሪቱ አንድታመራ ያደረገበትን ጊዜ አንመለከታለን። ብዙ ጸሐፊያን ከስድስተኛው አስከ አሥራ ሦተኛው መቶ ያለውን ዘመን የጨለማው ዘመን በማለት ለይመውታል። ይህንን ሁኔታ እውነተኝነቱን ለማወቅ አንዲረዳን አጠቃላይ የዓለምን ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ሃይማኖታዊ ሁኔታ ባጭሩ መግለጽ አስፈላጊ ይሆናል።

ይህ ዘመን የመካከለኛውና ከፍተኛው መካከለኛ ዘመን በመባል የሚታወቀውና አጠቃላይ የዓለም አቅጣጫ የተለየ አላብና አንቅስቃሴ የታየበት ወቅት ነበር።³⁴ ከላይ አንደተባለው የየመን ክርስቲያኖች መደምሰስ እና እካባቢውን ፋርሶች መቆጣጠራቸው፤³⁵ ከዚያም የአስልምና መነሳት እና መካከለኛውን ምሥራቅንና የክርስትና መዲና የነበሩትን አገሮች መፈታተን፣ አልፎም መቆጣጠር፤ ምዕራቡ የሮማ መንግሥት መፍረስና በምትኩ ትንንሽ መሳፍንቶችና በተለይም የፍሬንች መንግሥት ሮማን መቆጣጠር፤ ጀርመኖችም ወደ ሮማ ከተማ በመምጣት የሮማን እስተዳደር ከመፈታተን አልፈው አፍርለውና በቁጥጥር ሥር ማዋላቸው ነው።³⁶

ይህ ሁኔታ የምሥራቁ መንግሥት ቤተ ክርስቲያንን ለፖለቲካ መጠቀሚያ ማድረግና ይኸውም የፖለቲካ ጥቅም ሌሎች ማለትም አስላሞችና ፋርሶች በክርስትና ላይ አንዲነሱ ማድረግ ሁሉ የአዚያ ዘመን የታሪክ ውጤቶች ነበሩ።³⁷ በአጠቃላይ ዓለምን ስንመለከት በአንድ አካባቢ የተከሰተው ከሰተት ሌላውንም የሚነካ መሆኑንና የዓለም ተያያዥነትና ተደጋጋፊነት በመከራም በደስታም አንድ አይነት መሆኑን የምንረዳው የዚህ ዘመን አንቅስቃሴ ኢትዮጵያና ሌላው ክርስቲያን አገር ተመሳሳይ ዕድል አንደነበረው ማወቅ መቻላችን ነው።³⁸ ይህ ሁኔታ ክርስትና እድገቱን አንዳይጨምር ከማድረጉም በላይ ባለው አንኳ አንዳይቀጥል አስገዳጅ ሁኔታዎች የተፈጠሩበት አጋጣሚ ነበር።³⁹

ይህን ስንረዳ ነው የኢትዮጵያ የክርስትና ችግር ሊገባን የሚችለው ስለሆነም ይህ አንቅስቃሴ የተለያዩ ከሰተቶችን አንድናይ ያደርገናል። ይኸውም የአከሱም ሥረወ መንግሥት መውደቅንና በምትኩ የዛጉዌ ሥርወ መንግሥት መተካትን ነው። ከአዚህ በተጨማሪ አሁን በዓለም ላይ ተደናቂነት ያላቸውን የላሊበላን አብያተ ክርስቲያናትና የዚያን ዘመን መንፈሳዊና ፖለቲካዊ አንቅስቃሴዎች አንድናይ ይጋብዘናል። ወደ ሌላው ከመሄዳችን በፊት አዚህ ላይ አቁመን ሌሎች ሁኔታዎችን አንመለከታለን።

ይህ በፍጥነት እየተራመደ የመጣው የቤተ ክርስቲያን ዕድገት መገታት ቀድሞ በየመን በክርስቲ ያኖቹ ተደመስሰ የተባለውን የአይሁድ አንቅስቃሴ በሀገር ውስጥ አስነሳ።⁴⁰ ይሄም ኢትዮጵያውያን አይሁዳውያን ክርስቲያኑን መንግሥት ለመደምስስ እና ለማጥፋት ያደረጉት ዘመቻ ነው ተብሏል።⁴¹ ይህም ሁኔታ ክርስትናን

ከመስፋፋት የገታው አንዱ ሲሆን ከዚህ ተያይዞ ሁለት መሠረታዊ ችግሮች ተከሰቱ።

በአንድ በኩል የዲት ብትሞትና ቀጣይ የአይሁድ መንግሥት ባይኖርም ታላቁ የአከሱም መንግሥት አንዲዳከምና ወደ ዛጉዌ ሥርወ መንግሥት አንዲዘዋወር መሆኑ፤ ከዚህ ተያይዞ የአከሱም ርዕሰ ከተማነት መልቀቅና የባሕር የንግድ መስመር መዘጋት፤ የመካከለኛው ምሥራቅና የቀይ ባሕር አካባቢ በአስልምና አስፋፊዎች ቁጥጥር ሥር መዋል ክርስቲያኑን መንግሥት ፈተና ውስጥ አስገባው።⁴²

ከዚያ በኋላ ከላይ አንደተባለው የአስልምና አካባቢውን መቆጣጠር፤ ጊዜያዊም ቢሆን አይሁዳዊ ዝርያ ያላቸው ኢትዮጵያውያን ለመንግሥት ሥልጣን መጽሯጥ የክርስትናን ፍጥነት ከማግኘት በላይ ሌሎች ተጨማሪ ጉዳዮችንም አድርጏል። ከብዙዎቹ ጥቂቶቹ የአከሱም ብሔራዊ ርዕሰ ከተማነት መልቀቅና ኢትዮጵያ ከባሕር ወደብ መራቅ በንግድና በመገናኛ ከፍተኛ ችግር ደርሷል። ቤተ ክርስቲያንም መንፈሳዊ አባት ለማግኘት ከግብጻውያን ዘንድ ቀና ትብብር ማጣት ተጨማሪ ለኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ዕድገት መቀጨጭ ትልቁና ላይወላ መታለፍ የማይገባው ነጥብ ነው። ያም ሆኖ ቤተ ክርስቲያን የሕዝቡን ኅብረት ከአንድነት ጋር ይዛ የቆየች ታላቅ ባለ ውለታ ቤተ ክርስቲያን ናት።

ቤተ ክርስቲያን በመከራ ጉዞ ላይ የበላይ ኃላፊ ላይኖር በሕዝቡና በነገሥታቱ ትብብር ብቻ ያን የጨለማ ዘመን ከሞት ተርፋ አልፋለች። አርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን በመከራ ጉዞ ላይ አልፋ ዛሬ በአገሪቱ ላይ የእግዚአብሔር ስም አንዲጠራና በሃይማኖት ስም ስው አንዳይተራረድ ያደረገች ታላቅና ባለውለታ ቤተ ክርስቲያን

ናት። በዚህ ጉዞ ሁሉ የተለያዩ ውጣ ውረዶች ገጥመዋታል። እነዚህን ሁሉ በእግዚአብሔር መለኮታዊ ጥበቃ አንዴት አንዳለፈችና እና አሁን ካለንበት ዘመን አንደደረሰች ጥናታችንን አንቀጥላለን። ከዚያ በፊት ግን በተጓዳኝ ለቤተ ክርስቲያን መጠናከርና መስፋፋት ምስክር የሆኑ ዓበይት ጉዳዮችን አንመለከታለን ።

3.2.2. የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም

አንዲት ቤተ ክርስቲያን አደገች ከሚያስፈት መሠረታዊ ጉዳዮች የምትገለገልባቸውን ቅዱሳት መጻሕፍት ሕዝቡ በሚናገረው ቋንቋ ተርጉማ ለታስተምር ብቻ ነው። በዚህም መሠረት የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን የተጠናከረች ነበረች ከሚያስፈት አንዱ ቅዱሳት መጻሕፍት በሙሉ ተተርጉመው ለአገልግሎት መዋላቸው ነው።

ብዙዎች ባይሳማሙበትም የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም ብሉይ ኪዳን ከአብራይስጥ፣ ህዲስ ኪዳን ከግሪክና አንደተተረጎመ ይተረካል። ቅዱሳት መጻሕፍቱ በአምስተኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ ወደ ግእዝ ተተርጉመው ለንባብ ቀርበው አንደነበረ የያሬድ ድርሰቶች ማረጋገጫዎች ናቸው። ይህንን ስናይ የኢትዮጵያ ቋንቋ (ግእዝ) ለቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም በዘመኑ በዓለም ላይ አደጉ ከታባሉት ቋንቋዎች አንዱ ሆኖ አራተኛ ምድብ ላይ ይገኛል።⁴³

3.2.3. ሥርዓተ ገዳማትና መንፈሳዊ እድገት

በሦስተኛው መቶ ዓመት መጨረሻና በአራተኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ አካባቢ ቤተ ክርስቲያን የዓለም መንግሥታት ሃይማኖት

ስትሆን የሃይማኖት መሪዎችም የመንግሥት ሥራ አስፈጻሚ ሆኑ። ይህ ሂደት አውነተኞች ከርስቲያኖችን አላዘናቸውና እግዚአብሔርን ለማከበር ከዓለም መለየት ያስፈልገናል ብለው ተነሱ።⁴⁴ በዚህ ምክንያት የመጀመሪያው ገዳም በግብጽ ምድረ በዳ ተመሠረተ። የዚህን የገዳም አንቅስቃሴ የመሠረቱት አባ አንጦኒዎስ የተባሉ የግብጽ መናኝ አባት አንደሆኑ አትናቴዎስ የተባለው ፓትርያርክ ላይፍ አፍ አንቶኒ (Life of Anthony) የአንጦኒዎስ የሕይወት ታሪክ የሚል መጽሐፍ ጽፎ ለዓለም ያስተዋወቀው የጽሑፍ ሰነድ ጊዜውንና መሥራቹን በስም ጠቅሶ ገዳማዊ ሕይወት የተጀመረበት ሁኔታ ያመለክታል።⁴⁵ ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ገዳማውያን በምድረ በዳ በመሄድ ከምድረ በዳ አየተወረወሩ ዓለሙን በማስተማር ለቤተ ክርስቲያን ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርገዋል።⁴⁶

የኢትዮጵያ ገዳማዊ ሕይወትም በእዚህ ሥርዓት የተመሠረተ ነው። መስራቾችም በአንድ ባሕርይ እና በሁለት ባሕርይ መካከል በተነሳው አለመግባባት ምክንያት ተለደው ወደ ኢትዮጵያ የገቡ ዘጠኙ ቅዱሳን አየተባሉ ዛሬ በኢትዮጵያ ገዳማት የተመሠረተላቸው ቅዱሳን መነኮሳት ናቸው።⁴⁷ አርግጠኛ መሆኑ ማረጋገጫ ባይገኝለትም መነኮሳቱ የሁለት ባሕርይ አማኝ መንግሥታት ከቁልኬዶን በኋላ አንድ ባሕርይ የሆኑትን ማሳደዳቸው የተለመደ ስለነበር እነሱም በዚህ ሁኔታ ተለድደው ከቢዛንታይን መንግሥት ነፃ ወደሆነቸው ወደ ኢትዮጵያ መግባታቸው ይነገራል።⁴⁸

እነዚህ ገዳማውያን ኢትዮጵያ ከገቡ በኋላ ሁለት መሠረታዊ ነገር አንደሠሩ ታሪካቸው ያስረዳል። አንደኛ ከላይ አንደተባለው ቅዱሳት መጻሕፍትን ከግሪክ ወደ ግእዝ በመተርጎም ሁለተኛ ገዳማትን በማቋቋምና ወንጌልን በማስፋፋት ነበር።⁴⁹ ከዚያ ጊዜ ጀምሮ

ለቀጣዩ አራትና አምስት መቶ ዓመታት የኢትዮጵያ ገዳማት በከፍተኛ ደረጃ ተደራጅተው ነበር። በተለይም በሰሜኑ የሀገራችን ከፍል ከፍተኛ አንቅስቃሴ ከመደረጉም በላይ መንግሥት አራሱ ለገዳማውያን ከፍተኛ የሆነ የንብረት ስጦታ ይስጥ እንደነበር ማረጋገጥ ተችሏል።⁵⁰ ስለዚህ በመጀመሪያው መካከለኛው ዘመን ከርስትና በኢትዮጵያ በዚህ አቅጣጫ ከፍተኛ ደረጃ ላይ ደርሶ ነበር።

ስለሆነም አሁንም ከዛሬ ሆነን ወደኋላ ስንመለከት የኢትዮጵያ ገዳማዊ ሕይወትና መንፈሳዊ እድገት ከፍተኛ ደረጃ ላይ ደርሶ እንደነበር መረዳት እንችላለን። ዛሬ ያለው የገዳማት አንቅስቃሴ በሦስተኛውና በአራተኛው መቶ ዓመት በግብጽ ገዳማውያን ሲጀምሩ እንደነበር ያለው አንቅስቃሴ ነው።⁵¹ ሥርዓተ ጸሎቱ፣ የአንድነት ኑሮውና የገዳማዊ ሕይወቱ ሁሉ ጥንታዊ ውበቱን አልለቀ ቀም። አንዳንድ ከፕሮቴስታንቶች ጋር ቁርኝነት ያላቸው ምሁራን የኢትዮጵያውያን ገዳማዊ አንቅስቃሴ ለወንጌልም እድገት አንቅፋት እንደሆነ የሚጠቁሙ አልታጡም።⁵² መሠረተ አሳቡ ሲታይ ግን በኢትዮጵያ የገዳማዊ ሕይወትና መንፈሳዊ እድገት ለወንጌል አገልግሎት ከፍተኛ አስተዋፆ እንዳደረገ ነው የምንረዳው።⁵³ የዚህ አስተዋፆ ዓይነትና መጠን ምን ያህል ጠንካራ እንደነበረ አሁን ያለውን የገዳማት አንቅስቃሴ መጥቀሱ በቂ ነው። ከዚህ በመነሳት ነው የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን በትክክል ማየት የምንችለው። የቤተ ክርስቲያኒቱ ጉዞ ይህን ያህል ረጅም ጊዜ ሲኖረውና አካባቢውም በጠላት ሲከበብ ቤተ ክርስቲያን ከዚህ ልትደርስ የቻለችበት ምክንያትም ይኸው የገዳማትና መንፈሳውያን አንቅስቃሴ መጠናከርና በአግዚአብሔር መለኮታዊ ጥበቃና አሠራር ስናምን ብቻ ነው ነው።⁵⁴

3.2.4. ሥርዓተ አምልኮና ሥርዓተ ኖሎት (ጥበቃ)

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አሁን ባለንበት ዘመን ሆነን ወደ ኋላ ስንመለከት የተጣራ ሥርዓተ አምልኮና ሥርዓተ ትምህርት የነበራት ቤተ ክርስቲያን እንደሆነች ማወቅ እንችላለን። ብዙ ጊዜ የኢትዮጵያ የሥርዓተ አምልኮና የዜማ ፈጣሪና ጀማሪ አባትም የሚባለው ቅዱስ ያሬድ እንደሆነ ባለ ታሪኮች ያለምንም ግጭት ተስማሙተዋል። ሆኖም ግን የሥርዓተ አምልኮን ሁኔታና ዜማን ለቅዱስ ያሬድ ብቻ ከሰጠን “እራትን ተቀብለን ነበረ።” “የእራት አምልኮ በኢትዮጵያ የብሔራዊነት ደረጃ ነበረው” የሚለውን ታሪካዊ አውድ በጽኑ ያናጋዋል።

አሁን በምናየው ደረጃ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት እና ሥርዓተ ትምህርት አፁብ ድንቅ የሚባል እንደሆነ መረዳት እንችላለን። ምሥጢር የሆነው ነገር ግን መቼና የት እንደተዘጋጀና እንደተሠራ አለመገኘቱ ነው። በተለይ የሥርዓተ ቅዳሴው፣ የሰዓታቱ፣ የማሕ ሌቱ፣ የነግህና የሠርክ ሥርዓተ ጸሎቱ አስገራሚ የሆነ ሥርዓታዊ መዋቅር አለው። እያንዳንዱ ሥርዓተ አምልኮት የተለየ ሥርዓት፣ የተለየ ሰውና ቦታ አለው። አንዱ በአንዱ ሥራ አይገባም፤ መሪ፣ ተመሪ፣ ኃላፊ፣ ደልዳይ እያንዳንዱ ጥቅቅን ነገር ቦታና ሰው አላት። ይህ ነገር ያን ጊዜ ተዘጋጅቶ እንደነበርና በሥራ ላይ እንደነበር ማወቅ አስቸጋሪ ነው። ሆኖም ግን ያን ጊዜ ካልተመሠረተ መቸ ተመሠረተ የሚለው ጥያቄ መልስ ስለማያገኝ ቢያንስ መሰረተ አሳቡ ተጥሎ እንደነበረ ማመን እንችላለን።

ይህ ከሆነ የሥርዓተ አምልኮና የዜማ ሰልቶች እንደነበሩ በማመን ነገር ግን በቅዱስ ያሬድ ተሻሻለና መልክ ወጣለት የሚለውን እንድንቀበል

ያደርገናል። ሆኖም ሥርዓቱ ከመጀመሪያውም የነበረም ይሁን ወይም ቅዱስ ያፌድ የጀመረው የኢትዮጵያ ሥርዓተ አምልኮና ሥርዓተ ትምህርት ይህ ቀረህ የማይባል ግሩም የሆነ የተጠናከረ መልክና ይዘት ያለው ነው።⁵⁵ ይህ የሥርዓተ አምልኮ ዓይነት በብዙ ስለሚከፈልና ብዙ ሃተታም ስለሚያስፈልገው በሊቀ ሥልጣናት ህብተ ማርያም ወርቅነህ የተዘጋጀውን “ጥንታዊ የኢትዮጵያ ትምህርት”? በሚል ርዕስ የተዘጋጀውን መጽሐፍ መመልከት አስፈላጊ ነው ብለን እናምናለን።⁵⁶ ሥርዓተ አምልኮ ሦስት ትልልቅ ክፍሎች ያሉት ሲሆን፤ አንደኛው ዜማና ማህሌት የሚል ስም ተሰጦታል። ሁለተኛው በግብረ ሰሞን የሚጠቃለሉ ቅዳሴና ስዓታት፤ ሦስተኛ የነግህና የሠርክ ጸሎቶች ተብለው ተመድበዋል።

ይኸ ጊዜ ሲጠቃለል በኢትዮጵያ የነበረችው ቤተ ክርስቲያን በሁለንተናዊ መንገድ የተጠናከረች ነበረች። አስገራሚውና መለኮታዊ ጥበቃ የሚያሰኘው ደግሞ ይህ ሥራ የተከናወነው በሥጋዊ ጉልበትና ዕውቀት አደለም። ሆኖም ግን ያቺ ቤተ ክርስቲያን ሳትለወጥ እንደ ነበረች ከእኛ መድረሷ ነው። ቤተ ክርስቲያኒቱ ከተመሠረተችበት ጀምሮ ዶግማዊ፣ ቀኖናዊ ትውፊትዋ ሳየበረዝ ከእኛ ደርሳለች፤ ዛሬም እኛ ይህንን የተረከብነውን የመጠበቅና ለተተኪው ትውልድ የማስተላለፍ ታሪካዊ ግዴታ አለብን።

የክፍል ሦስት የግርጌ ማስታወሻ

01. Kenneth Scott, *A History of Christianity: Volume 1*, New York, 1975, Pages 6-8.
02. Eusebus, *The History of the Church*, Translated by G. A. Williamson, UK, 1989, Page 37.
03. J. N. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, 1997, UK, Page 41.
04. John W. Coakly and Andreasterk, *Readings in World Christian History: Early Christianity*, Volume 1, Page 107.
05. Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia*, Volume 1, Pages 14-20.
06. የሰበካ ጉባዔ መምሪያ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሃዶ ቤተ ክርስቲያን የሕዝብ ቆጠራ መረጃ፣ 1985.
07. *Early Christian Creeds*, 1997, UK, Page 41.
08. አቡነ ጎርጎሪዎስ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሃዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ፲፮ 21-23.
09. J. Stevenson *Creeds, Councils and Controversies*, Cambridge University Press, 2000, Pages 37-38.
10. ቀሊስ ዘመነ አብሐይ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሃዶ ቤተ ክርስቲያን አጭር ታሪክ፣ ሳንዝዋዜ፣ ካሊፎርኒያ 1997፣ ዓ. ም. ፲፮ 35.
11. *Eastern Christianity and Politics in the Twentieth Century: Christianity Under Stress*, Volume 1, Duke University Durham and London, Page 375.
12. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሃዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አበባ፣ ፲፮ 9.
13. ዝኒ ከማሁ።
14. Henry Chadwick, *The Early Church, England*, 1993, Pages 54-60.
15. Friend and Colleague Edited by Pedro Ramos, *Early Christianity and politics in the Twentieth Century: Christianity Under Stress*. Volume 1, Duke University Press, Page 375.
16. Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia*, Volume

1. Pages 275-281.
17. መሪራስ አማን በላይ፣ መጽሐፈ አብርሃት ገጽ 280.
18. ዮናታን ጳል፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአፍሪካ፣ (ትርጉም)፣ ጌቱ ግዛው፣ 1993፣ ገጽ 42.
19. Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia*, Volume 1, Pages 275-281.
20. Ibid.
21. Ibid.
22. Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia*, Volume 1, Pages 275-281.
23. መሪራስ አማን በላይ፣ መጽሐፈ አብርሃት ገጽ 280
24. ሉሴ መላኩ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 35-37.
25. ዝኒ ከማሁ።
26. ዝኒ ከማሁ።
27. *A History of Christianity in Asia*, Volume 1, Pages 280.
28. Ibid.
29. መሪራስ አማን በላይ፣ መጽሐፈ አብርሃት፣ ገጽ 275-280.
30. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 37.
31. አቡነ ጎርጎሪዎስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ፣ አዲስ አበባ፣ 1994፣ ገጽ 35-41.
32. መጽሐፈ አብርሃት ገጽ 275.
33. የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 35-41.
34. Normal F. Cantor, *The Civilization of the Middle Ages*, New York, 1994. Pages 123-131.
35. Ibid.
36. Justol Gonzalez, *The Story of Christianity* New York, 1984, Page 272.
37. Ibid.
38. የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ፣ አዲስ አበባ፣ 1994፣ ገጽ 35-41.
39. ጌቱ ግዛው፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአፍሪካ፣ /ትርጉም/ ፣ ገጽ 41.
40. መጽሐፈ አብርሃት፣ ገጽ 385-407.

41. ዝኒ ከማሁ።
42. ዶ/ር ላጲስ፣ የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 209.
43. አማርኛ የመጽሐፍ ቅዱስ መዝገበ ቃላት፣ በመጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ አዲስ አበባ፣ 1997፣ ገጽ 82.
44. Rubenson, Samuel, *The Letters of St. Anthony*, Pages 35-42.
45. Ibid.
46. Derwas J. Chitty, *The Desrt City*, 1995, Pages 46-61.
47. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 28-34.
48. ዝኒ ከማሁ።
49. አማርኛ የመጽሐፍ ቅዱስ መዝገበ ቃላት በመጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር፣ አዲስ አበባ፣ 1997፣ ገጽ 82.
50. ዶ/ር ላጲስ፣ የኢትዮጵያ ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 128.
51. በሪሁን ከበደ፣ የዋልድባ ገዳም ታሪክ፣ አዲስ አበባ፣ 1983፣ ገጽ 86-106.
52. ግርማ ዘውዴ፣ ኢትዮጵያ 1ኛ መጽሐፍ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 31-36.
53. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 130
54. የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአፍሪካ፣ ገጽ 84.
55. ርዕሠ ደብረ ጥዑመ ልሣን ካሣ፣ ያፌድና ዜማው፣ አዲስ አበባ፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 10-12.
56. ሊቀ ሥልጣናት ሀብተ ማርያም ወርቅነህ፣ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ትምህርት፣ ብርሃንና ሠላም ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 53.

ከፍል አራት

ከዘጠነኛው ምዕተ ዓመት እስካለንበት የቤተክርስቲያን ታሪካዊ ጉዞ

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ከፍ ብሎ በተገለጸ የጊዜ ገደብ ውስጥ የተለያዩ መንፈሳዊ፣ ማህበራዊና ሃይማኖታዊ ሁኔታዎችን በችግርም በደስታም አሳልፋለች። ሁሉንም በዝርዝር በአዚህ አጭር መጽሐፍ ውስጥ ማቅረብ ባይችልም ዐበይት ጉዳዮችን በየክፍሉ ዘመናቱ ቀጥሎ አቅርቦናል።

4.1. ከ9ኛው እስከ 13ኛው ምዕተ ዓመት

ከዮዲት ጥፋት በኋላ የአክሱም ሥርወ መንግሥት የተቋቋመ ቢሆንም ለቀጣዩ አራት መቶ ዓመታት ግን አልቀጠለም። ዮዲት እንደሞተችና የአሷ አስተዳደር እንደተደመሰሰ በተለምዶ የሰሎሞን ሥርወ መንግሥት የሚባለው መንግሥት በአክሱም እንደነበር መረዳት ይቻላል። ሆኖም ከዚያ በኋላ ምናልባትም ሁለት ነገሥታት ካልሆኑ በቀር እንደነበረው ሳይቀጥል ፈረሰ። ስለዚህ መራ ተክለ ሃይማኖት በተባለው የጦር መሪ የተገለበጠው የሰሎሞን ሥርወ መንግሥት፣ ማንስ ራራት ሳይችል ቀርቶ ከሳባዊ ሥርወ መንግሥት ወደ ኩሻዊ ትውልድ ወይም ጎሣ እንዲዛወር ሆነ።¹ የኩሻዊ ነገድ የሚባለው ወይም የዛጉዌ ሥርወ መንግሥት መንግሥትነቱን ብቻ ሳይሆን ርዕሰ ከተማውንም በመለወጥ የሀገሪቱን ዋና ከተማ ከአክሱም ወደ ላሊበሳ

ወይም በተለምዶ የሮሃ ተራራ በምትባለው አሁን ከአሥራ ሁለት በላይ ቤተ መቅደስ ወዳሏት ከተማ እንዲዘዋወር አደረጉ።²

ይህ ጊዜ ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው ከሰድስተኛው መቶ ዓመት ጀምሮ እስከ አሥራ ሦስተኛው መቶ ዓመት ያለው ዘመን የዓለም ሁኔታ ተቀይሮ ስለነበር ኢትዮጵያም ያው የዓለም አጣ ፈንታ ደርሷት በአስቸጋሪ ሁኔታ ውስጥ ነበረች።³ ይህ የመካከለኛው ዘመን በአጠቃላይ በዓለም ሲታይ ሦስት ዓይነት ገጽታዎች ነበሩት። ምዕራባውያን ከአሥረኛው መቶ ዓመት ጀምሮ ለአንድ መቶ እምሳ ዓመታት ያህል የመስቀል ጦርነት በሚል ስም በክርስቲያኖችና በአስላሞች መካከል በተካሄደ ጦርነት ውስጥ ነበሩ።⁴ በጦርነቱም ክርስቲያኖች ሳይሳካላቸው ቀርቶ መጨረሻ ጦራቸውም ቦታቸውም ተደምስሶ የነበረ ይዘታቸውን የለቀቁበት ጊዜ እንደኛው ሲሆን፤ ሌላኛው ደግሞ የጦርነት ጦስ የፈጠረው በሴማውያንና በዓረባውያን ክርስቲያኖች፣ በምዕራባውያን በምሥራቃውያን ክርስቲያኖችና አስላሞች መካከል የተፈጠረው አለመግባባት አሁን እስካለንበት ዘመን ድረስ ጦሱ እንዳመረቀ ይገኛል።⁵

ኢትዮጵያ ይህን ጊዜ ያሳለፈችው በብቸኝነት ነበር። ክርስቲያኖች የመስቀል ጦርነት በሚያካሄዱበት ጊዜ ኢትዮጵያ ባትሳተፍም ብቻዋን በአስላምና ተከብባ እንደ ደሴት ሆና በምሥራቁም በምዕራቡም የሚደረገው የእስካብም የእስላምም ተጽዕኖ ከፍተኛ ጉዳት አድርሶባታል።⁶ ይሄኛው የኢትዮጵያን ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ሃይማኖታዊ ሁኔታዎችን የምናይበት ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ በምዕራባውያን ትልቅ የትምህርትና የፍልስፍና እንቅስቃሴ የተካሄደበት ዘመን ነበር።⁷ በተለይ ከአሥራ እንደኛው መቶ ዘመን ጀምሮ 'እስካላስቲክስም' የሚባለው የእውቀትና የፍልስፍና ጊዜ

ዩኒቨርሲቲ ወይም ዩኒቨርሳል ዓለም አቀፋዊ እና ከፍተኛ የሆነ ጥናት የተጀመረበት ጊዜ ነበር።⁸

ፖለቲካን አስመልክቶ ግን የምዕራብ ቤተ ክርስቲያን ከመንግሥት ጋር አኩል ከመሆን አልፋ አራሷ መንግሥት ሆኖ ጦር ያዘመተችበትና አጠቃላይ ዓለምን የከርሰችና ዓለም አደርጋለሁ ብላ የተነሳ ችበትና ብዙ ደም ያፋሰሰችበት ስለነበር፤ ለሮማ ቤተ ክርስቲያን የሞራልና የሥነ ምግባር ውድቀት ያደረሰበት ጊዜ ነበር።⁹ ከዚህም ጋር በዚሁ ጊዜ የምሥራቅ ቤተ ክርስቲያን ርዕሰ ከተማ ቁስጥንጥንያ ተወራ ኢስታንቡል የተባለችበት አጠቃላይ መካከለኛው ምሥራቅና የአስያ ሜድት ራኒያኑ ዓለም ከፍተኛ የፖለቲካ፣ የሃይማኖትና የሥነ ምግባር ቀውስ የተፈጠረበት ጊዜ ነበር።¹⁰

በዚህ ጊዜ በኢትዮጵያ ብዙ ከስተቶች ታይተዋል። ምንም እንኳን ዙሪያዋ በአስልምና የታጠረ ይሁን እንጂ ብዙ የሕንፃ ቤተ ክርስቲያን እና ከፍተኛ የሆነ የአገር ጥበቃ ሥራ የታየበት ጊዜ ነበር።¹¹ ከላይ አንደተባለው የባሕር ወደብና የባሕር ግንድ አንቅስቃሴ የታገ ደና አስላሞች ከርስቲያኖችን ያጣበቧቸው ቢሆንም ከርስቲያኑ ነገሥ ታት ባለቸው የእምነትና የሥነ ምግባር ጽኑነት ሕዝቡን በማስተባበር እና ቤተ ክርስቲያን በመገንባት፤ ኢትዮጵያውን ወደ አየሩሳሌም መንፈሳዊጉዞ ከማድረግ ይልቅ ይልቅ የአግዚአብሔርን ጸጋ በሀገራቸው እንደሚያገኙ በማመን ከፍተኛ ሥራ ሠርተዋል።¹² በመሆኑም ኢየሩሳሌም ከመሄድ አዚሁ በኢትዮጵያ ኢየሩሳሌምን በመፍጠር በተለያዩ በኢየሩሳሌም ስም ያሉ ቦታዎችንና የጸበል ውኃውችን ሠርቶ ሕዝቡ በየመንገዱ አየሞተ ከሚቀር አዚያው በሀገሩ አግዚአብሔር እምላኩንና ቤተ ክርስቲያንን እንዲያገለግል ተደርጓል።¹³ ከፍተኛ

ብልህነት የተሞላው ትውልድን የሚያኮራ ሃይማኖታዊና ሥነ ምግባራዊ ሥራ ተሠርቷል።

በሌላ በኩል ደግሞ ይህ ዘመን በተለይ ግብፃውያን በኢትዮጵያ ላይ በፈጠሩት ተጽዕኖ ምክንያት በጳጳስ አጦት ብዙ ኢትዮጵያውያን በአንባ የታጠቡበትና ብዙ አብያተ ቤተ ክርስቲያናት ከካህናት አጦት የተነሳ የተዘጉበት ሲሆን፤ በአንፃሩ ደግሞ በአገር ውስጥ ኢትዮጵያውያን የሃይማኖት አባት ሳይኖራቸው በመንፈሳዊ ቅናትና መንፈሳዊ ብርታት ተነሳሰተው አዳዲስ ሕንፃዎችን የሠሩበት እና ዕፁብ ድንቅ የአገር እደ ጥበብ የታየበት ጊዜ አንደነበር መረዳት ይቻላል። አንደኛውና ትልቁ ችግር ግን በዚህ ዘመን የተሠሩ ወጥ ሥራዎች ምን ምን አንደነበሩ የሚያሳይ የጽሑፍ መረጃ አለመገኘቱና ምን እንደተደረገ ከፍተኛ ጥናት አለመደረጉ ነው።¹⁴ በዚህ ዘመን ከተሠሩት አሥራ ሁለት ቤተ መቅደሶች ውጭ የትምህርት፣ የእምነትና የተለያዩ ጉባዔ ያት አንቅስቃሴዎች ተደረጉ ብሎ ለመናገር አስቸጋሪ ነው።¹⁵ በአርማ ጠኝነት ግን አንድ ነገር መናገር ይቻላል። ይኸውም አገሪቱ በአስልምና ብትከበብም ሌላው ዓለም የሃይማኖት፣ የፖለቲካና የሥነ ምግባር ቀውስ ቢገጥመውም፤ የኢትዮጵያውያን ነገሥታት ግን ከአምላካቸውና ከሕዝባቸው ጋር ሆነው ከርስትናን አየጠበቁ መኖራቸው የድብቁ መለኮታዊ ጥበቃ አንደኛው ገጽታ ነው።

4.2. ከ14ኛው እስከ 15ኛው ምዕተ ዓመት

አሥራ አራተኛው ከፍለ ዘመን በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ብዙ ከስተቶች የታየበት ዘመን ነው። ከእምስት መቶ አምሳ አስከ አሥራ ሦስተኛው መቶ ድረስ የነበረው ዘመን መረጃና ጽሑፍ ያልተገኘበት

ዘመን ነበር። በቤተ ክርስቲያን አማካኝነት ኢትዮጵያ ለምልክት ያህል ጳጳሳትን ለማግኘት ባደረገችው የደብዳቤ ልውውጥ መጠነኛ ለነዶች ተገኝተዋል።¹⁶ በዋነኛነት የላሊበላ ሕገዎች በዋቢነት የሚጠቀሱ ሆነዋል።¹⁷ አሥራ አራተኛው ዘመን ብዙ የፖለቲካ፣ የሃይማኖት፣ የቀኖናና የታሪክ ለውጦችም የተከሰቱበት ዘመን ነበር።

በታሪክ ደረጃ ኢትዮጵያ ከነበሯት አጠቃላይ የጦርነት ዘመኖች ይኸኛው አንደኛ የሚባለው ነበር። ስለዚህ ዘመን ብዙ ጽሑፎች የሚገኙ ሲሆን፣ በዋነኛነት ወጥ ሥራ ግን የእፄ አምደ ጽዮን ዜና መዋዕል የተባለውና የእርሱ የመንግሥትነት ታሪክ የሚገልጸው ስሙ ባለታወቀ የግል ጸሐፊ የተጻፈው ለነድ ለአብነት የሚጠቀስ ነው።¹⁸ እፄ አምደ ጽዮን ከይኩኖ አምላክ በመቀበል መንግሥቱን በከፍተኛ ደረጃ ያጠናክረበት ይህ ዘመን ብዙ ሥነ ጽሑፎች የተከማቹበት ዘመን እንደሆነ በትክክል ታውቋል።¹⁹ የእፄ አምደጽዮን ዜና መዋዕል ጸሐፊ የዘመኑን ሁኔታ በሚያስገርም አኳኋን ገልጿታል። እፄ አምደ ጽዮን ክርስቲያን ንጉሥ እንደ መሆኑ መጠን ክልሉን በተለይም ከአማራ ሀገር ቀጥሎ ወደ ታች አስከ ሕንድ ውቂያኖስ ያለው ሀገር በአስላሞች ተይዞ ስለነበር ያንን ለማስለቀቅ ብዙ ጦርነቶችን እንዳካሄደ የንጉሡ ዜና መዋዕል ጸሐፊ በእንክሮ ገልጿታል።²⁰

የእፄ አምደ ጽዮን ዜና መዋዕል ጸሐፊ የዘገበው ዘገባ በዘመኑ ሃይማኖትና ፖለቲካ የማይለያዩና የማይከፋፈሉ አንደኛዎች አስምሮበታል። በዚህ መሠረት የእስልምና ሃይማኖት አካባቢውን ሲቆጣጠር ክርስቲያኑን ሕዝብ ወደ እስልምና መለወጥ በአንጻሩም ደግሞ ክርስቲያን ነገሥታት ቦታውን ሲይዙና በጦርነት ሲያሸነፉ ቤተ ክርስቲያን ከመትከል ጋር ሕዝቡን እንደገና ወደ ክርስትና ይመልሱታል።²¹ እንደዚህ አያለ ጦርነቱ እንደ ጊዜ ሲበርድ ሌላ ጊዜ

ሲጨምር አስከ ግራኝ ደረሰና በግራኝ ጊዜ ግን አጠቃላይ ሀገሪቱን የእስልምና ኃይሎች እንደተቆጣጠሯት ያስረዳል።²² ከእፄ አምደ ጽዮን ቀጥሎ ስለነበሩት ነገሥታት የሚገልጸው ይህንኑ የጦርነት ሁኔታና በጦርነቱ ምክንያት የመጣውን አልቂት ነው። ይህ ፖለቲካውን የሚመለከት ሲሆን ሃይማኖትን በሚመለከት ደግሞ ከፍተኛ የሆነ የታሪክ ለውጥ የታየበት ጊዜ ነበር።

ይህ ዘመን ከብረ ነገሥት የተባለው የኢትዮጵያ መጽሐፍ ከመጽሐፈ ነገሥት ወይም ከፍትሐ ነገሥት ጋር ከዓረብኛ ወደ ግላዝ ተተርጉሞ ለንባብና ለሀገር ታሪክ የበቃበት ዘመን ነበር።²³ በዚህ ታሪክ መሠረት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ዘር የመጣው ከሰሎሞናዊው ዘር ስለሆነ የኢትዮጵያውንን የማበላለጥ እና አንዱን የሥልጣን ባለቤት ሌላውን መጤ እና ጠላት ወይም አንዱ የሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት ሥልጣን ከአግዚአብሔር የተሰጠው ምርጥ ዘር ሌላው ደግሞ እንደ ሀገር ጠላት የተቆጠረበት ታሪክ የተፈጠረው በዚሁ ዘመን ነበር።²⁴ በከብረ ነገሥት የተዘረዘረው ታሪክ በብዙ ባለ ታሪኮች በአሁኑ ጊዜ በመተቸት ላይ ይገኛል።²⁵

አለቃ ኪዳነ ወርቅ ከፍሌ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግላዝ በተባለው መጽሐፋቸው በዚያ ዘመን የተጻፈውን ታሪክ ከፋኛ ተችተዋል። አለቃ ኪዳነወርቅ ከፍሌ የታሪኩን ባዶነት የገለጹት የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ብሉይ ኪዳን ከአብራይስጥ በቀዳማዊ ሚካኤል ጊዜ እንደተተረጎመ የተተረከውን ታሪክ ነው። በአለቃ ኪዳነወርቅ ዘገባ መሠረት የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ የተተርጎመው ከሰባ ሊቃናት እንጂ ከአብራይስጥ አይደለም። አለቃ ሃሳባቸውን ሲገልጹ በብሉይ ኪዳን ወደ ግላዝ ያልተመለሰ ብዙ የጽር ቋንቋ እንዳለበትና በአገሩም ብሉይ ኪዳን ከጽር ያልተመለሰ የአብራይስጥ ቃል እንዳለ

አንዲሁም ደግሞም በእኛ በብሉይ ኪዳን ከዚያው የተቀዳ አድናይ፤ ኤሎሄ የሚለውን ለምሳሌ ጠቅሰዋል። ትችታቸውን ሲገልጹ፡-

“የቀውስጦስ ገድል አራት ነቢያት በሰሎሞን ጊዜ ከአብራይስጥ አንደተመለሱ ተናግሯል። በፆዋዊ ጠፍተው ከመጡት በኋላ ዙሩባቤል አይዘር ከሚባለው ከኢትዮጵያ ንጉሥ ለምኖ አስወስዶ ከግዕዝ ወደ አብራይስጥ አንዳስተረጎመ ይናገራል። አይዘርሠ ዘነግሠ መንፈቀ መግልት ወስባቱ ምዕት ሰባ ወክልዔቱ፤ ይኸንንከ ወዲያ አንተወውና ብሉያችን በዘመነ ብሉይ ክብራይስጥ ተመልሶአል ማለት በንብራት ይሰሐቅ እጅ ሳይከካና ሳይቦካ ሳይጋገር ምጣድ ሳይካ አምሃቦ አልቦ የተገኘ የሃሳብ የምኞት የሕልም አንጀራ ነው።”²⁶ ብለዋል። አጠቃላይ በሰሎሞን ጊዜ ታሪክ መጣ የሚባለው ከዚህ ብንነሳ አንኳን አውነተኛ አንዳልሆነ ማረጋገጥ ተችሏል።

ዶክተር ላጲሶም ይህንኑ የአብራውያንን ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ንጉሥ መሆንና የሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት መተካት በእፄዎቹ የተቀመመ ሐሰት እንጂ አውነተኛ አንዳልሆነ አስቀምጠዋል።²⁷ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ፍልስፍና ታሪክ የሳባውያን ኅሲናዊነት በሚል መጽሐፍ ከወሰኔ ይፍሩ ተከለ አብ ዘብሐፈ ተጉለትየተጻፈ መጽሐፍ የዚህንኑ ሐሰታዊነት በትክክል አስቀምጠዋል።²⁸ እንደዚህ ከሆነ አሰራ አራተኛው መቶ ዓመት በኢትዮጵያ እዲስ ያልነበረና ያልሆነ ታሪክ የተጻፈበት ዘመን ነው ማለት ነው። ይህ ዘመን እንግዲህ ይህንን እዲስ ታሪክ ካጻፈ በኋላ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ ከፍተኛ ተጽዕኖ አንዳመጣ ባለታሪኮቹ ዘግቦውታል።²⁹

ይህ ታሪክ ያመጣው ችግር በአንድ መልኩ ኢትዮጵያውያኑ ለራሳቸው ጳጳስ አንዳይኖራቸው የሚለውን የግብጻውያንን የተንኮል ቀኖና

ተቀብሎ በግብጻውያን ስር መተዳደርን ያመጣ ሲሆን በሌላ መልኩ ደግሞ ይህንኑ ከሰሎሞን ከምርጥ ዘር መጣ የተባለውን እናሳ ቁጥር ያለው ኅብረተሰብ በኢትዮጵያ የበላይ አድርጎ በማስቀመጥና አገርንና ሃይማኖትን ለአዚህ ክፍል ብቻ በመስጠት ያስቀመጠ ታሪክ ስለሆነ በሀገሪቱ ላይ ለረዥም ጊዜ የተነሱ ጦርነቶችንና አልቂቶችን የፈጠረ ታሪክ ነው ብለው የተቹት ብዙዎች ናቸው።³⁰

ከዚህ ጊዜ በኋላ በአጠቃላይ ታሪክ በመፋለሱና ይህ ሥልጣን ይገባኛል የሚል እናሳ ቁጥር ያለው ኅብረተሰብ በሀገሪቱ የበላይ ስለሆነና ከአነርሱ ሌላ ሥልጣን እንዳይዝ የሚል መርህ ስለተፈጠረ የጠብ ምንጭ ሆኖ ተገኝቷል። ይህ ከፍተኛ የሆነ የሥልጣን ፈላጊ በሽተኝነት በሀገሪቱ ላይ አሰካሁን ድረስ ባስከተለው መተላለቅ፤ በሕዝቡ ላይ ቂመኝነትን ስለፈጠረ የሀገር አንድነትን የሚያናጋ ጉዳይ የተፈጠረው በዚሁ ዘመን በተጻፈው ልብ ወለድ ታሪክ ነው ብለው የሚያምኑ ብዙዎች ናቸው።³¹ በዚህ ዘመን እና ጊዜ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ብዙ የተጠናከረችበትና የተደራጀችበት ጊዜ ነበረ። ከእሥራ ሦስተኛው አስከ እሥራ ስድስተኛው መቶ ዓመት ድረስ መንፈሳዊና ገዳማዊ እንቅስቃሴዎች በከፍተኛ ደረጃ ተስፋፍተው ነበር።

ይህ ዘመን በእውሮፓም ቢሆን ከፍተኛ ወርቃማ ዘመን ስለነበር ሥነ ጽሑፍ በሰፊው የተጻፈበት፤ የሃይማኖት ሥራዎች የተሠሩበት፤ ገዳማት የተሻሻሉበትና ከፍተኛ ሰውጥ የታየበት ጊዜ ነበር።³² የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያንም እዳዲስ ገዳማቶችንና የገዳማት ሕጐችን ያወጣችበት ከፍተኛ ለቤተ ክርስቲያናቸው አድገት ጠቀሜታ የዋሉ የኢየሱሳውያን፤ የፍራንኒስካውያንና የዶሜኒካውያን ገዳማት የተነሱበት ዘመን ነበረ። በሀገራችንም የዚህ ተመሳሳይ ሦስት ዓይነት

የገዳማት ከፍሎች አንደኛው በባለ ታሪኮቹ በተገቢ መልኩ ተገልጿል።³³

ሦስቱ የገዳማት ዓይነቶች በአነ ሊዩሱስ ሞላ የተመሰረተው የደብረ ሐይቅ ገዳምና አንቅስቃሴ፤ ከአዚያው የተወለደው የአነ አቡነ ተክለ ሃይማኖት የደብረ ሊባኖስ አንቅስቃሴ እና የአነኤዎ ስጣቴዎስ በኤርትራ የተከሰተው አንቅስቃሴ ነበሩ። አነዚህ አንቅስቃሴዎች በከፍተኛ ደረጃ አየተንቀሳቀሱ አያሉ በአንድ በኩል በመሃል ሀገር ያለውና ከንጉሡ ጋር ቅርበት የነበረው በተለይም በደብረ ሊባኖስ አቡነ ተክለሃይማኖት የተቃቋመው ቡድን በንጉሣውያን ቤተሰብ ዘንድ ከፍተኛ ተደማጭነት አገኘ።³⁴ አነዚህ ተደማጭነትን ያገኙት ከፍሎት ከባለሥልጣናት አራላቸውን እኩል በማየት በሌሎቹ ያሉትን ገዳማውያን አንደ ተቃዋሚ ስለተመለከቷቸው በተለይም ሌሎቹ ገዳማውያን ለኢትዮጵያውያን መነኮሳት ጽጽስና ይገባል በማለታቸው ምክንያት ልዩነት ተፈጠረ።³⁵ በሌላ በኩል በኤዎስጣቴዎስ አመራር የተነሳው የአይሁድን ሰንበት አናከብር የሚለው አንቅስቃሴ በከፍተኛ ደረጃ ሀገሪቱ ላይ ችግር ፈጥሮ አንደኛው ብዙ የታሪክ ዘገባዎች ያስረዳሉ።³⁶

በባለታሪኮቹ ዘገባ መሠረት አነዚህ ገዳማውያን ሁሉም የየራሳቸው የሆኑ ደቀ መዛሙርትን አስባስበው የክርስትናን ትምህርት በማስፋፋታቸው በአገሪቱ ከምን ጊዜውም በላይ ሥነ ጽሑፍና ዕውቀት ተስፋፍቶ አንደኛው በብዙ ቦታዎች ተገልጿል።³⁷ ሆኖም ግን በሰሜኑ በኩል ያለው ቡድን በከፍተኛ ደረጃ እያሸነፈ መጥቶ ከጳጳሳቱ ፊት ለፊት ቀርበው ትምህርታቸውንና አስተም ሮላቸውን በመመስከራቸው ቢወገዙና ቢታሠሩም አንኳን አስከመጨረሻው ድረስ አምነታቸውን አንደማይተውት ስለወሰኑ የሰንበት ጦርነት

በሚል ብዙ ብጥብጥ ተነስቶ አንደኛው ባለ ታሪኮቹ ዘገባዎል።³⁸ በዚሁ ዘመን ሌላ ደቀ አስጢፋ የሚባል የተሃድሶ አንቅስቃሴ የነበራቸው መነኮሳ ትም ተነስተው አንደኛው በባለ ታሪኩ ተዘግቧል። የአነዚህን ገዳማውያን አንቅስቃሴ ዶ/ር ጌታቸው ሃይሌ ደቂቀ አስጢፋኖስ በሚል ርዕስ አንድ ትልቅ መጽሐፍ ተርጉመው ገድላቸውን እና ትምህርታቸውን በቅርቡ ለአንባቢያን አቅርበዋል።³⁹

የአነዚህን ሰዎች ሥነ ጽሑፍ በትክክል ሲመለከቱት አንደ ተወነጀሉትና መናፍቃን ናቸው አንደተባሉት ሆኖ አልታየም። አጠቃላይ በዚህ ዘመን በከፍተኛ ደረጃ አንቅስቃሴ የታየበትና በሌላ መልኩ ብዙ ደም የተፋሰሰበት፤ በአስላምና በክርስቲያን መካከል የሃይማኖት ጦርነት የተካሄደበት፤ ኢትዮጵያውያን በሁለት በሦስት ተከፋፍለው ብዙ ችግር የተፈጠረበት ዘመን አንደኛው በታሪክ ተዘግቧል።⁴⁰ ይህ ዘመን ከምሥራቁ ወደ መሐል ሀገር ሄዶ የይሁዳ ፈላሻ የተባለ ኅብረተሰብ በሰሜን ኢትዮጵያ በደንቢያ፤ በወገራ፤ በሰሜን አጠቃላይ አሁን ሰሜን ጎንደር እየተባለ በሚጠራው ከፍለ ሀገር ብዙ ጦርነቶች ተካሂደዋል።⁴¹ ይህ ከፍለ ሀገር በአሁኑ ጊዜ አስከ ታችኛው ግብጽ አዋሳኝ ድረስ ያለው በሙሉ የነዚህ ሕዝቦች ሀገር አንደኛው እና መንግሥትም አንደኛውና አስከመጨረሻው በመዋጋት አንደተደመሰሉ አንዲያውም ክርስትናን ካልተቀበሉ በቀር በአገሪቱ መኖር አንደማይችሉ ተብለው የጠፋ ሕዝብ አንደኛው በታሪክ በዚሁ ዘመን ተተርኳል። በአጠቃላይ ይህ ዘመን ብዙ እድገት የታየበት ቢመስልም አመዛኙ ግን ብዙ ጦርነቶችና ችግሮች የተፈጠሩበት ዘመን ነው ተብሎ ተተችቷል።⁴²

ይህ ዘመን ሲጠቃለል በአንድ በኩል አስልምና በሀገሪቱ ከፍተኛ ቦታ ደርሶ ሀገሪቱን ለአሥራ አምስት ዓመት ያህል ተቆጣጥሮ አንደኛው

በሌላ በኩልም ከዚህ ጦርነት የተነሳ ሌላ የአርሞ ሕብረተ ሰብ ወደ ደጋማው ከፍል በመምጣት ደጋውን ከፍለ ሀገር እንደተቆጣጠረና የእዚህ የጦርነት ከስተት የጎንደር ዘመን መንግሥትን አመሠራረት የምናይበት ጊዜ ነው። ጊዜውም ብዙ ጦርነቶች የተካሄዱበት ስለነበር በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከፍተኛ ቦታ የሚሠጠው ነው።⁴³

በዚህ ዘመን ቤተ ክርስቲያን ብዙ ችግር ቢደርስባትም እንኳን ኅብረተሰቡን እንድ በማድረግ ደረጃ ከፍተኛ ሚና ተጫውታለች። ይኸውም ከላይ የጠቀስናቸው በሦስት የተመደቡ ገዳማውያን በትምህርት ከፍተኛ እንቅስቃሴ ያደረጉበት የግእዝን ቋንቋ ከፍተኛ ደረጃ ያደረሱበት ዘመን ስለሆነ ለቀጣዩ ዘመን መንግሥት ሥልጣኔ እና ሥነ ጽሑፍ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አበርክቶ ያለፈ ዘመን ነው። ቀኖናን በሚመለከት በዚሁ ዘመን ከፍተኛ ቀውስ የተፈጠረበት ዘመን ነበር። የጨለማው ዘመን አየተባለ የሚጠራው ከአምስት መቶ አምሳ አስከ አሥራ ሦስተኛው መቶ ዓመት ድረስ ያለው ዘመን ነበር። ይህ ዘመን የጨለማ ዘመን የተባለበት ዋናው ምክንያት ግብፃውያን ባደረጉት የተንኮል ሥራ ጳጳስ ባለመገኘቱና አስላሞች አጠቃላይ ቀይ ባሕርገና የንግዱን መስመር በመዝጋታቸው ምክንያት በዓለም ዙሪያም የመስቀል ጦርነት ተነስቶ ዓለም በብጥብጥ እና በችግር ላይ የነበረበት ጊዜ በመሆኑ ነው።⁴⁴

ይኸው የግብፃውያን ተንኮል ከአሥራ አራተኛው አስከ አሥራ ስድስተኛው ዓመት ዘልቆ ስለነበር ግብፃውያን የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ለመቆጣጠር ያወጡት የሐሰት ቀኖናና የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የመንፈሳዊ ቅኝ ተገዥነት በሀገሪቱ ላይ በመንግሥት ዘንድ ተቀባይነት አገኘ። በመሆኑም የግብፃውያንን የቀኝ ገዥነት የተቃወሙ እንደመናፍቃን፤ የግብፃውያንን የበላይነት የተቀበሉ ግን

እንደ አውነተኞች የተቆጠሩበት ዘመን ነበር። ይህ ጊዜ ጸድቄ ተከስ ሃይማኖት ከተራ ምንኩስና ተነስተው በመልአክ አማካኝነት ጽጵስና እንደተቀበሉ ተተርኩአል። መልአክ ሠጣቸው በተባለው የጽጵስና ልጣንም ድቁና፤ ቅስና አልፎም ጽጵስና መሥጠታቸው ተዘግቦአል።⁴⁶ ሆኖም ግን በመልአክ ተገኘ የተባለው የጽጵስና ሥልጣን በግብፃውያን ሻፕር መቀማቱ አልቀረም።⁴⁷

ይህ ዘመን ከፍተኛ የቀኖና ቤተ ክርስቲያን ፍልስት ያጋጠመበት ዘመን ስለሆነ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያንም ለአንዴና ለመጨረሻ በግብፅ ቤተ ክርስቲያን ጥገኝነት የገባችበት ዘመን ነበር። ስለሆነም በቀኖና ቤተ ክርስቲያን ላይ ከፍተኛ ውድቀት የተፈጠረበት ዘመን ነበር ብለን እንተቸዋለን። በአርግጥ ግብፃውያን በዚያን ጊዜ ነገሥታቱን ለመያዝ ፈልገው ሁለት ጳጳሳት ገብርኤልና ሚካኤል የሚባሉ ልከው እንደነበረ በተዓምረ ማርያም ተገልጿል።⁴⁸ ሆኖም ግን እነዚህ ገብርኤልና ሚካኤል የተባሉት ጳጳሳት የንጉሡን ነገር በማስፈፀም በአገሪቱ ላይ ያሉትን ሊቃውንት በማስገደልና በማላሠር ሚና ተጫውቱ እንጂ ለቤተ ክርስቲያኒቱ ጠቃሚ ሥራ እንዳልሠሩ በዘመኑ ያለው ታሪክ አረጋግጧል።⁴⁹

ምናልባትም በዚህ የምርምር ሥራ አሳብ መሠረት በዚያን ጊዜ ግብፃውያን ጳጳስ ወደ ኢትዮጵያ እንዳይላኩ ያደረጉት ብዙ የኢትዮጵያ ታሪክ ጸሐፊዎች ያልጠቀሙት አሳብ አሁን መጠቀም ያለበት ይመስለናል። ይህም አሳብ በዚያን ጊዜ አጠቃላይ የአስልምና ሃይማኖት ከተመሠረተበት ጊዜ ጀምሮ እስከ አሥራ ስድስተኛው መቶ ዓመት ድረስ ያለው አጠቃላይ ስምንት መቶ ዓመት ሲታይ አስልምና ለኢትዮጵያውያን ምንም ዓይነት ጠላት እንዳልነበረ ማረጋገጥ ተችሏል።⁵⁰

ምክንያቱም አስልምናን ከመሠረቱት እና ለአስልምና መስፋፋት ከፍተኛ ጊዜ እና ቦታ ከሰጡት ኢትዮጵያውያን የመጀመሪያዎቹ ስለነበሩ ነው። አንዲያውም በአስልምና ታሪክ ውስጥ የአስላም ስማዕታት ተብለው ከሞቱት ብዙዎቹ ኢትዮጵያውያን ስለነበሩና መሐመድ አስልምናን በመሠረተበት ጊዜ ትልቁን የማስፋፋቱን ሥራ የሠሩበት ኢትዮጵያውያን ስለነበሩ የአስልምና አምነት አራማጆችና አስፋፊዎች ኢትዮጵያውያንን በግድ አስልምናን አንዲቀበሉ አንዳላደረጉ በታሪክ ተረጋግጦአል።⁵¹

ከዚህ በመነሣት በዙሪያቸው ያሉ የአስላም ነገሥታት ኢትዮጵያውያንን በማስገደድ ወደ አስልምና አንዲገቡ አንዳላደረጉ አንዳንድ መረጃዎች ይጠቁማሉ። ነገር ግን ይህ ግራኝ መሐመድን ሳይመለከት ነው። ከዚህ ሌላ ሊሆን የቻለው ግን ኢትዮጵያውያን ጳጳስ አንዳያገኙና ችግር አንዲፈጠርባቸው ያደረጉት ከአስላሞች ይልቅ የግብፃውያንን ጳጳሳት አንደሆኑ በአሁኑ ጊዜ ማስረጃዎች አየጠቆሙ ነው።⁵² የግብፅ ክርስቲያኖች ምናልባትም ከአይሁድነት ወደ ክርስቲያንነት የተመለሱ ስለነበሩ ይሆናል። የአይሁድ አምነት በኢትዮጵያ አንዲስፋፋ ያደረጉት አነሱ ሳይሆኑ አይቀሩም የሚለው ግምት እያየለ መጥቷል።

በአሁኑ አመለካከት ግብፃውያን ሳደረጉት ሴራና ተንኮል ብዙ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት እና ቅዱሳን አንዳለቁ ብዙ ማረጋገጫዎች አየተገኙ ነው።⁵³ በዚህም መሠረት በዚያን ጊዜ የነበረው አጠቃላይ ጳጳስ የማጣትና የመንፈሳዊ ድህነት ጉዳይ በግብፃውያን ጳጳሳትና ክርስቲያኖች ተንኮል አንጂ በአስላሞች አንዳልሆነ በቦታው የተደረገ ምርምርና የተሠራ ሥራ አረጋግጧል። ከዚህ ተነስተን ስንሄድ በዚያን

ጊዜ ግብፃውያን በቀመሩት የሐሰት ሰነድ መሠረት ኢትዮጵያውያን ከግብፃውያን በቀር በራሳቸው ጳጳስ አይሾሙም የሚለውን ነገር ተቀብለው በትክክል አንደ አምነት አርገው ያራምዱ የነበረው ነገሥታቱና በዚያ ዘመን ከነገሥታቱ ድጋፍ የተሰጣቸው መነኮሳት አንደሆኑ በጊዜው የነበሩ መረጃዎች ያመለክታሉ።⁵⁴

ስለዚህ ያ ዘመን በቀኖና ቤተ ክርስቲያን ከፍተኛ ውድቀት ያመጣና በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከፍተኛ ዕድገት በታየበት በዛጉዌ ዘመን መንግሥት የነበሩ አንደኛ ቅዱስ ሀርቤ ያሉ ነገሥታት ኢትዮጵያውያን ጳጳሳት ይሾሙልን ብለው ለግብፃውያን ያቀረቡት ጥያቄ አንዳይነሳ የተደረገው በዚህ ዘመን ነበር። በፖለቲካውም ስለሞናዊ ሥርወ መንግሥት ተብሎ ባዶ ስም ወደተሰጠው እና አዲስ ታሪክ ወደ ተጻፈለት ከፍል የተዘወረ ቢሆንም የዛጉዌ ሥርወ መንግሥት ነገሥታትና መሪዎች በከፍተኛ ደረጃ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ለማሳደግ ያደረጉት ጥረት በስለሞናዊ ሥርወ መንግሥት ወድቆና ጠፍቶ አንዲቀር ተደርጎአል። ይኸውም ግብፃውያን የስለሞን ሥርወ መንግሥት ነው ብለው ባመጡት የሐሰት ታሪክና ባስቀመጡት የሴራ ሥነ ጽሑፍ ላይ በመሆኑና እነዚያ የስለሞን ሥርወ መንግሥት የተባሉት ብቻ በኢትዮጵያ በመሪነት የተመረጡና ምርጥ ዘሮች አንደሆኑ ተደርጎ በመቀመጡ ምክንያት ከፖለቲካው ጠቀሜታ ይልቅ በኢትዮጵያ ዘረኝነት፣ ከፋፋይነትና ሥልጣን ወዳድነት አንዲበዛ አድርጓል።⁵⁵

ይህ ሁኔታ በዚያ ዘመን የተመሠረተ ስለሆነ ያ ዘመን በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ በተለያዩ ገጽታዎች ሊታይ ይገባል። በአንድ በኩል የነገሥታቱ ጥንካሬ አገሪቱን አንድ ያደረጉበት መልክ ሲታይ በሌላ በኩል ደግሞ ነገሥታቱ ግብፃውያን በስጧቸው የሌላቸውን ስለሞናዊ

“ምርጥ ዘርነት” ተቀብለው አራሳቸውን ችለው መኖር ሲገባቸው የግብጽ ተገዥ መሆናቸው አስቸጋሪው ነገር ነበር።⁵⁶ ከዚህ በተጨማሪ በዘመኑ የነበሩት መነኩሳት በከፍተኛ ደረጃ የወንጌል ሥራ በመሥራታቸውና ሥነ ጽሑፍን በማላደጋቸው የገዳማትን አንቅስቃሴ በከፍተኛ ደረጃ በማድረሳቸው ምክንያት ያ ዘመን ትልቅ የዕውቀትና የምርምር ዘመንም እንደነበር ሊታወቅ ይገባል።⁵⁷

ያ ዘመን ጥሎት የሄደውን በአንድ በኩል የግራኝ መሐመድ ጦርነት የፈጠረው ምስቅልቅል፣ የኦሮሞ ከበረሃ ወደ ደጋ መምጣትና በሌላ በኩል የሰሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት ተብሎ የሐሰት ምርጥ ዘር የተሰጠው አመራር ከመሃል አገር ወደ ሰሜን መሃል ርሄዶ የጐንደርን መንግሥት መሠረተ በሌላ በኩልም በመካከል ያለው የአማራው ኅብረተሰብ እየለቀቀ የኦሮሞ ኅብረተሰብ ወደ ሥልጣን ከፍ ያለበት ዘመን በመሆኑ በታሪክ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጠው ጉዳይ ነው።

4.3. ከ16ኛው እስከ 18ኛው መቶ ዓመት

የልብነ ድንግልን ዜና መዋዕል በግእዝ ቋንቋ የጻፈው ስሙን ያልጠቀሰው ጸሐፊ ስለ አፄ ልብነ ድንግል አንዳንድ አሳቦችን ጠቁሟል። በዜና መዋዕል ጸሐፊው ዘገባ መሠረት አፄ ልብነ ድንግል የነበረበት ዘመን የሰላም ዘመን እንደነበረ ተብራርቷል። ከሰላምነቱ የተነሳ ንጉሡ እሚውለው ከቤተ ክህነት አስተማሪዎቹ መነኩሳት ጋር ነበር። ፀሐፊው እንደሚገልጠው ጥበብ ለማወቅና ለመማር አጅግ ፍላጎት ስለነበረው ሁል ጊዜ ቀንም ሆነ ማታ የሚገኘው ከመነኩሳቱ ጋር ነበር ይላል።⁵⁸

ይህንን ስንላመልከት ንጉሡ ለአገር መምራቱ ሥራ ትኩረት መስጠት እንዳልቻለ ማረጋገጥ አንችላለን። እቶ ይልማ ደሬሳ የጸፉት የአሥራ ስድስተኛው መቶ ዓመት የኢትዮጵያ ታሪክ በዚሁ አሳብ ይሰማማል። በእቶ ይልማ ደሬሳ አሳብ መሠረት ልብነ ድንግል የተቀበላት አገር በጣም የተረጋጋ ፖለቲካና ብዙ ጠላቶች ያልነበሩበት ነበር። ከአሱ በፊት ከይኩኖ አምላክ ጀምሮ እስከ አፄ ዘረ ያዕቆብ ድረስ የነበሩት ከፍተኛ የጦር፣ የፖለቲካና የሃይማኖት አንቅስቃሴ አድርገው እንደነበር ያብራራሉ።⁵⁹ በዚህም መሠረት ልብነ ድንግል የነበረበት ዘመን በጣም የሰላምና የጸጥታ ዘመን ስለነበረ ልብነ ድንግል ሊሠራው የሚገባውን ነገር በወቅቱ አልሠራም። የልብነ ድንግል ጊዜ ንጉሡ ሥራ ለመሥራት ትልቅ ዕድል እንደነበረው ባለታሪኮቹ ገልጸዋል።⁶⁰

ሆኖም ግን ሊሠራው የሚገባውን የዲፕሎማሲ ሥራ መሥራት የሚገባውን በተለይም ንግሥቲቱ አሌኒ ከውጭ ሀገር ጋር ግንኙነት ጀምረው ስለነበረ ያንን መቀጠል አልቻለም። በአገር ውስጥ ያለውንም አንዲሁ ሰላም ነው በማለት የነበረውን መቀጠል ሲችል ዝም ብሎ ማስቀመጡ ወደ አዳል ከፍለ አገር ያለውን ጸጥታ ለመጠበቅ የመደበው ነገር ባለመኖሩ አጠቃላይ የጦርም ሆነ የፖለቲካ፣ የአገር አስተዳደርና የዲፕሎማሲ ሥራ ስላልሠራ ቁጭ ብሎ ይውል ስለነበረ ግራኝ መሐመድ አገሪቱን እንዲቆጣጠራት ሆኗል።⁶¹

ስለዚህ የግራኝ መሐመድ መነሳትና አገሪቱን መውረር በአንድ በኩል ግራኝ በነበረው የጦር ስልትና ከቱርኮች ጋር በነበረው የውጭ ግንኙነት፣ በሌላ በኩል ደግሞ የአገሪቱ መሪ ንጉሡ ልብነ ድንግል ስነፍና ሥራ መሥራት ያልቻለ የሀገሩን ጸጥታ፣ ፖለቲካና የአስተዳደር

መቆጣጠር ያቃተው ስለሆነ በጦርነቱ ከግራኝ ጋር ተዋግቶ ማሸነፍ አልቻለም። በመሆኑም ልክ በየዲት ታሪክ እንደተተረከው ሁሉ በየዲት የተባረረው ሕፃኑ እንበላውድም ወደ ሸዋ እንደተሰደደ ሁሉ በግራኝ የተሸነፈው ልብን ድንግልም ወደ ትግሬ ሸሸቶ በትግራይ ከፍለ ሀገር እንደሞተ ታሪኩ ያስረዳል።⁶²

በጦርነቱ መሐል ልብን ድንግል እንደሞተ ልጁ ገላውዴዮስ ነገሠ። ገላውዴዮስ ከፖርቹጋል ከመጡት ወታደሮች ጋር ግራኝን ደምስሶ አገሪቱን ነፃ በማውጣቱ የኢትዮጵያ እንድት ሊያንሰራራ ችሏል። አጠቃላይ ይህንን ዘመን ከዚህ አንፃር ተነስተን የቤተ ክርስቲያንን ታሪክ ስንለመከት በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከፍተኛ የሆነ ችግር እንደነበረ መረዳት ይቻላል። በእቡነ ጎርጎርዮስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ትረካ መሠረት ከመቶ ዘጠናው ሕዝብ ሰልሞ ነበር።⁶³ ከመቶ ዘጠናው በኋላም አምስት ዓመት ውስጥ አሰላም ከሆነ ምን ያህል ጥፋት እንደጠፋ ማወቅና ማመን ይቻላል። ሆኖም ግን የዚህ ዓይነት አባባል የተጋነነ ይመስላል። ምክንያቱም እንደ ታላቅ የክርስቲያን አገርና ሕዝብ በመቶ ዘጠናው ያህል በአጭር ጊዜ ውስጥ አሰላም ሊሆን አይችልም።

በአንደኛ ደረጃ ጦርነት ሰላልና ንጉሡም አየተዋጋ ስለሆነ በየአገሩ ወሬ ስለሚሰማ እንደ ቀን እናሸንፋለን የሚል ተስፋ ስለሚኖር ክርስቲያኑን ሕዝብ ያን ያህል ከክርስትና ወደ አስልምና ሊቀየር አይችልም። ምናልባት ወደ መሃል አገር አካባቢ ያለው ድሮም ቢሆን የክርስትና እምነቱ ጠንካራ ስላልነበርና በአሕዛብ ተይዞ ስለነበር ሊሆን ይችላል እንጂ ወደ ስሜኑ ያለው አገር ግን ከሞላ ጎደል ክርስቲያን ስለነበር ያንን ያህል ከመቶ ዘጠናው አሰላም ይሆናል ብሎ ማመን አስቸጋሪ ነው። በዚህም ተባለ በዚያ የዚያን ዘመን ችግር በቤተ ክርስቲያን ላይ

ከፍተኛ ጉዳት እምጥቷል። የዚያ ዘመን ችግር በቤተ ክርስቲያን ላይ ያመጣው ጉዳት ብቻ ሳይሆን አጠቃላይ በአገሪቱ ላይም ከፍተኛ የፖለቲካ ለውጥ እምጥቷል።

በፖለቲካ ደረጃ የእርሞ ኅብረተሰብ ከቆላ ወደ ደጋ በመምጣት በተለይ መሃልና ደጋማውን የኢትዮጵያ ከፍል የያዘበትና ከዚያም አልፎ በፖለቲካው ዓለም ከፍተኛ ቦታ ያገኘበት ዘመን ነበር። የዚህ አንቅስቃሴ ወደሚቀጥለው በክርስቲያንኖች መካከል ስለተነሳው የእርስ በእርስ ጦርነት ያመራናል። በግራኝ መነሣት ምክንያት ከክርስቲያን ዓለም ጦር እርዳታ ለማግኘት በተደረገው የፖለቲካ የጦር ስምምነትና ውል መሠረት የመጡት ካቶሊካውያን የኢትዮጵያን ነገሥታት ወደ ካቶሊክ እምነት እንዲቀይሩ ለማድረግ የተነሱበት ዘመን ስለሆነ በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከፍተኛ ለውጥ ታይቷል።⁶⁴

በአጠቃላይ የጉንደሮችን ዘመነ መንግሥት በአራት ታላላቅ ጉዳዮች ከፍለን ልናየው እንችላለን። አንደኛ የስልጣኔ አንቅስቃሴ የታየበት፣ ሥነ ጽሑፍ ያደገበት፣ የትርጓሜ መጻሕፍት ትምህርትና አጠቃላይ የቤተ ክርስቲያን ሥርዓተ ትምህርት ከፍተኛ ደረጃ የደረሰበት ጊዜ እንደነበር አንመለከታለን። ከፖለቲካ አንፃር ሲታይ ብዙ ጊዜ ዘመነ መላኩንት የበዛበትና ነገሥታቱ ብዙ ኃይልና ተጽዕኖ በአገር ግዛቶቻቸው ላይ ያላደረሱበት ጊዜ እንደነበር እናያለን። ከቀኖና ቤተ ክርስቲያን አንፃር ሲታይ የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ጳጳሳትና ኤጲስ ቆጶሳትን ሹማ በመላክ የእርቶዶክስን ቤተ ክርስቲያን ወደ ካቶሊክ መንበር ለመቀየር ከፍተኛ ጥረት ስታደርግ፣ የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ይህንን ዓይታ በቅናት ከአንድ በላይ ጳጳሳት ልካ የእርቶዶክስ ሊኖዶስ አለማቋቋሚ ምን ያህል ምቀኛ ቤተ ክርስቲያን እንደነበረች ለማረጋገጥ ይቻላል።⁶⁵ ግብፃውያን ለሥልጣን ብቻ ሲሉ አስተዳዳሪ

ለመምሠል እንድ ጳጳስ ምሥል አስቀምጠው፤ ቤተ ክርስቲያንን ሲገድሉ ኖረዋል።

በዚያን ጊዜ ካቶሊኮቹ ከብዙ ዓመታት ጥረት በኋላ ተሳክተዋቸው እዚህ ሱሲንዮስን ወደ ካቶሊክ አምነት በመለወጣቸውና በዚያ ዘመን የነበረው የካቶሊክ መሪ ሆኖ የመጣው በነበረው ትዕቢትና ሥልት አልባ ራዕይ ብዙ ኢትዮጵያውያን ተጨፋጭፈው አልቀዋል።⁶⁶ ሆኖም ግን ካቶሊኮቹ በዚያ ዘመን ከግብፃውያኑ የተሻለ ለንብረተኝነትና ለኢትዮጵያ የሚጠቅም ነገር ጀምረው እንደነበረ ምንጮቹ አስረድረዋል።⁶⁷ ብዙ ትምህርት ቤቶች ማቋቋም ጀምረው ነበር። ጳጳሳትም ሁለት ሦስት መላክ ጀምረው ነበር። በካህናት በኩልም ውጭ ልከው ያስተምሩ ነበር።⁶⁸

ይህንን የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ብታውቅበትና ሃይማኖታዊ ልቦና ቢኖራት ኖሮ እንድ ጳጳስ ልካ ምንም ነገር ስለ አገሩ ቋንቋ የማያውቅ ሰው ከምታስቀምጥ ቤተ ክርስቲያኒቱን በባለቤትነት መርታ ብታጠናክር ኑሮ አሁን ያስባት የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ችግር አንኳ ያን ጊዜ አይኖርባትም ነበር። ግን የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ባለሥልጣናት ከአስላሞቹ የከፉ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጠላቶች ስለነበሩ ይህንን ባለማድረጋቸው ምክንያት ካቶሊኮቹ በኋላቸው መጥተው ብዙ ለውጥ ለማድረግ ያን ያህል አሩጫ ሲያደርጉ፤ ግብፃውያን ግን ምቹ የሆነ ረዥም ጊዜ እግኝተው ዕድልም ገጥሟቸው እንድ ቁም ነገር አለማድረጋቸው ምን ያህል ደካሞችና አገሪቱን ከሚመሩት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት ያነሰ ዕውቀትና ችሎታ የነበራቸው እንደሆነ ማወቅ ይቻላል።⁶⁹

የአነሱ አለመጠናከር እገራቱንና ቤተ ክርስቲያኒቱን ችግር ላይ ጥሎታል። የምሥጢራት ቤተ ክርስቲያን በተለይም የመንፈሳዊ አስተዳደር መዋቅር አለመጠናከር የአንዲት ቤተ ክርስቲያን ታላቅ ውድቀት መሆኑ ማንም የሚረዳው ነው። በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የሚጠብቁትና የሚመሯት፤ በሃይማኖት ልዩነት በሚመጣበትም ጊዜ ስብሰባ አድርገው የሚያከራከሩት ራሳቸው ነገሥታቱ ሲሆኑ፤ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የተመደቡት ግብፃውያን ጳጳሳት ግን በየትኛውም ቦታ በባለቤትነት የሃይማኖት ስብሰባ ሲመሩ አልታዩም።⁷⁰

ይኸም ሙያ አልባ ካህናትና ለነገሥታቱ ቀረቤታ ያላቸው ሰዎች ከነገሥታቱ በኋላ ሆነው ባለሙያዎችን ማሳደድ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ አየተለመደ የመጣ ይመስላል። ምናልባትም በዚህም ምክንያት ሳይሆን አይቀርም ወደ አሥራ ስምንተኛው መቶ ዓመት አካባቢ አለቃ ገብረ ሃና “ልጅዎ ተምሯል ወይ?” ተብለው ለተጠየቁት ጥያቄ መልስ ሲሰጡ “እንዳይሾም ነው ወይ?” ያሉበት የአዚህ ዘመን ቅሬት ነው። ምክንያቱም ያልተማሩ ሰዎች በስም ማጥፋት ብቻ ሌሎችን እየከሰሱ እና እየወነጀሉ ከመንግሥት እየቀረቡ አውነተኞችንና ዐዋቂዎችን ሊቃውንት እያሳደዱ የኖሩበት ጊዜ ነበር።⁷¹

ብፁዕ አቡነ ጎርጎርዮስ ካቶሊኮቹ ወደ እገራቸው ሲሄዱና ፋሲል እርቶዶክስ እንደገና የመንግሥት ሃይማኖት እንዲሆን ሲያውጅ የጸጋና የቅባት ትምህርት በካቶሊኮች እንደተሰጠ አድርገው ተችተዋል። ትችታቸው ግን ከመረጃ አጥረት የተነሣ አውነት ነው ብሎ ያዳግታል ምክንያቱም፤ በካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን አንዲህ ያለ ዶክትሪን ለመኖሩ ማረጋገጫ የለም። ከአዚህ ይልቅ፤ የዚህ ዓይነት ትምህርት በኢትዮጵያ ይታወቅ እንደነበር አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ፤ “መጽሐፈ ምሥጢር” በሚለው መጽሐፋቸው ጠቁመዋል።⁷² ። አቡነ ጎርጎርዮስ

ሃሳቡን ከምን አምጥተው እንዳስ ቀመጡት ማወቅ አዳጋች ነው። ለነገሩ ጸጋ፣ ቅባት፣ ተዋሕዶ ወይም ካራ የሚባለው ሦስቱ የምስ ጢረ ሥጋዊ ችግር በአሁኑ ጊዜ አራሳቸው የሚሉትን አንኳን በግልጽ ምን እንደሚሉት ማወቅ አልተቻለም።⁷³ አሁን በዚህ ቦታ መዘርዘሩ አስፈላጊ ሆኖ አልተገኘም። ነበር ግን ሌላ ጊዜ በሚደረግ ሰፋ ያለ ሥነ ጽሑፍ ሳይገለጥ እንደማይቀር ተስፋ እናደርጋለን።

ሰለዚህ ይህ ዘመን ከፖለቲካ አንፃር ዘመነ መሳፍንት የገነነበት፣ ከሃይማኖት አንፃር ጸጋ፣ ቅባት፣ ካራ ወይም ተዋሕዶ እየተባሉ ኢትዮጵያውያን የተገዳደሉበት፣ ከውጭ ተጽዕኖ እንጸር የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ልትቆጣጠር የፖለቲካና የጋራ አርምጃ የወሰደ ችበት፣ አጠቃላይ ብዙ ውስብስና ምስቅልቅል ገጠመኝ የተከሰተበት አስቸጋሪ ዘመን እንደነበረ ማወቅ ተችሏል።

ከዚህ ከአሥራ ስድስተኛው እስከ አሥራ ስምንተኛው መቶ ድረስ የነበረውን ዘመን ትምህርትን በተመለከተ የሃንደሮች አራቱ ጉባኤ የሚባለው ተቋም ተመሥርቶ፣ ላይ ቤትና ታች ቤት የሚል የቋንቋ ሥልት የተዋቀረበት፣ የአቋቋምና የዜማ ስልቶችና ዓይነቶች በብዛት የተፈጠሩበት፣ በሃንደር ለአንድ ቤተ ክርስቲያን እስከ አምስት መቶ ደብተራ የተመደበበት፣ ካህናትና የተማሩ ሰዎች ከፍተኛ ማዕርግ እስከ መሰጠት ድረስ ዋጋና ክብር ያገኙበት ዘመን እንደነበረ ማወቅ ተችሏል።⁷⁴ ይህ ዘመን የእውቀት ዘመን ነበረ። አዋቂዎችም ዋጋና ክብር ነበራቸው። ይህ ዘመን መሳፍንት በአጼ ቴዎድሮስ ከተደመደመ በኋላ ያለውን ከአሥራ ስምንተኛው መቶ ከፍለ ዘመን እስከ አለንበት በሚቀጥለው እንመለከታለን።

4.4. ከ18ኛው እሁን እስካለንበት

አሥራ ስምንተኛውን ዘመን ከማየታችን በፊት አንዳንድ የሽግግር ሁኔታዎችን መመልከት አስፈላጊ ነው። ተከለ ሃይማኖት የተባለ የኢትዮጵያ ንጉሥ ቀዳማዊ ኢያሱን ገድሎ በምትኩ ከነገሠ በኋላ በ1700 ዓ.ም. ሞተ። ቀጣዩ እፄ በካፋ በ1701 ዓ.ም. ነገሠ።⁷⁵ የእፄ በካፋ ዘመነ መንግሥት መጠነኛ መንገዳገድ እያሳየ ወደ እፄ ኢያሱ ቀጠለ። እፄ ኢያሱም በኢዩአስ ልዑል ሰገድ መንግሥትነት ተተካ። የኢዩአስ ዘመነ መንግሥት በዘመነ መሳፍንት ተተክቶ ኢትዮጵያ ከአንድ መቶ ዓመት በማያንስ ዘመን በጦርነትና በከፍፍል አገሪቱ የመከራ ዘመን አሳለፈች።⁷⁶ በዚህ ጊዜ ቤተ ክርስቲያንም በተነሱት አመጸኛ መሳፍንት የመከፋፈል አድል ገጥሟት ነበር። አንዱ በሌላ ላይ ለመንገሥ ከሚያደርገው ጦርነት በተጨማሪ አንጋሽ ጳጳስም በመፈለግ ብዙ ከአርቶዶክስ ውጭ የሆኑ የካቶሊክ ጳጳሳትን የፈለጉበት ጊዜ እንደነበር በታሪክ ተወስቷል።⁷⁷

ይህም በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የሥነ መለኮት ትምህርት ልዩነት እንደተፈጠረ እና ያን ልዩነትም ለሥልጣን መወጣጫ መጠቀሚያ አድርገውት እንደነበር ታሪክ አዘክሯል።⁷⁸ የዚህ ዘመን የቤተ ክርስቲያን ሰዎች ተሰሚነት ከፍተኛ ቦታ ነበረው። የሃንደሮች ዘመነ መንግሥት በሰጠው ገደብ አልባ የመሬትና የህብት ከምችት የቤተ ክርስቲያን ሰዎች ሕዝቡን ጠምዘው ወደ ወደዱት መስፍን የማስገባት አቅማቸው ከፍተኛ ነበር። አንድ ምሁር አንዳስቀመጠው መሳፍንትና ቤተ ክርስቲያን ለቀጣዩ የዘመናዊነት ግንባታ ተቀናቃኞች ነበሩ። በምሁሩ አስተሳሰብ መሠረት ቤተ ክርስቲያን አራሷን የቻለች ተቋም ስትሆን የመሳፍንቱ አንቅስቃሴ በጅምላ እንደ አንድ አይነት

አንቅስቃሴ ተወስዷል።⁷⁹ ኢትዮጵያ በዚህ አይነት ውጥረት አንዳለች ነው። አፄ ቴዎድሮስ በጠላቶቻቸው አባባል ከሸፍትነት ወደ ኢትዮጵያ ሀገራዊ አንድነት ንጉሠ ነገሥት የመጡት።

የአፄ ቴዎድሮስ አነሳስና አንቅስቃሴ በሀገር ውስጥም ሆነ በውጭ ሀገር ጸሐፍት በስፊት ስለተዘገበ በዚህ ጽሑፍ ላይ ብዙ መዘርዘር አስፈላጊ አይደለም። በዚህ ዙሪያ ማጥናት ለሚፈልጉ ሰዎች መረጃዎች በመጨረሻው ገጽ ይቀመጣሉ። ሆኖም ግን በቤተ ክርስቲያን የሠሯቸው ከንውኖች ሳይጠቀሱ አይታለፉም። በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከነገሡ በኋላ በሕጋዊ የኦርቶዶክስ ሥነ ሥርዓት በሥርዓተ ተከሊል ጋብቻቸውን የፈጸሙ ንጉሥ አፄ ቴዎድሮስ ናቸው። የአፄ ቴዎድሮስ አቋም ከአላቸው ጀምሮ በኢትዮጵያ የሚኖር ክርስቲያን በሙሉ አንድ ሴት ለአንድ ወንድ በሚል ክርስቲያናዊ መርህ ተነስተው ቅጥ ያጣውን የመላፍንትና የመኳንንትነት አምስት ስድስት ቅምጥ ልምድ በጽኑ ተቃውሟቸው።⁸⁰

ያላቸው አገርን የማዘመን ራሳይና ተነሳሽነት ከፍተኛ ስለነበረ፣ በቤተ ክርስቲያን ያለው ሥራ አልባ ደብተራ የሚጠቀምበትን መሬት በማንላት ዘመናዊ ወታደር ለማቋቋም ሲያውጁ በአንጻሩ ቤተ ክርስቲያን ልትሠራው የሚገባውን ሥራ አመቻችተውላት ነበር። በአፄ ቴዎድሮስ የክርስትና ሕግ መሠረት አንዲት ቤተ ክርስቲያን ለምትፈልገው አገልግሎት ከአምስት አስከ ሰባት ካህን በቂ ነው።⁸¹ ሌላው ከመቶ አስከ አንድ ሺህ በአንድ ቤተ ክርስቲያን የሚርመስመሰው ሥራ አልባ አገልጋይ ነኝ ባይ አንድም ሕዝቡን ማስተማር አለበት ወይም አንደ ሕዝቡ ሠርቶ መብላት አለበት።⁸² አሠራራቸው ያልተለመደ ነገር ግን ሕጋዊም ዘመናዊም በመሆኑ የቤተ ክርስቲያን ሰዎችን ከጥቅም አንጻር፣ የጨዋ ልጅ መኳንንቶችን ከሕገ

ወጥ ጋብቻ አንጻር ከብራቸውን የነካ ነበር። እነዚህ ሁለቱም ሊታዩ በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ትልቅ ምዕራፍ የሚሰጣቸው ከስተቶች ነበሩ።

ሌላው የአዚሁ ዘመን ሥራ ንጉሠ ነገሥቱ ከጳጳሱ ጋር አብሮ የመሥራት ትልቅ አቋም ነበር። በአፄ ቴዎድሮስ ንጉሣዊ አስተዳደር ሥርዓት መሠረት የቤተ ክርስቲያኒቱ አንድነት መላያ መሆን የሚችለው አያንዳንዱ አጥቢያ ቤተ ክርስቲያን ከጳጳሱ በሚወርድ ትክክል ሲተዳደር ብቻ ነው። የአንድ አገልጋይ የአምነቱ ማንነት የሚለካው ከጳጳሱ አምነት ጋር አንድ መሆኑ ሲረጋገጥ ነው። ከዚህ ጋር ተያይዞ የግብጽ ቤተ ክርስቲያን ከኢትዮጵያ ጋር ያላትን መንፈሳዊ ግንኙነት ተጠቀማ ለአስላሞች በተላላኪነት አየሠራች መሆኑ በአደባባይ የተጋለጠው በዚሁ በአፄ ቴዎድሮስ ዘመን ነበር። ፓትርያርኩ መንፈሳዊ ልጆቹን አንበጃለሁ ብለው ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ አባታዊ ጉብኝት ለማድረግ ሲነሱና ፈቃድም ሲሰጣቸው በግብፅ ለሚገኘው ለመንበረ ፓትርያርኩ የማርቆስ ቤተ ክርስቲያን ማሰሪያ ገንዘብ ለማግኘት ነበር።⁸³ ነገር ግን አውነተኛ ተልዕኳቸው ይህ ላይሆን ቀይ ባሕርን አካለው ለያዙት ለቱርኮች ምልጃ ነበር የመጡት።

ይህ የአንዲት ቤተ ክርስቲያን ፓትርያርክ ለአስላም አማላጅ ሆኖ መምጣት አጼ ቴዎድሮስን አናደደና ፓትርያርኩ ወደ አስር ቤት አንዲገቡ ተደረገ።⁸⁴ የፓትርያርኩ አስራት በሰላማዊ ድርድር ቢቋቋም ለኢትዮጵያ የተመደቡት ጳጳስ ግን ሕዝቡ ለአጼ ቴዎድሮስ አንዳይገዛ ፓትርያርኩን አስረዋል በማለት መቀስቀሻ አደረጉበት።⁸⁵ ይህ የቤተ ክርስቲያን አድማ ለዘመናዊት ኢትዮጵያ ግንባታ አርቆ ያለበውን የቴዎድሮስን ራሳይ አንዲቀጭ ዙሪያውን ከተበተበው ከመላፍንት አድማ ጋር ተዳምሮ ትልቅ አስተዋፅዖ አድርጓል።

ይህ ዘመን ሲጠቃለል መሳፍንትና ቤተ ክርስቲያን ተባብረው ሀገራቸውን ለባዕድ አሳልፈው የሰጡበት እና ነገር ግን ቴዎድሮስ አራላቸውን በመስዋት የሀገራቸውን ነጻነት በአላቸው ሞት የተኩበት የቤተ ክርስቲያን ቀጥተኛ አስተዳደራዊ መዋቅርም አንዳይሠራ የተቀጨበት አንድ ባለ ታሪክ አንዳስቀመጠው የአፄ ቴዎድሮስ ሕይወት ብቻ ሳይሆን የአገር ራዕይ አብሮ የተቀበረበት ጊዜ ነበር።⁸⁶ ከዚያ በኋላ ያለውን ታሪክ ስንቀጥል የምንመለከተው እጭሩን የአፄ ተክለ ጊዮርጊስን ያገዛዝ ዘመን ይሆናል። ይህ ጊዜ ከማጠፋም ሆነ ካለውም የስልጣን ይገባኛል ግብግብ የተነሳ ሥራ ያልተሠራበትና በትርምስ ብቻ ያለፈ ጊዜ ነው።

ቀጣዩ የአፄ ዮሐንስ ዘመን መንግሥት ነበር።⁸⁷ አፄ ዮሐንስ ከመንግሥታቸው በፊት አፄ ቴዎድሮስን ለማስገደል ባደረጉት ሻጥር የታሪክ ጥቁር ነጥብ ቢኖራቸውም ዮሐንስ አራተኛ ተብለው የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ከተባሉ በኋላ ብዙ ታሪካዊ ሥራዎችን ሠርተዋል።⁸⁸ የፖለቲካና የኢኮኖሚ ሥራቸውን ትተን የሃይማኖቱን ብቻ አንኳ ብንወስድ ሁለት አዎንታዊም አሉታዊም ገጽታ ያላቸው ከንወጥታችን አከናውነዋል። አንደኛው በኢትዮጵያ ምድር መኖር ያለበት ኦርቶዶክስ ክርስቲያን ብቻ ነው የሚል የክረረ ክርስቲያናዊ አቋም ይዘው በመነሳታቸው፤ ያልተጠመቀ አስላም በአገሬ መኖር አይችልም፤ በማለት የጅምላ ጥምቀት አካሄደው አስላሞች በኢትዮጵያ ላይ አንዲነሳሉና በመጨረሻም የአላቸው ሕይወት መጥፊያ አንዲሆን ማድረጋቸው፤ ሌላኛው በሚሥጢረ ሥጋዊ (የክርስቶስ ሥጋዊና መለኮታዊ ባሕርይ) ትምህርት ላይ በነበረው የአምነት ትርምስ በማያገባቸውና በማያውቁት ውስጥ ገብተው አፈ ጮሌ በተናገረው ብቻ ምንም ምርምርና ጥናት ባልተካሄደበት ፍርድ

አንዱን ወገን ሲሸልሙ ሌላውን ወገን ምላስ መቁረጥና መማደል በቤተ ክርስቲያን ታሪክ አሉታዊ ተፅዕኖ ያላደረ ከንውን ነበር።⁸⁹

ዛሬም ድረስ አነዚህን ሁለት ከንወጥታችን ከስሜታዊነት ያለፈ ግንዛቤ ያላቸው ሰዎች ቢያደንቁትም ታሪካዊ ሂደቱ ግን ከግልፍተኝነት ያለፈ ቅጥል ሊሰጠው አይችልም። በአስልምና ጥምቀት ሂደታቸውም ቢሆን ያለተጠመቅኩ አትኖርም የሚለው ከአውነተኛ ትምህርት ያልመነጨ ግልፍተኝነት የኢትዮጵያን ሕዝብ ከመከፋፈል ፋይዳ ያለፈ አልነበረውም። ከዚህ በላይ ያየናቸው የቴዎድሮስ፣ የተክለ ጊዮርጊስና የዮሐንስ ንጉሠ ነገሥታዊ አገዛዝ ለቀጣዩ የኢትዮጵያ አስፋፊ ዳግማዊ ምኒልክ የተጠናከረችና የተስፋፋች ኢትዮጵያን ለመገንባት መሠረት የጣለ ታሪካዊ ሃቅ ነበር።⁹⁰

የአፄ ምኒልክ ዘመን መንግሥት በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ግዙፍ ታሪካዊ አምርታ ያለው ዘመን መንግሥት ነው። በአላቸው ዘመን ቤተ ክርስቲያን ምን ሚና አንደተጫወተች ግልጽ ማብራሪያ የለም። ሆኖም ግን በአድዋው ጦርነት ካህናት ታቦት ይዘው ተሰልፈው አንደነበር የጥቆማ እሳብ ተሰጥቷል። የአጼ ምኒልክ አስተዳደር ከስሜኑ ይልቅ ወደ ደቡብ ያመዘነ ስለነበር የሀገሪቱ ዋና ከተማ ወደ መሃል ሀገር መዘዋወር ወደ ደቡብ ላደረጉት መስፋፋት ታሪካዊ ተጽዕኖ አድርጓል።⁹¹

አፄ ምኒልክ በአምነት ዙሪያ ላይ ሁለት ቋንቋዎች ተጠቅመዋል። አንደኛው የአድዋን ጦርነት አንቅስቃሴ ሲያውጁ ብርቱ በትጥቅህና በጉልበትህ ደካማው በጸሎትህ አርዳኝ፤ ይህን አዋጅ ያልተከተልክ ሁሉ ተመልሼ ስመጣ አንደማልምርህ ማርያም አትማለደኝ። ሁለተኛው አባባላቸው አመልህን በጉያህ ስንቅህን በአህያ የሚለው

የተቻችሎ መኖር ጥበብ የእምነትና የአመለካከት ልዩነት ከሀገር አንድነት በታች እንጂ በላይ እንዳልሆነ ወይም የአንድ ኢትዮጵያዊ እምነትና አመለካከት ከሌላው መለየት ለኢትዮጵያዊነቱ እንቅፋት እንዳልሆነ የገለጹበት እንቅጽ ነው። እነዚህ ሁለት አባባሎች አንደኛው የእሳቸውን የእምነት ምንነት የገለጸ ሲሆን ሌላኛው ደግሞ ማንም ኢትዮጵያዊ የፈለገውን የማመን ነጻነት እንዳለው የሚያመለክት ነው።⁹²

ቀጣዩ የምናየው ታሪክ የአቤቶ አያሱ፤ የንግሥት ዘውዲቱ እና (የራስ ተፈሪ) የቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ እዝማኔ መንግሥታት ናቸው። በዚህ ዘመን የተከናወኑ ሥራዎች በብዙ ኢትዮጵያውያን ጸሐፍት ስለተዘገቡና ታሪካቸውም የቅርብ ጊዜ ስለሆነ ብዙ ጊዜ አናጠፋባቸውም። በቤተ ክርስቲያን ዙሪያ ግን የምንጠቁማቸው ዓበይት ጉዳዮች አሉ። ይኸውም የቤተ ክርስቲያኒቱ መንፈሳዊ አስተዳደር ከግብጽ ቅኝ ግዛት ነጻ መውጣትና ቤተ ክርስቲያኒቱ ከሥርዓተ ትምህርት ውጭ መሆን ትልቁና ሳይወሳ የማይታለፉ ናቸው።⁹³

የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ለአንድ ሺህ ስድስት መቶ ዓመታት የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ያለምንም ቀኖናዊና ሕጋዊ መብት ለቤተ ክርስቲያን የሚጠቅም እንደም ውሳኔና ደንብ ሳታወጣ እንዲሁ በነሲብ ስትቆጣጠርና ስታጎሳቁልበት የነበረው ዘመን ያከተመው በዚሁ ጊዜ ነው። ይህ የነፃነት እንቅስቃሴ በንግሥት ዘውዲቱ ተጀምሮ በቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ አልባት ያገኘ ሲሆን ከነፃነት ማግሥት የተከሰተው እለመግባባት ግን የጉሮሮ እጥንት ሆኖ ቤተ ክርስቲያንን አያስቃየ ይገኛል።⁹⁴

የዚህ ችግር መንስዔ የተከሰተው በአሥራ አራተኛው መቶ ዓመት በተፈጠረው የታሪክ ስህተት ላይ ነው። ይህንን በኋላ በማጠቃለያ በምንስጠው የችግር መፍትሄ ላይ በመጠኑ እንገልጻለን። ሁለተኛውና ኢትዮጵያንና የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ምስቅልቅል ውስጥ የጨመረው ዓዲሱ የሥርዓተ ትምህርት መዋቅር ነው። ይህ የሥርዓተ ትምህርት መዋቅር ሁለት ትልልቅ ችግር ነበረው። አንደኛው በማይታወቅ ቋንቋ እና በባዕድ አስተማሪዎች የተከናወነ ረጅሙንና ባለታሪኩን የቤተ ክርስቲያን ትምህርትና ምሁር ከሀገርና ከወገን የለየና እንዳልነበረ ያደረገ ሥርዓተ ትምህርት ነበር።⁹⁵

ይህ ሥርዓተ ትምህርት የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት አግሎ ከውጭ የመጡ የሃይማኖት ማስፋፋት ተልዕኮ ያላቸውን ሰዎች መብት የሰጠ አውቀትን በቋንቋ ብቻ የለካና በቋንቋ ሚዛን ያስቀመጠ መሠረተ ቢስ ሥርዓተ ትምህርት ነበር።⁹⁶ ይህ ሥርዓተ ትምህርት የጥንቱን የኢትዮጵያን ሥርዓተ ትምህርት የናቀ፣ ከድህነትና ከዝቅተኝነት እንዳልወጣ በመገመት የቆሎ ተማሪ ብሎ የዝቅተኝነት ስም የሰጠ፣ የአስከላ ተማሪ ሽታው ሎሚ ሎሚ፣ የቆሎ ተማሪ ሽታው ... የተባለና ኢትዮጵያን ታሪክ እንደሌላት እና ጽሕፈት እንዳልነበራት ያስቆጠረ የሀገር ጠላት ሥርዓተ ትምህርት ነበር።⁹⁷

ይህን ስናይ ብቻ ነው ኮሚኒስት በኢትዮጵያ ለምን ቦታና የሕዝብን ልብ እንዳገኘ የምንረዳው። በዚህ ምክንያት ነው አውቀት አልባ ዘመናዊ ምሁር በጥራዝ ነጠቅነት ብቻ ፈረንጅን አምላኪ የውጭ ቋንቋ ስለተናገረ ብቻ ሊቅና እንደ ፈላስፋ አራሱን የቆጠረ እንደ ምሁር እንደገለጸው ከደ ብተራ ድግምት ያልበለጠ በቃል ብቻ የሚነገር አውቀት ያለው ትውልድ ሊፈጠር የቻለው።⁹⁸ ቤተ ክርስቲያን በዚህ ትውልድ ተከባ ነው አንድ ጊዜ የንጉሥ አቀንቃኝ

ሌላ ጊዜ ሕዝቡን አደን ዛጃ፣ ሌላ ጊዜ በዝባኸና ጌላ ቀር ተብላ የተተቸችው። ከዚህ ተነስተን አሁን ያለንበትን ሁኔታ አጠቃላይ ስንመለከት የአሁኑ የቤተ ክርስቲያን፣ የአገርና የሕዝብ ቀውስ እንዴት እንደተፈጠረ ግልጽ አይታ ይኖረናል።

የክፍል አራት የግርጌ ማስታወሻ

01. ተከለ ጸድቆ መኩራይ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ 1ኛ መጽሐፍ፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ
ማተሚያ ቤት አዲስ አበባ፣ 1956 ዓ. ም. ገጽ 394.
02. ዝኒ ከማሁ።
03. ዶ/ር ላጲሶ፣ የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 209.
04. John, W. Coakly, .etal, World Christian History, Vol 1, Pages 319-321.
05. The Civilization, Pages 289-343.
06. John Meyendorff, Imperial Unity and Christian Divisions, Pages 113-119.
07. Jean Comby, How to Read Christian History, Vol. 1, New York, 1989 Pages 152.
08. Justol Gonzalez, The Story of Christianity New York, 1984, Pageሰ 272 274.
09. The Civilization, Pages 32, 295.
10. Ibid.
11. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 53-64.
12. ዝኒ ከማሁ።
13. ዝኒ ከማሁ።
14. አቡነ ጎርጎሪዎስ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 35.
15. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 111.
16. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 34.
17. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 60.
18. የአፄ አምደ ጽዮን ዜና መዋዕል (በግዕዝ)፣ ከጎንግሬስ ላይብራሪ ገጽ 9-13.
19. አበፋ አሊ ይመር፣ ቆስለኛዋ አገር፣ 1997 ገጽ 70-71.
20. የአፄ አምደ ጽዮን ዜና መዋዕል (በግዕዝ)፣ ገጽ 13.
21. ዝኒ ከማሁ።
22. የአፄ ሠርፀ ድንግል ዜና መዋዕል (በግዕዝ)፣ ገጽ 11.

23. ከብረ ነገሥት ግዕዝና አማርኛ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ኢንስቲትዩት፣ አዲስ አበባ፣ 1994፣ ገጽ 10-12.
24. ዶ/ር ላጲሶ፣ የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 3.
25. ዝኒ ከማሁ።
26. አለቃ ኪዳነ ወልድ ከፍሌ፣ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገበ ታላት፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 10 12.
27. ዶ/ር ላጲሶ፣ የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 209.
28. ወሰኔ ይፍሩ፣ የጥንታዊት ኢትዮጵያ ፍልስፍና ታሪክ፣ ገጽ 67.
29. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 123.
30. ዝኒ ከማሁ።
31. ዝኒ ከማሁ።
32. Walker Williston et al, A History of the Christian Church, 4th Edition, 1985, Pages 310-322.
33. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 130-134.
34. ዝኒ ከማሁ።
35. ዝኒ ከማሁ።
36. ዝኒ ከማሁ።
37. ዝኒ ከማሁ።
38. ዝኒ ከማሁ።
39. ጌታቸው ኃይሌ /ፕሮፌሰር፣ ደቂቀ አሰጢፋ /ትርጉም/፣ ሚኒሶታ፣ 1996፣ ገጽ 25-54.
40. አሰፋ አለ ይመር፣ ቁሰሰኛዋ አገር፣ ገጽ 78.
41. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 139-152.
42. ዝኒ ከማሁ።
43. ይልማ ደፊሳ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ በ16ኛው ክፍለ ዘመን ብርሃንና ሠላም ማተሚያ ቤት አዲስ አበባ፣ ገጽ 226.
44. ዝኒ ከማሁ።
45. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናይ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ ትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 42.
46. ገደስ ተክለ ሃይማኖት፣ ግዕዝና አማርኛ፣ በተሰፋ ገብረ ሥላሴ ማተሚያ

- ቤት፣ 1984 9. ም፣ ገጽ 135.
47. ዝኒ ከማሁ።
48. አቡነ ጎርጎሪዎስ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናይ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 45.
49. ቁሰሰኛዋ አገር ገጽ 74.
50. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 188.
51. ዝኒ ከማሁ።
52. ቁሰሰኛዋ አገር ገጽ 36.
53. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 123-127.
54. ዝኒ ከማሁ።
55. ዝኒ ከማሁ።
56. ዝኒ ከማሁ።
57. ቀሲስ ዘመን አቡሐይ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናይ ቤተ ክርስቲያን አጭር ታሪክ፣ ላን ሆዜ ካሊፎርኒያ፣ 2005፣ ገጽ 53-62.
58. ይልማ ደፊሳ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ በ16ኛው ክፍለ ዘመን ብርሃንና ሠላም ማተሚያ ቤት አዲስ አበባ፣ ገጽ 226.
59. ዝኒ ከማሁ።
60. ዝኒ ከማሁ።
61. የአፄ ልብነ ድንግል ዜና መዋዕል፣ ከጎንግሬስ ላይብራሪ፣ ገጽ 5.
62. ዝኒ ከማሁ።
63. አቡነ ጎርጎሪዎስ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናይ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 46-47.
64. ዝኒ ከማሁ።
65. መምህር ገ/ዮሐንስ ገ/ማርያም፣ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክፍል 2 1993፣ ገጽ 67-72.
66. የኢትዮጵያዊነት ታሪካዊ መሠረቶችና መሣሪያዎች፣ ገጽ 155.
67. ዝኒ ከማሁ።
68. ዝኒ ከማሁ።
69. የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋናይ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 72.
70. ቁሰሰኛዋ አገር፣ ገጽ 70

71. ሐተታ ዘርዓ ያዕቆብ፣ 78 5.
72. አባ ጊዮርጊስ ዚጋስጫ፣ መጽሐፈ ምሥጢር ምንባብ ዘገና ምራፍ 4 78 73.
73. የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክፍል 2, 1993፣ 78 60-65.
74. ጥንታዊ የኢትዮጵያ ትምህርት፣ 78 212-215.
75. ቁሰለኛዋ አገር፣ 78 130-135.
76. ዝኒ ከማሁ።
77. ዝኒ ከማሁ።
78. መምህር ገ/ዮሐንስ ገ/ማርያም፣ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክፍል 2 78 61-87.
79. አንዳርጋቸው ጽጌ፣ ነፃነት የማያውቅ ነፃ አውጪ 1997፣ 78 34.
80. ቁሰለኛዋ አገር፣ 78 161-175.
81. ዝኒ ከማሁ።
82. ዝኒ ከማሁ።
83. ዝኒ ከማሁ።
84. የኢትዮጵያ ለርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ 78 67.
85. ዝኒ ከማሁ።
86. ነፃነት የማያውቅ ነፃ አውጪ 1997፣ 78 34.
87. ቁሰለኛዋ አገር፣ 78 177.
88. ዝኒ ከማሁ።
89. የኢትዮጵያ ለርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ 4ኛ አትም፣ አዲስ አበባ፣ 78 71.
90. ነፃነት የማያውቅ ነፃ አውጪ 1997፣ 78 64.
91. ተክለ ጻድቅ መኩሪያ፣ አፄ ምኒልክና የኢትዮጵያ አንድነት፣ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፣ 1983፣ 78 226.
92. ዝኒ ከማሁ።
93. የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክፍል 2, 78 78 61.
94. ለይኩን ብርሃኑ፣ ስምን አንገስጉ አሐዛብ፣ የኤስኤ፣ 78 137-138.
95. ነፃነት የማያውቅ ነፃ አውጪ 1997፣ 78 86-87.
96. ዝኒ ከማሁ።

97. ደ/ር ታደሰ ወልደ ጊዮርጊስ፣ የምዕራባውያን ሥልጣንና የኢትዮጵያውያን በአሜሪካን ማህበራዊና ሥነ ልቦናዊ ትንተና፣ 1999 ዓ. ም. አሜሪካ፣ 78 374-375.
98. ነፃነት የማያውቅ ነፃ አውጪ፣ 1997፣ 78 88-89.

ክፍል አምስት

ቤተ ክርስቲያን ያለባት ችግርና

የማጠቃለያ ሃሳብ

በአዚህ መጽሐፍ የቤተ ክርስቲያናችንን የሁለት ሺህ ዘመን ችግሮችና መፍትሄዎች በአንፃሩም የተወሰዱ መፍትሄዎችንም ተመልክተናል። በአዚህ ክፍል ግን አሁን ያሰብንን የቤተ ክርስቲያን ችግርና መፍትሄዎች ባጭሩ አንመለከታለን።

5.1. አሁን ያለብን ችግር

ቤተ ክርስቲያናችን ከአንድኛው ምዕት ዓመት ጀምሮ አሁን አስካለንበት ዘመን ድረስ የነበረባትን ችግር ባጭር ባጭሩ ገልጻል። አሁን ያለብን ችግር ግን ውስብስብ እና በእኛ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ ያልነበረ ስለሆነ በከፍተኛ ደረጃ የተደከመበት መፍትሔ ጠቋሚ የጥናትና የምርምር ሥራን ይጠይቃል። የችግሩ አንኳር ሆኖ የሚታየው የአገሪቱ ፖለቲካና ፖለቲከኞች እቋመ -ቢስነት ነው። የአገርና የፖለቲካ መሪዎች በላይ በላይ ለቤተ ክርስቲያን ነፃነት የሰጡ ወይም ቤተ ክርስቲያንና መንግሥት የተለያዩ አስመስለው ይጽፋሉ፤ ይናገራሉ። በተግባር ደግሞ ቤተ ክርስቲያንን ከእነሱ የፖለቲካ ሥርዓት ጋር በማጣበቅ የእጅ አዙር ፖለቲካ የበላይነት ይጠቀማሉ። ይህ እካሄዳቸው ለቤተ ክርስቲያን ሰዎች አልያዝና አልጨበጥ ስለሚል ቤተ ክርስቲያንን በትክክለኛ አቅጣጫ መምራት አልተቻለም።

ሁለተኛው የቤተ ክርስቲያን ችግር በአሥራ አራተኛው መቶ ዓመት ከተጻፈው የሰህተት ታሪክ ይነሳል። ይህ ታሪክ ከላይ ለአዚሁ በተሰጠ ክፍል አንደተገለጸው የኢትዮጵያን ሥርወ መንግሥት ካልነበረና ከሌለ ስሎሞናዊ ሥርወ መንግሥት ጋር በማያያዙ ምክንያት የቤተ ክርስቲያንን የሥልጣን ይገባኛል ከአሮን ሐረገ ትውልድ ጋር በማያያዝ ለደብረ ሊባኖስ መሥራች ለተከለ ሃይማኖት ሥልጣን በመስጠቱ ያ የሐሰት ታሪክ ለሥልጣን ፈላጊዎች የሰብከት ርዕሰ ሆኖላቸዋል። እነዚህ ወገኖች ሥልጣን ለማግኘት የሚያደርጉት አረፍት አልባ አንቅስቃሴ አባቶችን መያዣ መጨበጫ በሌለው ፖለቲከኞች አላማ ውስጥ አንዲገቡ አደረጋቸው።

ከዚህም ጋር እነዚህ አግዚአብሔር ሥልጣን ሰጥቶናል፤ ሥልጣን ይገባናል የሚሉ ፖለቲከኞች ቤተ ክርስቲያንን የሥልጣን መወጣጫ አርካብ አድርገው ለመጠቀም ግራና ቀኝ ሊያማትሩ በመካከሉ ይህንኑ ሥልጣን ከአግዚአብሔር ተሰጥቶናል የሚሉትን ሰብከታቸውን የሚያስተጋባላቸው ሦስተኛ ቡድን ተፈጠረ። ይኸውም የሥልጣን ይገባኛል ባዮች የሚያሸከረከሩት ከሁሉም አይደለንም ባይ ወገን ነው። የአሁኑ ችግራችን ማቃለያ ሊሆን የሚችለው እነዚህን ሁሉ ያማከለ ግልጽ ዕይታ ሲኖረን ብቻ ነው።

ሁለተኛው ሺህ ዓመት ሲያልቅና ሦስተኛውን ስንጀምር እነዚህን ሁሉ ችግሮች ተሸከመን ነው። ቀጣዩን አንድ ሺህ ዓመት በዚሁ ችግር ተተብትበን ያለፈ የጦርነት ታሪክ ብቻ እያወራን በአባቶቻችን የነፃነት አርማነት አየተመጸደቅን የምንሄደው ጊዜ መሆን የለበትም። ከእኛ ቀጣይ ትውልድ የእኛን መከራ አንዳይሸከም አሁን ያለው ትውልድ የመሥራት አደራ ተጥሎበታል። ስለሆነም ይህ ትውልድ ያለፈውን

ታሪክ በሐቅ ላይ የተመረኮዘ ምርምር በማድረግ አውነትን የማንጠርና ትክክለኛ የሆነውን ታሪክ ለቀጣዩ ትውልድ ማስተላለፍ፤ ለመጨውም ደግሞ ብስለት ባለው ውይይትና ክርክር ላይ ተመርቶ ለትውልድ የሚጠቅም ገንቢ የሆነ ፖለቲካዊ፣ ሃይማኖታዊና ኢኮኖሚያዊ ራዕይ ይዞ ሊራመድ ይገባል። ይህንን አያሱብን ወደ ማጠቃለያው አንሄዳለን።

5.2. ማጠቃለያ

በዚህ አጭር ጥናታዊ ጽሑፍ ኢትዮጵያን ወይም ስለ ኢትዮጵያ በጣም አጭር ነገር ግን ደግሞ ብዙ ቁም ነገሮችን ያዘሉ ሁኔታዎች ለማካተት ተሞክሯል። በመጀመሪያው ክፍል ላይ ኢትዮጵያ በመጽሐፍ ቅዱስ ምን እንደምትመስልና ስለ ኢትዮጵያ ጥንታዊነትና ኢትዮጵያ የምትባል አገር በየትኛው ዘመን እና አካባቢ መቼና እንዴት እንደኖረችና እንደተንቀሳቀሰች የብዙ የመጽሐፍ ቅዱስ መተርጉማን ለኢትዮጵያ የሰጧትን ያልተረጋገጠ ስም በማስረጃ የተደገፈ ዘገባ ለማስቀመጥ ተሞክሯል። በዚህም ገለጻ መሠረት መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢትዮጵያ ያለውን በአጭር ቋንቋ ለማስቀመጥ እንድትልቅ ሕዝብና መንግሥት የተደራጀባት አገር በፖለቲካ፣ በኢኮኖሚ፣ በሃይማኖት፣ በባሕል፣ ከአጎራባች አገሮች ጋር እንዳንድ ጊዜ በአኩልነት ሌላው ጊዜ ደግሞ በአብላጫ ስትንቀሳቀስ የኖረች አገር መሆኗን አትኩሮት ተሰጥቶበታል።

በተጓዳኝም ብዙ ኢትዮጵያውያን የሚጨነቁበትንና የወሸት ታሪክም እንዲጽፉ የተገደዱበትን የኢትዮጵያን ጥንታዊነት ኢትዮጵያ ከመልከዐ ምድራዊ አቀማመጥ አንፃር በሚል ነጥብ በምርምራዊ ጽሑፎች፤

በጥናታዊ የታሪክ መጻሕፍቶች፣ ከክርስ ምድር ተገኙ በተባሉ ሰነዶች፣ በውጭና በአገር ውስጥ በሚገኙ ተያይዘው በመጡ ትውፊቶች፣ በዘመናችንም ከተገኙ ቅሬታ አጽሞች ተመርኩዘን በቂ ነው የምንለውን ያህል በአጭሩ ለማሳየት በበቂ ደረጃ ተሞክሯል።

ከዚህ ሳንወጣ ስለ ኢትዮጵያ ታሪክ የሕዝቦች ግኝትና የቋንቋ አድገት የንግድ እና የኢኮኖሚ አንቅስቃሴ ከምን አስከ ምን እንደሆነም ከቅድመ ታሪክ ተነስተን አስከ ዘመን ታሪክ ለማሳየት ጥረት ተደርጓል። ወደ ጠቅላላው የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥታዊ አገዛዝ ምሥረታና አድገት ስንለመለከት ኢትዮጵያ የብዙ ሕዝቦችና አገሮች ከምችት እንደሆነች ለማስረዳት ተሞክሯል።

ከዚህም አንፃር በማንኛውም ሕዝብና አገር እንደሚስተዋለው መስተፃምራዊ አንቅስቃሴ ኢትዮጵያም የብዙ ባሕል፣ አምነት፣ ቋንቋና የልዩ ልዩ ማህበረሰብ ውህደትና ውጤት እንደሆነች በመጠቀም በዚህ ጥናት ላይ እንዲካተት ሆኗል። ጥናቱ የክርስትናን እንቅስቃሴና አድገት ያነፃፀረ ስለሆነ በክርስትና ምክንያት የተገኙ የሥነ ጽሑፍ፣ የሥነ ጥበብ የኅብረተሰብ አንድነት የመንግሥት ሥልጣኔና አድገት በአንፃሩም ደግሞ በክርስትና ተቃዋሚያን የተነሳው ጦርነት፣ በጦርነቱ ላይ የተገኘው ድልና ውድቀት፣ የተከሰተው የውጭና የውስጥ ትርምስ በአጭር ባጭሩ ቀርቧል።

ሌሎች ሃይማኖቶችን አስመልክቶ ክርስትና በኢትዮጵያ በውስጡ ካሉት የእርስ በርስ አለመግባባት ከተነሳ ጦርነት ሌላ ክርስትናን ባልተቀበሉ ሕዝቦች ላይ በቤተ ክርስቲያን አዝማችነት የተካሄደ ግልጥ ጦርነት ከሁለት ጊዜና ቦታ በቀር በስፋት አልታየም። ኢትዮጵያ እንደሌሎቹ የመስቀል ጦርነት አላወጀችም። በአንፃሩ ግን በአገር

ውስጥ በሚኖሩ የሰሜን ፈላጊዎች ላይ ብዙ ውድመት የደረሰ የሃይማኖት ጦርነት አድርገዋል። ይህም በቦታው በጭሩ ተቀምጧል። በቤተ ክርስቲያኒቱ ታሪክ ጥናት የሚያስፈልገውና ወደ ፊት ለሚመጣው ትውልድ የቤት ሥራ የተሰጠ የቤተ ክርስቲያኒቱ የክርስትና አመሠራረት ጊዜ አወዛጋቢነት በጥያቄ ቀርቧል።

በግብፅ ቤተ ክርስቲያን የበላይነት ለ1600 ዘመን በቤተ ክርስቲያኒቱ አድገት ላይ አላራምድ ያለ የብረት ቀንበር አንደነበር የተገለጸ ሲሆን፤ በዚህ ጽሑፍ ላይ ከግብጽ ቤተ ክርስቲያን ሲኖዶስ ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን አንድተዳደርበት ተወስኖ የተላከ ሲኖዶላዊ ውሳኔ በሰነድ ደረጃ አለመገኘቱ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መሪዋ አግዚአብሔር አንጂ ግብፃውያን አንዳልነበሩ ማረጋገጥ ተችሏል።

በዚህ ጽሑፍ በአጭሩ የተጠቆመ በማጠቃለያ ላይለመርበት የማይታለፈው የነገሥታት የበላይነት በቤተ ክርስቲያን አባቶችና ምሁራን ላይ ያደረሰው ጉዳት፤ በዚህም ምክንያት አባቶች የጻፏቸው መረጃ ሰነዶች በጽሑፍ በበቂ ደረጃ አለመገኘት፤ በቤተ ክርስቲያን ላይ ያለተማሩ ሰዎች ከነገሥታት ጋር ሆነው በቤተ ክርስቲያኒቱ ያደረሱት ውድመት፤ ስልጣንን ለማስጠበቅ ብቻ ሲባል የተደረጉ ውሎችና ስምምነቶች ቤተ ክርስቲያን የጠራ ሥነ መለኮታዊ አስተምህሮ አንዳይኖራት አድርጓል። ይህም አሁን ላለንበት አውነት ባልሆነ አስተምህሮ ሕዝቡን በማወናበድና ምሁራንን በማላደድ ደረጃ የሚካሄደው ልምድ ከጥንት ነገሥታት ሲመሩት ከነበረው ተያይዞ የመጣ ከፋ መንፈስ መሆኑ ሊሰመርበት ይገባል።

በመጨረሻም ባለንበት ዘመን ቤተ ክርስቲያን በፖለቲከኞች ግፊት በስደት ላይ ሆና የምታካሄደው ሐዋርያዊ ሥራ “ሀ” ብለን

ለምንጀምረው ሦስተኛው ሺህ ዓመት የታሪክ መሠረት ነው። ይህ ትውልድና ሕዝብ ይህን ታሪክ የመለወጥ ኃላፊነት አለበት። ከሦስት ሺህ በላይ ዘመናት በዳሰሰንበት ጽሑፍ አንደዚህ ዘመን የታደለ ትውልድ የለም። ምክንያቱም የሥነ ጽሑፍ፣ የመገናኛ፣ የዲሞክራሲ አድሎ ከፍተኛ ስለሆነ አውነትን ለፈለገና ለተመራመረ ሰው በቀላሉ ማግኘት ይቻላል። የተገኘውን አውነትም በሥራ ላይ ለመተርጎርም የመሆን አድሎ ስፊ ነው። ይህ ትውልድ ይህን ካላደረገ ግን አስካሁን አንዳየናቸው አንደቀደሙ ወገኖቻችን የታሪክ ተወቃሽ ከመሆን አያመልጥም።